

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Türkiye Sen Kimsin?

GÜNDÜZ VASSAF



GÜNDÜZ VASSAF • Türkiye Sen Kimsin?

GÜNDÜZ VASSIF'ın kitapları: *Cennetin Dibi, Cehenneme Övgü, Daha Sesimizi Duyurmadık/Avrupa'da Türk İşçi Çocukları, Zeka ve Zeka Testleri Nedir? Ne Degildir?, Annem Belkis, 40 Yıl Önce 40 yıl Sonra: Amerika - Rusya, Tarihi Yargılıyorum, Türkiye Sen Kimsin? Kimliğimi Kaybet im, Hükümsüzdür!*

İletişim Yayınları 1317 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 176

ISBN-13: 978-975-05-0596-6

© 2008 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-3. BASKI 2008, İstanbul

4. BASKI 2013, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Begüm Güzel

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

GÜNDÜZ VASSAF

Türkiye Sen Kimsin?

Uçmaktakere Yazıları 1



***Aitliklerimizden bizi özgürleştirerek dünya
vatandaşı olabilmemizin kapısını aralayan
iki üniversite öğrencisi, Facebook'un öncüleri
Aaron Greenspan ile Mark Zuckerberg'e
ve Facebook kullanıcılarına...***

TEŞEKKÜR

Uçmaktedere yazılarının *Radikal* gazetesinde
çıkmasında emeği geçen Cem Erciyes,
Erkan Aktuğ, Evrim Altuğ, Hakan Bayhan
ve Şerif Erol'a teşekkürlerimle...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	13
------------	----

I. BEN TÜRKÜM

Türküm.....	23
Annemin Memleketinden Ayrılışı.....	25
Dili Kesik Cumhuriyet.....	28
“% 100 TÜRK”.....	30
“Biz Adam Olmayız”.....	32
Ses Ses 1, 2, 3... ..	34
Biz Bize Neden Benzemeyelim?.....	36
Türkiye’ye Düşman Aranıyor.....	38
Ey Anket Söyle Bana Türkler Kim?.....	40
Özgür İnsanlar Tarihi.....	42
Annem Belkıs’ın Yasaklar Türkiyesi.....	44
Türk Gazetelerinde Ölüm.....	46
Korku Kültürümüzden Kartpostallar.....	48
“Türkiye Türklerindir”.....	50
“Türkiye’yi Şikâyet Etmeyeceğim”.....	52
Mehmet Ali Ağca’ya Haksızlık.....	54
Türkiye’de Yaşamının Bedeli.....	56

Japonya'da Budist Demokrasisi mi Var?	59
Türkler Irkçı mı?	61
Türkiye'nin Bilirkişileri Halkını Arıyor	64
Bizim Tarihimiz Kimin Tarihi?	66
Türkiye'de İtaat ve İsyan	69
Türkiye! Sen Kimsin?	71

II.

KIRALIK HÜKÜMETLER

Apolitik Gençlik!	77
İşbirlikçi Üniversite	79
Derin Devlet Eleman Arıyor	81
Atatürk'ün Karikatürü	83
Türkiye Darbecilerini Neden Baş Tacı Eder?	86
Siber Savaşlara Hazır mıyız?	89
YÖK Üniversitesi'nde Nazi İdeolojisi	92
Yassıada'ya Askerî Darbe Müzesi	94
Devletin Üniversitede Ne İş Var?	96
Dilini Arayan Gençlik	98
Google'a Göre Cumhuriyet	101
Türkiye Niçin Kıbrıs'ta?	103
Çıldırılar, Çıldırtanlar, Çıldırılmayanlar	105
İçimiz Polis, Dışımız Ajan	107
Vicdani Red Hakkı	109
Ölüm Cezası	111
Üniversite Öğrencilerinin Dikkatine!	113
Denizden Esen Özgürlük	116
Soldan Sonra İslâm	118
Türkiye Çocuk Bir Ülke	120
Totaliter İdeolojinin Teminatı: YÖK	122
Tarihte Hep Sınıfta Kalıyoruz	124
Kıralık Hükümetler	126

III.

PEYGAMBERLERE REKLAM HAKKI

Dinlerin Dokunulmazlığı.....	131
Bayrak ve Cami.....	133
“Eyvah, Gene Yanlış Bindik”.....	135
Haç ve Hilal Windows İmparatorluğu'nda.....	137
Quo Vadis Türkiye? İslâmlaşarak Batılılaşmak!.....	139
Peygamberlere Reklam Hakkı.....	141
Türkiye’de İslâm Kültürü Cehaleti.....	143
Şeytan, Papa ve İslâm.....	146
Dinler Sahnesinde Vatikan Modeli.....	148
Papa’ya Dilekçe.....	150
Oley Allah!.....	152
Apoletli Tarikatçı.....	154
Cemaat Var, Birey Yok.....	156
Haçlı Şövalye Bernard Lewis.....	158
21. Yüzyıl ve Dinlerin Geleceği.....	160

IV.

KAHRAMANLARIMIZ, KÜLTÜRÜMÜZ, HER GÜN YAŞADIKLARIMIZ

Sömürge Aydınları.....	165
Picasso Türkiye’de!.....	167
Doğu Batı Tuzakları.....	169
Jandarma Gözetiminde Kitap Okuma.....	171
“Çirkin Türk’ler Güneydoğu’da.....	173
Türkiye’de Torpil Kültürü.....	175
Nâzım Hikmet.....	177
Türkiye’de Medeni Cesaret.....	179
Almanya Başkonsolosu’na Mektup.....	181
Bulgaristan’da Üç Köy.....	183
İstanbul’da Bir Amsterdamlı.....	185
Finler Bıçakçıdır, Türkler Kafa Atar.....	187
Hamamdan Küvete Kirli Siyaset.....	189
Tarzanca Konuşan Türkiye.....	192

Başbakan En Son Ne Zaman Kütüphaneye Gitti?	194
“Benim Adım Kırmızı”	196
Az Padişahlı Bol Atatürk	198
Öğrenci Eylemlerinin Geleceği	200
Shakespeare 12 Eylül’e Karşı	202
Sigarayı Ay Yıldızlı Tarafından Tüttürmek!	204
Eyüp’te Ölü Yarışması	206
Mustafa Kemal ve Nâzım Hikmet	208
İstanbul’da Bienal	210
Kentucky Fried Türkiye	214
Hrant Dink	216
Hitler Makro’da	216
Kitap Nasıl Okunmalı?	219
Okullarımızda “Eski Türkçe” Yasağı	221
İran’da Aziz Nesin’ler	223
Yaşar Kemal’in Sanatı	225
İzmit’te Akşam Saat Beş	227
Dayım Zekeriya Sertel	229
Şerif Mardin	231
Çin Büyükelçisiyle Havadan Sudan Konuşmak	233
Dolmuş Sohbetinde Cumhuriyetin Yakın Tarihi	235
Büyük Depremin Küçük Türkiyeşi	237
Erkeklerimiz Zalim, Kadınlarımız Bela	239
Ayşe Zarakolu	241
Nâzım Hikmet’e Ambargo	243

V.

DAVA DÜNYALI OLMAK

TÜRKİYE'DEN DÜNYAYA BAKIŞ

Türkiye Uzmanı Türkler	249
Pinokyo Buraya Yumruk Havaya	251
Türkiye’de Yabancı Olmak	253
Ermeni Konferansı	255
İsrafil’in Borusu	257
Türklerin İlkeleri	259
Devlet Kimden Korkar?	261

Türkiye'nin En Büyük Düşmanı Osmanlı.....	263
Büyüka'da'nın Beyrutlaşması.....	265
İlkeli İlkesizlikler Ülkesi.....	267

DÜNYA'DAN TÜRKİYE'YE BAKIŞ

Türkiye'nin Otoportresi.....	271
Türkiye, Turkey ve Hindi.....	273
McOsmanlı.....	275
"Anne, Türkler Geliyor!".....	277
En İyisi Bizim Tarihimiz.....	279
Shakespeare'in Türkleri.....	281
Lenin'in Türkleri.....	284
Amerikalı Türkiye'nin Avrupalı Vatandaşları.....	286
Londra'da Türkler.....	288
Çokkültürlülüğün Çıkmaz Yolu.....	290
Herkes Azınlık Olabilir.....	292
Psikologlar Irkçı mı?.....	295
Almanya'ya Türk Şansölye.....	297
Doğuyu Kaybetmek.....	299
Asyalı Suadiyeliler, Avrupalı Kasımpaşahılar.....	301
Köpekler ve Çinliler Giremez.....	303
Türk Gazetelerinde Birinci Sayfa.....	305
Ülkelerin Aşağılık Kompleksleri.....	307
Ermeni-Türk İlişkilerinde "Öteki".....	309
Ermeniler Kırmızı, Yahudiler Siyah.....	311
Türkiye Maskeli Baloda.....	313
Romeo Varken Mecnun'u Kim Takar?.....	316
İstanbul'a Simge Arayanlara.....	318
Kimin Bayrağı En Yüksekte?.....	320
Milliyetçilik Minderinde Amerikalılarla Türkler.....	322
Dünya Başkanı Kim Olmalı?.....	324
Dava Dünyalı Olabilmek.....	326

Başlık aldatmasın.

Bu Türkiye'ye meydan okuma kitabı değil.

Değişime en dirençli önyargılarımızdan biri memleketimizle ilgili.

Önce bildiklerimizin kısa bir tekrarı.

Totaliter rejimlerde tek tip elbiseye alıştırılmış toplumların örneklerini tarihimizde çok gördük. Ama Batı demokrasilerinin de sorgulamadıkları ezberleri olduğunu, insan hakları sözcülerinin kör noktalarını unutmayalım. Bireyi devlete karşı koruyan bir hukuk sisteminin yokluğunda ya da bugün birçok Batı demokrasisinde gördüğümüz gibi var olan hukuk sistemleri çiğnendiğinde, toplum korkunun binbir çeşidiyle sindiriliyor. İnsanlar sindirildikçe rejimin değerlerine alışıyor, onları içselleştiriyor. Barış için zaman zaman yapılan gösteriler, dünya çapında olsa bile, düzene sivrisinek vızıltısı gibi gelmekten de öte, rejimlerin demokrat yüzünü meşrulaştırıyor.

Söz konusu toplum ister zengin olsun ister yoksul, ister eğitilmiş olsun ister cahil, rejimin ideolojisiyle beslenenler, millî bir görüşe alıştırılıyor, alışıyor.

Devletin ideolojisiyle dikta kurması, memlekete, bayrağa ait-

lik üstünden tezgâhlanan değer yargıları, bizleri rejimin gönüllü tutsakları yapıyor.

Örneğin, Güney Afrika'da ırkçı, apartheid rejiminde yaşayan beyazlar ırkçı doğmadı. Rejimin değerleri onları ırkçı yaptı; siyahilerin aşağı bir tür olduklarına hem kalben hem mantıken inandılar.

Örnekler çok.

Örnekler çok ama bize ters gelebilirler.

Taraf tuttuğumuzdan, taraflarımıza aitliğimizden bizim kahramanımız ötekinin düşmanı, ötekinin kahramanı bizim düşmanımız. Solcuysanız Hitler'in Almanyası'nı kınarken Sovyetler Birliği'ni övebilirsiniz.

İkisi de totaliter rejim.

İkisinin de milyonlarca kurbanı, birinin temerküz kampları, diğerinin gulagları var.

Solcuysanız Che Guevara kahramanınız olabilir. Onu, Castro karşıtı Kübalıları kurşuna dizen mangalara nezaret ederken düşünmeyebilir, Havana'da Merkez Bankası'nın başındaki bürokrat olarak göremeyebilirsiniz. İkisini de yaptı. Destanlarımızda bulamazsınız.

Mesele sol sağ, haklı haksız meselesi değil. Birinci Dünya Savaşı sonunda İstanbul'u işgal eden emperyalist güçlerin Asya'ya geri sürmek istediği Türkler Kurtuluş Savaşı'nda haklıysa, 1071'de Asya'dan Anadolu'yu istila etmeye gelen Türkler'e karşı Malazgirt'te topraklarını savunmak için savaşan Rumlar da aynı derecede haklı değil miydi?

Kendimizi haklı, başkasını haksız görmemizin en çarpıcı örneği belediye otobüslerinde: Otobüs kalabalık. Yeni binenler sesleniyor, "Arkadakiler ilerleyin, yer var." Birkaç durak sonra artık öndekiler arkada. Taraf değiştirmiş, "Öndekiler itmeyin" diyerek arkadakilerin korosuna katılmışlardır.

Rejim karşıtları, düşüncelerinden çok, ülkelerine bağlı olmamakla, ülkelerini sevmemekle suçlanır. Soğuk Savaş'ın doruk yıllarında ABD'de cadı avına çıkarılmasına solcuları yargılayan meclis komisyonunun adı "Amerikalı Karşıtı Faaliyetler Komisyonu" idi. Egemen ideolojiye sahip olmamakla suçlan-

manın akıbeti, memleketinin destanını yazmış olsa da, Nâzım Hikmet örneğinde olduğu gibi “vatan haini” olmaktır. Şiar, vatanını “sev ya da terk et”tir.

İktidarlar, bayrak, din ya da kahramanlarımız gibi ortak değerlerimizin arkasına gizlenip, özgürlüklerimizi kısıtlayarak rejimlerini ayakta tutar.

Türkiye’de askerle el ele verip darbeyle 9 Mart’ta iktidar olmak isteyenler Mustafa Kemal’in kalpaklı fotoğrafını kullanırken, onlara karşı darbeyle devleti ele geçiren 12 Mart Cuntası, Atatürk’ün mareşel üniformalı fotoğrafını simgeleştirmişti. Derken başka bir cuntanın başı, Kenan Evren, Amerika’nın sola karşı İslâm’ı kullanma projesinde yerini alıp elinde Kuran, memleketi turlayıp Atatürk’ün dinine bağlılığı üstüne nutuk atar oldu. Bugün de, bir yanda Atatürk’ü laikliğin kalkanı olarak kullananlar, diğer yanda Atatürk’ün dev portreleri altında poz veren İslâmcı bilinen iktidar sahnede. Her halükârda, kanunla da korunan simge kutsallaştırıldığından karikatürü bile yapılamıyor.

Simgelerin rejimle bütünleşmesi özgürlük yanlılarını da aldatır, hedef şaşırtır.

Don Kişot’un yeldeğirmenlerine saldırması gibi rejimin arkasına sığındığı simgelere saldırılır.

Simgeler tabulaştıkça özgürlük yanlıları da tabuları yıkmak için aynı simgelere odaklanır. Simgelere odaklandıkça, farkında olmadan kendi iç sansürünü, kendi tabularını geliştirir.

Oysa özgürlük simgelerle kalıplaşmak değil, onlardan özgürleşmektir.

Simgelerin nasıl kalebentleri olduğumuzu anlamaya, onları aşmaya çalışmaktır.

Bu kitaptaki yazılarla amacım, simgelerimizi yıkmak değil. Simgelerimize nasıl baktığımızı görebilmek, gündelik yaşantımızdan da yola çıkarak kendimize ayna tutmak. Başkalarının sarıldığı, kutsallaştırdığı, değer verdiği simgelere saldırmak bizi kutuplaştırıyor. Mesele tabuları yıkmak değil; neyi, kimi, nasıl tabulaştırdığımızı anlayabilmek. Çünkü kutuplaşmadan kurtulmanın yolu, kendimize, savunduğumuz değerlere farklı gözlemlerle bakabilmekten geçiyor.

Simge ne olursa olsun, at gözlüklerimizle bir simgeden yana olmak ya da ona karşı çıkmak, bizi taraflaştırıp olduğumuz yerde donduruyor. Düşmeye basarcasına simgelerimizi manipüle eden toplum mühendislerinin varlığını unutturuyor. Düşünce kalıplarımız da sabitleşiyor, hayatın, maddenin değişken, göreceli sürecini göremez oluyoruz. Simgelerimize sarıldıkça, başkalarının simgelerine saldırdıkça bize karşı oynanan oyunların oyuncularını oluyor, devlet sırrı denilen şeyin düşmanlardan değil asıl bizzat vatandaşlardan gizlenenler olduğunu unutuyoruz.

Simgelerimizin kutsallığına, dokunulmazlığına inanmak bizi son kertede başkalarının idamına kadar götürebiliyor.

Türkler için en kutsal simge Türkiye.

Hürriyet gazetesindeki köşesinde Rahmi Turan şöyle yazmış:

“Üç devrimci genç. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’ın idamlarının 36. yılında hâlâ tartışılan konu şu. ‘Ülkesini seven, elleri hiç kana bulaşmayan bu gençler neden idam edildi?’

40 yıl önce. Yıl 1968. Devrimci gençler Deniz Gezmiş’in önderliğinde yabancı güçlere savaş açmış, o tarihte İstanbul’a gelen Amerikan 6. Filosu’nun denizcilerini Dolmabahçe rıhtımında kovalayıp denize atmışlardı.

Gazeteci Ergin Konuksever devrimci gençlere soruyor: ‘Amerika’nın 6. filosunu niçin istemiyorsunuz?’

Cevap: ‘Amerikalı denizciler, dostluk için değil, kadın ihtiyaçlarını gidermek için İstanbul’a geliyor. Yüksek Kaldırım’daki, Beyoğlu Abanoz Sokağı’ndaki genelevlere koşuyorlar. Biz onların Türkiye’yi genelev gibi kullanmasını istemiyoruz.’

Bu röportaj *Günaydın* gazetesinin birinci sayfasında yayımlandıktan sonra kıyamet koptu. Savcı, Ergin Konuksever’in, benim ve sözlerin sahibi öğrenci liderlerinin aleyhinde ‘Türkiye’ye genelev diyerek Türklüğe hakaret ettiniz’ iddiasıyla dava açtı.”

Gençlerin idamı için mecliste parmak kaldıran Süleyman Demirel ve yandaşları, “Türkiye’yi” savunuyordu.

Boğaziçi Üniversitesi’nde hocalık yaptığım yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı (her ülkede bu kurumun adı “Eğitim Bakanlığı-yken” bizde başında bir de “millî” ibaresinin olması başka bir

konu) için bir okul öncesi eğitimi projesinde benden, bir psikolog olarak, Türkiye’de anne babalara hitaben çocuklarını nasıl yetiştirmeleri gerektiğini anlatan bir el kitabı hazırlamam istenmişti. Yanlış hatırlamıyorsam, kitap bakanlık tarafından bir milyon basılacak, ülke çapında dağıtılacaktı.

“Ülkemizde nasıl çocuk yetiştirildiğini bilmiyorum. Ekip kurayım, farklı bölgelerimizde, köyde kentte nasıl çocuk yetiştirildiğini önce araştırayım,” dedim. Benden bekledikleri Batı psikolojisinin kalıplaşmış ilkelerine göre “demokratik kişilik iyidir, otoriter eğitim kötüdür” türünden çalakalem bir şeyler yazmamdı. Daha sonra kitabı bir başkası yazdı mı hatırlamıyorum.

Gene aynı üniversitede, yedi yılda bir araştırma yapmamız için verilen sürede “Türkiye’de kimler deli olarak kabul edilmektedir”i anlayabilmek için ülke çapında bir proje geliştirdim. Son derece göreceli bir kavram olan deliliği tanımlamak için ülkemizde Amerikan Psikiyatri Birliği’nin ölçütleri kullanılıyordu. Üniversite kanununa göre bu izin yılımı “bilgi ve görgümü artırmak” için ancak yurt dışında geçirebilirdim! Çalışmamın konusunu değiştirmeye mecbur kaldım, Batı Avrupa’ya gidip Türk işçi çocuklarıyla beraber olup onlar üzerine bir kitap yazdım. Bugün Türkiye’de kime deli dendiği hâlâ Amerikan ölçütlerine göre belirleniyor.

Türkiye’yi, kendimizi, insanımızı tanımıyor, oradan buradan edindiğimiz şablonlarla karışık bireysel tecrübelerimizle “biz buyuz” diyoruz. Üstelik modaymış gibi giyinip kuşandığımız ideolojilere, siyasi cereyanlara, dinî telkinlere göre şablon değiştire değiştire giderek kendimizi daha az tanır olduk.

Ancak mesele “Biz buyuz,” diye kendimizi kalıplaştırmak değil, tersine kalıplaşmamak. Evrim sürecinde yerimizi görebilmek için, “Biz kimiz?” diye sormak. Soruyu tehdit olarak kabul etmek yerine, kendimizi sorgulamaya gerçek anlamıyla gönüllü olmak. Başkalarına “Sen de kimsin?” demek yerine gönülden kendimizi sorgulamak.

Kendimizi sorgulamakla varacağımız yer, sanıldığı gibi ay-nada çirkin yüzümüzle yüzleşmek değil. Belki de ondan korktuğumuz için sorgulamıyoruz kendimizi. Sorgulayamadığımız

için de belki aramızda Türklere özgü “Biz adam olamayız” sözüne inananlar çok.

Durmadan değişmekten, gelişmekten, çağdaşlaşmaktan, treni kaçırmamaktan söz ediliyor, önüne gelen bize farklı bir yarin vaat ediyor. Oysa azıcık da duralım. Kendimizi anlamaya çalışalım.

Sevgilimle yurt dışında ilk tanıştığımda bana en çok nerede yaşamak istediğimi sorunca “Türkiye” diye cevap vermiş, “Neden?” diye devam edince “En çok küfrettiğim yer” demiştim. Aşırı sevgimizden, memleketimize düşkünlüğümüzden olsa gerek, günlük olayları dev aynasında büyütüp onlarla hop oturup hop kalktığımızdan, neredeyse her gün, bir gün öncekini unutturan yeni bir sorun yaratıyoruz. Yarattığımız herhangi bir sorunu çözmenin yoluysa ertesi gün başka bir sorun yaratarak onu unutmak. Böylece sorun çözmede kurumsallaşamıyor, her yeni sorunla sıfırdan başlıyor, sorun bağımlısı bir ülke oluyoruz. Dünyada Türkiye kadar çok anayasa değiştiren başka bir ülke var mı bilmiyorum.

Mesele Türkiye’nin kim olduğunu tanımlarken aşırı etkisi altında olduğumuz Batı’ya karşı çıkmak değil. Tersine özgürlük, insan hakları kavramlarının oluşmasında, din ve devletin ayrışmasında, Batı’nın da kritik katkı yaptığı evrensel kültürümüzü birlikte sahiplenebilmek. “ABD’nin etkisinden uzaklaşmalıyız” derken, totaliter ideolojilerin, dinî ve milliyetçi provakasyonların tuzağına düşmemek.

Türkiye, Batı’ya bağımlılığında, edilgenliğinde, aşağılık kompleksinde başka birçok ülkeden farklı değil. Farkı, iç çekişmelerinden kurtulup, evrensel değerlerin benimsenmesinde dünyaya öncülük etmesi olabilir.

Türkler, Orta Asya’dan çıkıp, sırtlarını geldikleri yere dönerek Batı’ya yönelirken, Doğu’ya bakan kapılarını da giderek kapattılar. Kimi Avrupalılar, bugün Avrupa Birliği’nin kapılarını zorlayan Türklere hâlâ Cengiz’in torunları diye bakarken, kimi Türkler de Cengiz’in Avrupa’yı dize getirmesine hasretle bakıyor.

Zamanı çoktan geçmedi mi kültürümüzün, geçmişimizin parçası olan Doğu’yla yeniden tanışmamızın? Doğu tarihi, fel-

sefesi, mimarisi, edebiyatıyla ilgilenmemizin? Dilimize İspan-yolca'dan bunca roman çevrilirken acaba tek bir Hint romanı var mı Türkçe'ye kazandırılan? Onlar acaba dünyaya nasıl bakıyorlar diye merak eden kaç tane iktisatçımız, sosyoloğumuz, tarihçimiz var Doğu'ya giden?

Batı dostlarımızın, Doğu düşmanlarımızın yaşadığı yer mi?

Dünyada yeni oluşan dengeler açısından Türkiye kritik ve belirsiz bir noktada. Türkiye'yi Rusya, Çin ya da İslâm cephe-sinde görmek isteyenler de var, Vatikan'ın yoldaşlık yaptığı Avrupa-ABD cephesinde görmek isteyen de.

Ben ne Türkiye'yi, ne de kendimi, herhangi bir cepheleşme-de taraflardan biri olarak görmek istiyorum; ne de iki ipte oynayan cambaz olmasını...

Tarafların hepsi çıkarlarıyla, sermayeleriyle, birbirleriyle pazarlıklarıyla, yoksulu yoksullaştıran, zengini zenginleştiren yaşam tarzlarıyla, mevcut dünya düzenine sımsıkı bağlı. Kurul-makta olan ittifaklar bizi dünyalı olmaktan, dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlarla uğraşmaktan alıkoyuyor.

Hele yeni kuşaklar tarihten yeniden hortlatılan dinî çatışmaların ne tarafı ne de kurbanı olmayı istiyorlar. Ne var ki meşru-iyeti çökmüş bir dünya düzeninin getirdiği açlık, sefalet ve ada-letsizlik, nice genci bu çatışmalarda saf tutsunlar diye provoke edenlerin işini kolaylaştırıyor.

Dünyamıza aitliğimizin yolunu kesen, “ille şu ol, bu ol” diye bize çeşit çeşit kimlikler biçen, haklı ve haksızın yol gösterici-liğinde Tanrı'yı da alet ederek hadlerini aşanlar o kadar çok ki.

Geçmişin tecrübesi adına, geçmişin hatalarını çok tekrarladık.

Avı, tarımı, teknolojiyi, hep yaşlılar aktardı gençlere.

Oysa bugün, türümüzün tarihinde ilk kez yaşlılar gençlerden öğrenmenin arifesinde.

Boston, Mayıs 2008

I.
BEN TÜRKÜM

TÜRKÜM

Türküm.

Japonya'daydım. Onlar kadar ben de Asyalıyım.

Dilim Korelilerin akrabası.

Soyadım Arapça. Nitelendiren demek.

Yengem Abdülaziz'in, babam Mustafa Kemal'in halasının torunu.

Selamünaleyküm dedim Kahire'de,

benim gibi Hacı torunlarıyla karşılaştığımda.

Balkanlar anamın, babamın doğduğu topraklar–

Baba tarafından Filibeli, annemden Ustrumcalıyım.

Kırım'dan sülalece sürülmüşler, orada hemşerilerim var.

Boston'da doğdum, beyzbol oynadım, severim.

Kilisede şarkı söyledim, havrada ayine katıldım.

Küba'da beni kardeş ilan ettiler.

Havana'da Atatürk heykeli var, “Sen bizdensin, anti-emperyalistsin,” dediler.

Yahudi, zenci, İskandinav, Katolik akrabalarım ile buluştum geçen sene San Francisco'da Şükran Günü'nde.

Din, ideoloji, ırk, gözetmez Uluslararası Af Örgütü.

Onlarla çalıştım herhangi bir dünya vatandaşı gibi.

Geçenlerde Kazakistan'da buldular. Adı Niyazi.
DNA'sına... göre Avrupalılar da, Amerikalılar da soyundan
türemiş.

Artık kesinleşti.
Afrika'dan yola çıkmış 50.000 yıl önce birkaç bin kişi.
Onlar hepimizin atası.

Dünya vatandaşı olmak çoğumuza ürkütücü.
Bana acı, gülünç gelen ise şu-
Ben Türküm ya,
Türklüğümden şüpheyi düşenler.

ANNEMİN MEMLEKETİNDEN AYRILIŞI

Annem anlatmıştı:

“Bir gün evde büyük bir telaş ve üzüntü vardı. Ninemin kirası olan kaymakam, aileye gelecek istilanın kaçınılmaz olduğunu, bu istilanın getireceği korkunç ve dehşetli olayları anlatmış.

Hep beraber kaymakamın evine gittiğimizi hatırlıyorum. İlk defa telefonu orada görmüştüm. Belki Üsküp’te daha bilinen bir şeydi ama sanırım Ustrumca’da telefonu olan tek insan oydu. Şaşkınlıktan açık gözlerle onun son dakika haberlerini alabilmek için telefonun kolunu çevirmişti. Aldığı haber üzerine hemen ailenin kadınlarının ve çocuklarının kaçmasına karar verilmişti.

Bir sabah, gün doğmadan altı kişi; annem, hanım yengem, ben, dayımın iki oğlu ki biri daha bebek ve bir de genç bir evlatlık, çıkınlarımız elimizde atlara bindirildik. Biz çocuklar ata binmenin sevinciyle Hacı Babamın evinden bir daha oraya dönmek üzere ayrıldık. Beş yüz yıla yakın bu topraklarda yaşamıştık. Ama ata binmenin, yola çıkmanın sevinciyle bunun ne karanlık bir gün olduğunu ve ne doğuracağını o zaman hiçbiri bilmiyorduk. Sonradan öğrendiğime göre, kaymakamın genç kadınların kaçmasını istemesinin nedeni, düşman kuv-

vetleri ya da çapulcular tarafından ırzlarına geçilme tehlikesi olduğunun söylenmesindenmiş. Büyüklerin yaşadığı bu endişe ve korkudan uzak, biz çocuklar atın üstünde, kucaklarda emin, sükûtle dereler aştık, tarlalardan, çayırlardan geçtik ve nihayet tren istasyonuna geldik. Galiba burası Gevgirli denilen küçük bir kasabaydı. Orada trenin gürültüsünü, düdüğünün sesini ve çıkardığı dumanı hatırlıyorum. Ona büyük bir sevinç ve şaşkınlıkla bakıyordum. Gevgirli'ye gelince atlardan indik ve atların önünde yürüyerek kumanda eden adamlar, onlarla beraber tekrar Ustrumca'ya döndüler.

Bu tren bizi Selanik'e götürecekti. Orada ninemin amcasının ailesi varmış, onlara misafir olacaktık.

Biz gençlerle çocuklar, ninemi, Hacı Babamı, dayımı arkadaşlar bırakarak Selanik yolunu tutmuşken, düşman orduları, yani Sırp ve Bulgarlar da birbiri arkasından Ustrumca'ya gelmiş, biri girmiş, biri çıkmış ve en nihayet Ustrumca Yugoslav toprağı olarak kalmış. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla süregelen göçlere, göç kafilesine biz de katılmış olduk.

Yavaş yavaş oradan buradan kaçmaya zorlanan aile Selanik'te toplanmaya başladı. Önce, bugün Bulgaristan'da olan Petriç'ten teyzemin çocuklarının geldiğini hatırlıyorum. Erkeklerden ilk gelen dayımdı. Sırp, Bulgarlar Ustrumca'da her türlü fenalıkları, kötülükleri yaptıkları halde dayımı kaçıranlar da yine Bulgarlar olmuş; hüviyetini gizlemişler ve dayım da sağır dilsizmiş gibi Selanik'e gelmişti.

Gelenler arasında kaçışımızdan bir ay kadar önce Ustrumca'da düğünü yapılan ve annemin amcasının oğlu Mehmet Abi'yle evlenen Rukiye Aba'mı da hatırlıyorum. Ama gelişi tek başınaydı. Bizler Ustrumca'dan ayrıldıktan sonra işgal kuvvetleri kimde silah varsa teslim etmelerini istemişler. Evin genci Mehmet Abi de, diğer erkekler gibi evdeki silahları alarak onların karargâhlarına götürmüş. Silah götürmeye gidenlerin hiçbirisi geriye dönmemiş. Söylendiğine göre karargâha gidenleri tutuklamışlar, soyup üzerlerine ata biner gibi binerek ve onları kamçılıyarak mezbahaya götürmüşler. Orada işkence ederek öldürmüşler. Tam ne şekilde öldürdüklerini tabii kimse bilmi-

yor. Böylece daha bir aylık gelinken Rukiye Ablam dul bir kadın olarak bize katılıyordu.

Annem Selanik'te ölünce dört yaşında öksüz ve yetim kaldım. Selanik deyince gözümün önüne gelen acı manzaralardan biri de Rumeli'nin her tarafından gelen ve camilerde, medreselerde barındırılan muhacirlerin haliydi. Biz talihliydik çünkü bir evde oturuyorduk. Muhacirler medrese önlerinde, cami avlularında açıktaydılar. Çarşaf ya da herhangi uydurma bir perdeyle ayrılmış hücreler vardı. Her hücrede bir aile otururdu. Yemeklerini nasıl pişirirler, nasıl yıkanırılar, abdest nerede alınırdı, bunların hiçbirini bilmiyorum.

Rumlar şehri ele geçirmek üzereyken Selanik'ten de göçtük. İzmir'e vapurla gidecek, oradan Akhisar'a geçecektik. Güvertede bir tarafa ilıştik. Tek eşyamız iple bağlı battaniye ve yataklarımızdı. Yıl 1909 olmalı. Bilmediğimiz yeni bir hayata gidiyorduk."

•

Babam milletvekili iken ilkokula yeni başlamıştım. Her çocuk gibi ben de babamın işyerinde ne yaptığını merak ederdim. Bir gün beni de alıp yanında götürdü. O zamanlar Meclis, Ulus'taki eski binasında toplanırdı. Önümüzde yerlere kadar eğilen bir yığın üniformalı insanların arasından geçip kocaman bir kapıdan içeri girdik.

Girer girmez şaşıtm kaldım. Babamla ilk yüz yüze geldiği adam karşılıklı garip hareketler yapmaya başladılar. Heyecanla ellerini kollarını bir o yana bir bu yana indirip kaldırıyorlar, şekilden şekile soktukları parmaklarıyla sanki gölge oyunu oynuyorlardı. Tam öğretmenimizin, parmak uçlarımıza cetvelle vurarak, sırtımız sınıfa dönük ders boyunca ayakta bekleterek cezalandırdığı cinsten abuk sabuk, ayıp sayılacak hareketler. Kâh babam parmaklarıyla adamın orasına burasına işaret ediyor, kâh adam babamın.

Meğer bunlar yüce Meclis'in güvenlik sisteminin gereğiymiş. Babamla kapıdan girer girmez karşılaştığımız adam, Meclis'in diğer odacı ve hademeleri gibi okuma yazma bilmeyen bir sağır ve dilsiz. Babam nasılsa bir ara işaret dilini öğrenmiş, birbirlerine bir şeyler anlatıyorlar. Yoksa Meclis'te çalışan bu "en halktan" kesimin kürsüden konuşulanları takip etmelerine, orada

olup biteni anlamalarına, Meclis'in sırlarına vâkıf olup dışarda-ki ezeli düşmanlarımıza iletmelerine imkân yok.

O gün Meclis binasında kendimi masalarda okuduğum bir Şark imparatorunun insanın tûylerini ürperten sarayında hissettim.

Sanki orada duyup gördüklerimi okula dönüp de sınıf arkadaşlarıma anlatsam arkamdan hemen biri gelip dilimi kesecekti.

Şimdi bakıyorum da çocukken masalımsı bir korku olarak yaşadığımla bugünün gerçeği arasında pek bir fark yok. Vatandaşından gizli, vatandaşından gizlenen bir devletin kullarıyız adeta. Basını, balıkçısı, kooperatifi, jandarması, Diyanet İşleri, üniversitesi, İtfaiye Teşkilatı, okul aile birliği hepsi devletin ideolojisinin bekçisi. Ama devlet o kadar gizli, yıllardır o kadar gizlenmiş ki beylik sloganlar ötesinde kimse neyin bekçiliğini yaptığının farkında değil. Cesaret de edemiyoruz "Biz neyin bekçiliğini yapıyoruz?" diye sormaya.

80 küsur yılını geride bıraktığımız cumhuriyetin tarihini tüm yönleriyle bilmiyoruz. Ne cumhurbaşkanı, ne tarih profesörü, ne sen, ne ben. Bilmiyoruz çünkü arşivler kapalı. Yasak. Meclisin çeşitli oturumları, Bakanlar Kurulu toplantıları, büyükelçilerin merkezle yazışmaları, üniversite-polis-MİT ilişkileri, azınlıklarla, yabancı devletlerle yapılan kimi antlaşmalar, hele hele cumhuriyet tarihinde baş aktör olan askerlerin raporları, kayıtları ve hatta bütçesi bile gizli. Türk tarihçileri kendi tarihlerini ancak yabancıların arşivlerinde, her zaman pek de dost gözûyle bakmadığımız İngilizlerin, Fransızların, Japonların, Amerikalıların arşivlerinde araştırabiliyorlar. En iyimser tahminle bugün cumhuriyet tarihine ilişkin belgelerin ancak yüzde 30-35'ine ulaşmak mümkünmüş. Elde ne olduğu bile bilinmediğinden, tarihimizin ne kadarına erişebildiğimizi bilmekten dahi yoksunuz.

Devlet, üniversitesine güvenmiyor, tarihini gizliyor. Üniversite, devletten korkuyor. Bilgilendirilme, işini yapma hakkını bile kollamaya yanaşmıyor. Oysa cumhuriyet, artık tarihinin üstünde birilerinin vesayeti olmayacak kadar olgunlaşmış olmalı.

Kendi tarihini kendisinden bu denli gizleyen bir devlete az rastlanır. Peki, bu kimin menfaatine?

Babam, Ethem Vassaf 1898 doğumlu. Avrupa’da akranları Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nda sınırların iki yanına kazdıkları siperlerden birbirlerini katletti. Avrupa Birliği kuruldu, uğruna öldükleri sınırlar kaldırıldı. Sonradan İstiklal Madalyası alan babam da, Kurtuluş Savaşı’nda ülkesinin toprağını savunular arasında yer aldı.

Dünyanın uzaydan çekilmiş ilk fotoğrafını gördüğümde ben de tıpkı o savaşlarda birbirlerine kurşun sıkanlar gibi gençtim. Onlar sınırlarla çizilmiş toprakları koruyorlardı. Sonradan ’68’liler diye anılacak kuşağımız, uzayın sonsuzluğunda vaha gibi görünen bu küçük, hayat dolu noktaya önce şaşkınlıkla sonra da hepimizin evi diye baktık.

Sınırlar, savaşlar anlamsızlaştı; dünyalı olduk. Dünyayı değiştiremeyince içimize kapandık, çeşit çeşit aitliklerimizin dipsiz kuyularına daldık.

Çoğu tarihten silinen, isimleri unutulmuş ülke ve dinler adına savaşlarımız yetmiyormuş gibi, bizim kuşağımızın sonrakilere mirası da aitliklerimizin kaleleştirilmesi oldu.

Çokkültürlülük adına, birbirinden kaygan kimlik siperlerimizden, “Önce ben” diye bağırırken başkalarını göremez olduk.

Washington’da sağır ve dilsizler için kurulan Gallaudette

Üniversitesi'nin mütevelli heyetinin atadığı yeni rektör, öğretim üyeleri ve öğrenciler tarafından gerçek bir sağır dilsiz olmadığı nedeniyle istifaya zorlandı. Sebep işaret dilini ancak 20 yaşından sonra öğrenmesi ve iki çocuğuyla kocasının sağır dilsiz olmamasıydı. Kùltürlerinin, kimliklerinin yok olacağı gerekçeyle, daha iyi işitmelerini sağlayabilecek teknolojinin kullanılması ve geliştirilmesine de karşılar.

Aitliklerimizi korumaya, kimliklerimizden ödün vermemeye ne kadar da kararlıyız.

New York'ta bir resmî geçitte, milliyetçi duygularımızın sağır ve dilsizlerden pek farkı olmadığını gördüm.

Yuva çocukları, omuzlarında tüfek, ellerinde bayrak, bando mızıka peşinde yürüyor. En öndeki çocuk, asker kıyafetiyle resmedilmiş, boyundan büyük Atatürk portresini güç bela taşıyor. Etrafta, boy boy Türkiye bayrakları, Türkçe konuşanlar. New York'ta, trafiğe kapatılmış Madison Avenue'dan başlayan geleneksel Türk Günü Yürüyüşü'ndeyim. Yürüyüş Birleşmiş Milletler Binası'nın önünde sona erecek. "Beşiktaş USA" flamasından Dünya Türkler Konseyi'nin taşıdığı pankarta, Eyüp Sultan İstanbul Kültür Merkezi'nden 1975 Hava Astsubayları Derneği'ne kadar ne ararsan var.

Yabancı bir ülkede Türkler aitliklerini kutluyor. Amerika'ya "Biz buyuz" diyorlar...

Az ötemde, Madison Avenue ile 57. Sokak'ın kesiştiği köşede bir delikanlı görüyorum. Beyaz gömleğinin üstünde kocaman kırmızı yazılarla "% 100 Turk" yazıyor...

“BİZ ADAM OLMAYIZ”

Psikolojide, “Ne ekersen onu biçersin” diye özetlenebilecek bir kavram vardır.

Yıllar önce, 12 Eylül Cuntası günlerinde Türkiye’de insan hakları ihlalleri üzerine inceleme yapan Arthur Miller ve Harold Pinter, gördükleri acımasızlık ve vahşet karşısında irkilmiş; Miller Türkler’in sık darbe yapmalarının, işkenceci olmalarının nedenlerini, tarihlerinden gelen etmenlerle açıklamaya girişmişti. Son aylarda İstanbul gazetelerinde yazılanları topluca gözden geçirdim. Türkiye’nin çalkantılı haline, darbe tehditlerine bakıp, gene “Bunca yol gittik, arpa boyu yol katetmemişiz, biz adam olmayız,” diye dövünmeye başlamışız.

Bu gözlemlere ilk tepkim, “Dünya adam olmadan biz de adam olamayız,” demek.

Ne kadar da çabuk unutuyoruz “darbeci Türklerin” yaptıkları darbelerin arkasında Amerika’nın da olduğunu. Ne kadar da farkında değiliz “işkenceci Türklerin” Soğuk Savaş yıllarında Batı müttefikleri diye bilinen, solu ezmeye kararlı başka ülkelerden polislerle birlikte, ABD’nin Panama’da kurduğu polis akademisinde son moda işkence yöntemleri kurslarına gittiğini.

Rüşvet içimize sinmiş, Doğu’ya özgü bir hastalık mı? Londra, İngiltere’nin bir Suudi prensine silah ve uçak alımı karşılığı bir

milyar sterling rüşvet verildiğinin ortaya çıkmasıyla çalkalandı. Bu konuda İngiltere'nin bir eski Savunma Bakanı'nın şu sözlerinin arkasında yatan mantık ibret verici: "Ortadoğu'dakiler silahlarımızı ancak rüşvet verirse satın alıyorlar."

Batı'nın asırlardır "böl ve yönet" politikasıyla iç işlerine karışıp alt üst ettiği ülkeleri aşağılaması yetmiyormuş gibi, kendilerine bağlı haber ajanslarıyla bu ülkeleri dünyaya gerilikleriyle sergiledikçe, bizler de kendimizi en çok onların aynasında görmeye şartlanıyoruz.

Ancak Batı'ya yüklenmenin kendimizi aldatıcı kolaylığı da "adam olmamızı" engellemiyor mu?

Türkiye gibi birçok ülkede milliyetçilik ve din sarmalının kolaycı aitiğinde infiale sürüklenip kendi kendimizle çatışırken, Batı'nın bizim için dediklerini haklı çıkartmıyor muyuz?

•

Devlet gibi, şiddet kullanması meşru olan bir kurum tasvip edilebilir mi?

Tarihimiz boyunca çözölemeyen çelişki, devleti var etmekle karşı gelmek arasında gidip gelmemiz. Bir uçta canımızı devlette kurban etmeye gönüllü halimiz, bir uçta devletin topyekûn yok oluşunu, yıkımını öngören ideolojilerimiz. Tarih boyunca, iki arada bir derede biz...

Genel olarak, başka birçok ülkede olduğu gibi, bizde de aydın giderek filin sırtındaki sivrisineği andıran ABD'deki yazar çizerlerin konumuna dönüşmekte. Eskisine göre hem yerelleşmekte hem de toplumun vicdanını yansıtmamakta.

Nâzım Hikmet'i 12 yıl hapiste tutan tek parti rejimine, Soğuk Savaş'ta Türkiye'ye biçilen rolde solu yaşatmayan tek kanatlı demokrasiye, 1960'lı yıllardan itibaren özgür düşünceyi düzenli aralıklarla biçen askerî rejim ve sıkıyönetimlere rağmen aydın, her seferinde bedelini ödediği cesaretle, hem ülkesinde hem de dünyada olanlarla ilgili kaygılarını dile getirdi.

Günümüzde de cesaret istiyor özgürlüğü, insan haklarını savunmak, hele dinin devlete, özel yaşama yaygınlaşan baskısına dikkati çekmek. Ancak eskisi kadar, ergenlik çağındaki delikanlı gibi ceberrut babaya başkaldırmak gerekmiyor. Artık dev-

let nispeten olgunlaştı. Her seferinde tokadı basacağına; dinlemesi gerektiğini, dinliyor gibi yaparak geçiştirmesini öğrendi. Türkiye’de aydınsa, tek tük istisnalar dışında, yerinde sayıyor. Yerinde sayarken tartıştığı konulara yaklaşımı genellikle magazin basınından farksız.

Oysa dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de demokrasinin olmazsa olmaz temel ilkeleri yok edilmekte. Yasa, yürütme ve yargının birbirini dengeleyecek, denetleyecek şekilde ayrışması gerekirken, birçok ülkede bu hassas sacayağının iki unsuru yürütmeye teslim olmakta.

Ses yok.

“Demokratım” diyenler, demokrasiyi savunanlar, kıstas olarak hâlâ seçimleri gösteriyor. Siyasi partiler arası farkların azaldığı, hükümetlerin uygulamalarının benzeştiği dünyamızda rejimler meşruiyetlerini, geçen yüzyıla göre giderek anlamsızlaşan seçimlerle tanımlıyor. Sağlık, eğitim, hatta yer yer güvenlik güçlerinin bile özelleştirilmesiyle, herkesin gündelik hayatını denetleme hakkı maddi gücüyle sınırlanmakta.

Ses yok.

Dünyamız, istediği ülkeye saldıran, uluslararası hukuku yadsıyan, maddi güç ve tehditle ulusların hayatını etkileyen tek bir gücün elinde. Kültürümüz, tüketim alışkanlıklarımız giderek bu güce tâbi olmakta. Gelecek yıl seçilecek başkanları, kim olursa olsun, hepimizin hayatını etkileyecek. Aydınsa, yerel konumundan nadiren başını kaldırdığında, belki imza atarak birkaç şeyi protesto ediyor, kendi sesiyle boğulduğu tepkilerle yetiniyor, ezikliğiyle edilgenleşiyor. Oysa, aynı dünyayı paylaştığımız bu güce ulaşmanın, onu etkilemenin yollarını aramak, mekanizmalarını oluşturmak, selefleri gibi başka bir geleceğin ufkunu gösterebilmek de ona düşer.

Ses yok.

BİZ BİZE NEDEN BENZEMEYELİM?

Biz bize benzeyebiliriz çünkü biz biziz.

Bizim bize benzememizde gocunacak, utanacak bir taraf yok.

Herkes, her ülke, zaman zaman yakıştırmasa da, kendisine benzer.

Kendimizi küçük gördüğümüzden “biz bize benzeriz,” dedik.

“Biz bize benzeriz”i, özendiğimiz müphem bir Batı’ya benzediğimiz anlamında da kullandık.

Tam her şey yolunda giderken bir yol kazası olunca başlarınız feryat, figan “biz bize benzeriz,” demeye.

Tarihin cilveleriyle bu denli tecrübeli olan biz, herhangi bir terslik çıkınca sanki ilk defa oluyormuş gibi başlarınız kendimize öfkemizden “biz adam olmayız” demeye. “Bunca yol gittik arpa boyu yol gitmemişiz” demeye.

Belki koca bir Türkiye’yi, sanki çocuğumuzmuş gibi sahiplendiğimiz için, ne dizini kanatmasını kaldırabiliyoruz, ne de cereyanda kalmasını.

Türkiye’ye tek çocuğumuzmuş gibi bakıyor, Türkiye’ye tek çocuk muamelesi yapıyoruz.

Şımartıyoruz.

Türkiye’ye tek çocuğumuz gibi baktığımız, çok sevdiğimiz, çok sahiplendiğimiz için bizim gibi olmamasını kabul edemiyoruz.

Tek çocuk muamelesi, üstüne düşmek demek, büyümesine, olgunlaşmasına müsaade etmemek demek.

Aşırı sevginin, kendimizi başkasına bakmaya muhtaç kılmanızın, “Vekaleten Münchausen” adlı hastalığı bile var. Kimilerimiz o denli muhtacı ki başkalarına bakmaya, ona bakabilmek için hasta olarak kalmasını tercih ediyor, iyileşmesini sabote edebiliyoruz.

Sevgimizde zor olan sevgimizi, memlekete sahip çıkma güdümüzü frenleyemememiz. Hele memlekete sahip çıkma iddiasında birbirleriyle didişenler, sahip çıkma hakkını bir tek kendilerinde görenler varken... Bu hakkı tanrılar bahşetmiş gibi kendisinde gören kaçınılmaz olarak başkalarını da hak iddia etmeye kışkırtabiliyor.

Voltaire’in, “Düşüncelerine karşıyım ama söyleme hakkını sonuna kadar savunurum” sözlerinde bana neyin ters geldiğini fark ettim bu satırları yazarken.

Karşı olduğumuz halde başkasının, konuşma, düşünce hakkını savunmak; öfkemizi bastırıp dişlerimizi gıcırdatırken, yan yana yaşayabilmemizin sağlanmasından çok öte bir şey olmalı.

Çocuklarımız gibi toplumlarımız da, birçok kişinin görüşünden etkilenebilirse yolunu buluyor, olgunlaşıyor. Mesele herkesin görüşünü özgürce ifade edebilmesi değil. Herkesin görüşüne tahammül etmemiz de değil. Herkesin görüşüne ihtiyacımız olduğu. Reddetsek bile kendimizi daha iyi anlayabilmemiz için ihtiyacımız var.

Toplumlarımız nice rejim, nice din, nice dil değiştirmiş. Biz hepsinin sonucu, hepsinin devamıyız. Ancak, bildiklerimize sahip çıkalım derken bilmediklerimize ulaşmanın, bizden farklı olanı tanımanın yolunu tıkıyoruz.

Tarihimiz boyunca bizim diye bildiklerimize sahip çıkmak uğruna dünyamızı yeterince sahipsiz bırakmadık mı?

TÜRKİYE'YE DÜŞMAN ARANIYOR

Düşmanlarımızla yaşamaya, düşmanlarımızla savaşmaya alışık insanlarız.

Orta Asya'dan dört nala savaşarak geldik. Geldiğimizden bu yana da hep düşmanımız oldu. Hep savaştık. Rumlarla, Ruslarla, Avrupalılarla, bizden başka Türklerle, bizden başka Müslümanlarla.

İlkokul tarih kitaplarımız başka ülkelerde ancak harp akademilerinde okutulur.

Düşmanı dehşete düşüren askerî müzik, mehter marşımızdan miras dünyaya.

Savaşarak dünyaya o denli ün saldık ki, "Türk gibi kuvvetli," dediler bize.

21. asrın başladığı bu günlerde düşmansız kaldık birdenbire.

Sınırlarımızdaki mayınları sökmeye başladık. Asırlar sonra komşularımızla dost olma yolundayız. Binlerce cana, mal olan sağ-sol çatışmaları bittiği gibi, mefhumu bile tarihe karışmak üzere. İç savaş da bitti gibi.

Kim bilir kaç kuşaktır kültürümüzün parçası olan şu tekerleme artık geçerli mi?

1, 2, 3'ler, yaşasın Türkler

4, 5, 6 Polonya battı

7, 8, 9 Almanlar domuz
10, 11, 12 İngilizler tilki
13, 14, 15 Ruslar kalles
16, 17, 18 Geriye kaldı Portekiz

Çocuklarımızın yeni kahramanları artık çizgi romanlardan, filmlerden çıkma; bir Alman, Fransız ya da İngiliz çocuğunun-
kinden farklı değil.

Ulus-devletler, kuruluşlarındaki eski düşmanlarını yaşatma çağını kapatıyor. “Terörist” gibi, işlerine göre her an değişebilen müphem düşmanlarla savaşıyorlar artık. Sömürge dönemi-
nin husumetleri de tarihe karıştı. Ne Hintliler İngilizlere düş-
man, ne Brezilyalılar Portekizlilere, ne de Endonezyalılar Hol-
landalılara. Avrupalılar, 20. yüzyılda birbirlerine girip iki dün-
ya savaşı çıkarmıştı. Bugün hepsinin yeni marşı Beethoven’ın
9. Senfonisi. Ortak bir anayasaları var. ABD’ye karşı bağımsız-
lık savaşında bir milyondan fazla ölü veren Vietnamlılar bugün
en çok Amerikalıları seviyor.

Ama tam düşmansız kalmışken yeni düşmanlar yaratıyoruz.
“Benden yana olmayan bana karşıdır,” diyor Amerika İmpa-
ratorluğu.

Kim olacak yeni düşmanlarımız?

“İşte düşmanınız bu!” diye düşmanlarımızı bile artık başka-
ları mı seçecek?

Düşman şart mı?

EY ANKET SÖYLE BANA TÜRKLER KİM?

“Nasılsın?”, “Fena değil.”

“Nasılsın?”, “Şöyle böyle.”

“Nasılsın?”, “İdare ediyoruz.”

“Nasılsın?”, “Nasıl olsun, Allah'a şükür.”

“Nasılsın?”, “İç güveysinden hallice.”

“Nasılsın?” sorusuna olumsuz cevap verme antolojisi yazıl-
sa Türkçe dünya birincisi olabilir. Kendinizin, yakınlarınızın,
“Nasılsın?” sorusuna verdiği cevapları gözden geçirin. Hangi
sınıftan, cinsten, yaştan olursa olsun, yukarıdakilerden fark-
lı çıkmayacak.

Bir de ABD'de cevaplara bakalım.

“How are you?”, “Okey.”

“Fine.” (İyi)

“Couldn't be better.” (Daha iyi olamazdım.)

“Great.” (Fevkalade)

“Like a million dollars.” (Milyon dolar gibi.)

Hele sonuncu cevap, insanın kendisini milyon dolar gibi his-
setmesi, iki toplum arasındaki farkı çarpıcı bir şekilde vurgulu-
yor. (Kültürlerarası farkların nedenleri saymakla, araştırmak-
la bitmez. “Nasılsın?” gibi gündelik bir soruya verilen cevapta,
belki Türkler için tasavvufun, Amerikalılar için kapitalizmin

etkisi de var. Türkiye’de görüşelim denince, genellikle önce “İnşallah”, ABD’deyse “Saat kaçta?” diye karşılık verilir. Ama sonuçta, her iki toplumda da, ister iş adamları olsun ister sevgililer, buluşmak istediklerinde buluşur.)

“Nasılsın?” sorusuna verilen cevaptan “Türkler kötümser, ABD’liler iyimserdir” sonucuna varmak abes olur. Bu tip gözlemlerden yola çıkanlar, hele anketlerle donanımlı sosyal bilimciler, kategorilerinin dipsiz kuyularına malzeme toplamakla meşgul.

ABD’nin sosyal bilimlerinde egemen olan yüzeysel yaklaşımlar, artık Türkiye dahil birçok ülkede kullanılır oldu. Orada doktoralarını alanlar, uzmanlaşanlar, buraya döndüklerinde toplumlarını anketlere verdikleri tepkilerle inceler oldular. Başlangıçta “Hangi dış macununu tercih edersiniz?” türünden piyasa araştırmalarında kullanılan anketler, benzer yöntemlerle pazarlanan siyasi parti tercihlerine sıçradı. Artık Tanrı’ya inancımızı ölçmek için bile anketler kullanılıyor. Çıkan sonuçlardan, körlerin fili tanımlaması gibi, herkes kendisine göre bir şey buluyor.

Toplumlara günden güne değişen hava raporuymuş gibi bakan, kâh “Allah’a inananlar çoğaldı”, kâh “şeriat isteyenler azaldı” türünden yaklaşımlarla yaşadığımız toplumsal dönüşümleri anlayabilmekten bizi daha da uzaklaştırıyor. Nitekim Türkiye çapında yapılan bir anketin sonuçlarına bakan bir araştırma grubunun sorumlusu da, çelişkiler karşısında, “Bugünkü sosyal bilimlerin Türkiye’yi anlama şansı yok,” demiş.

Gündelik yaşamlarında, tırnak sağlığından terörist saldırısına kadar korkutularak şartlandırılmalarına rağmen kendilerini “milyon dolar gibi hisseden” Amerikalıların dünyayı anlayabilmekten uzaklaşmalarının bedelini, kendileri dahil, herkes ödüyor. Türkiye’de son yıllarda yaygın olarak kullanılan, ancak işin içinden çıkılmayacak sonuçlar veren anketler de, kendimizi anladığımızı sanarak aldatmamızın, yanıltmamızın bir göstergesi.

İncil'e göre, Hazreti İsa'nın doğduğu günlerde Roma'nın Yahudilere kral tayin ettiği Herod'a yeni bir kralın doğduğu haberi verilir. İktidarına tehlike olarak gördüğü bu çocuğun kim olduğunu bilmediği için, Herod iki yaş altındaki bütün erkek çocuklarını öldürtür. Annesi Meryem'in Mısır'a kaçırıldığı İsa katliamdan kurtulur.

İncil'de "Masumların Katliamı" olarak bilinen bu olay Hıristiyan aleminde birçok resme konu olmuş. Bunların en muhteşem örneklerinden biri Kariye Müzesi'nde. Geçenlerde Siena'da, gene bu konuda gördüğüm bir resmin ise Türkler için özel bir anlamı var. Tablo gene bilinen klasik temayı işliyor: Feryat figan analar, kılıçtan geçirilen bebekler. Ne var ki, tahtından olayı izleyen Herod Osmanlı padişahı kılığında. Katliamı yapanlar da Osmanlı askeri. Ressam, İsa'nın düşmanı olarak, 1500 küsur yıl öncesinin Roma'sı yerine, o günlerde Avrupa'da düşman bildikleri Osmanlı İmparatorluğu'nu görüyor.

Gelmiş geçmiş tüm kötülüklerin nedenlerini düşmanlarımızda görmek, tarih boyunca yaşamımızın parçası olmuş. Sözüünü ettiğim Rönesans tablosu, bu olgunun çarpıcı ve abartılmış bir örneği.

Ülkelerin başka bir özellikleri geçmişlerini ele alış biçimle-

ri. Son 20-30 yıldır ABD, İngiltere gibi ülkelerde kölelere yaptıkları zulmü anlatan filmler çevrildi, romanlar yazıldı. Günümüzün kuşakları günah çıkartırcasına geçmişlerinden ötürü özür diledi.

Türkiye gibi geçmişine toz kondurmayan ülkeler de var. Köle ticareti deyince aklımızdan İstanbul'daki esir pazarının pek geçtiğini sanmıyorum. Geçmişimiz, kendi gözümüzde o denli ak ve pak ki, sanki bir tek menfur Batılılar sorumlu tarihin pisliklerinden. Bırakın cumhuriyet tarihimizde herhangi bir olaya özeleştirme getirmeyi, Osmanlı'yı göklere çıkartmayan herhangi bir yaklaşım bile şimşekleri üstüne çekiyor. Geçmişimizi övünç vesilesi olarak kullanmak isteyenler, günümüzde de kendilerine yöneltilen eleştirileri anlamaktan acizler.

Batı aleminin dünyada işlediği zulüm konusunda çok engin olan tarih bilginimiz, konu bize yaklaştıkça dumura uğruyor.

Özgür insanlar, tarihlerini ezberleyerek değil, eleştirerek yazarlar. Geçmişlerini özendikleri bir altın çağ olarak görenler, kendilerini aşmak yerine tarihin kıvılcımlarında eşelenmeye mahkûmlar.

Çocuklara otoriter bir rejimin kapıkulları gibi davranılan bir okul yılı daha... Öğrenciler, okullarında derneklerde ve talebe hükümetlerinde örgütlenip hayatlarının ilk basamaklarından demokrasiyle iç içe yaşamayı öğreneceklerine, nefes almaları bile disiplin yönetmeliklerini harekete geçiriyor.

Türkiye'de ve dünyada olup bitenlerin konuşulmasına, tartışılmasına okullarda olanak tanınmıyor. Fikir yürütmeyi, sokakta, kahvede, okul koridorlarında gizli gizli yaptığımız konuşmalarda öğreniyoruz. Kimileri, farklı görüşlerle diyalog kurma tecrübesi olmadan bir gün kendilerini mecliste milletvekili olarak bile bulabiliyor. Okuldayken kapıkulluğuna alıştırmış, farklı düşünenlerle ilişkilerini küfür ve kaba kuvvetle halletmeye koşullandırılmış çocuklar, büyüyünce mecliste de parti liderlerinin emir eri oluyor; sokak kavgalarını bu sefer de mecliste sürdürüyorlar.

Sanki birisi "Çocuklarımıza totalitarizme tâbi olmayı en iyi nasıl öğretebiliriz?" diye sormuş, cevap olarak da okullarımızı göstermişler. Türkiye'de demokrasinin ancak yavaş yavaş kök salabileceği söyleniyorsa da geçmişle bugünün karşılaştırması her zaman bu görüşü doğru çıkarmıyor. Eskiden de gazete, dergi, kitap tehlikeliydi, yasaktı, bugün de. İşte *Annem Bel-*

kıs kitabımda hayatını anlattığım annemin 1920'lerdeki okulu hakkında yazdıkları:

“Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşları sırasında İstanbul'da yatılı okulda idim. Dünya ve Türkiye kaynaşıyor, benim kuşağımın geleceğini etkileyen birçok olaylar yer alıyordu. Biz ise, olup bitenlerden habersiz, tarih ve coğrafya derslerimizde Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlarını, padişahların sırasını ezberliyorduk. Okul duvarlarının öte yanında, yalnız benim kuşağımın değil, bütün yurdun geleceğini saptayacak olan kaynaşma ve olaylara gözlerimiz kapanmış, kulaklarımız tıkanmıştı. Okulla çevre arasında aşılamayacak duvarlar çekilmişti. Ben ve benim kuşağımın Dünya Savaşı'nı, Kurtuluş Savaşımızı, etkilerini ve getirdikleri değişiklikleri okulda öğrenme fırsatımız olmadı. Bu bilgiyi bize verecek olan gazete ve dergilere okulun kapıları kapalı idi.

Sıralarımızdaki gözlerimiz sık sık aranır, ders kitap ve defterlerinden başka basılı herhangi bir şey varsa alınır, sahibi cezalandırılırdı. Bu arada nasıl edindiğimi hatırlayamadığım, sıramdaki gözümde sakladığım, sınıfta elden ele dolaşan Yakup Kadri'nin *Nur Babası* idarenin eline geçmiş, hem kitap elimden alınmış, hem de cezalandırılmışım.

Manastıra kapanmış, geçmişin bilgisine gömülmüş, gerçek dünyadan habersiz bir yaşayış sürdürüyorduk. Lenin ve Wilson'ın adlarını bile duymamıştık. Askerimizin Çanakkale'de hayatının en büyük hezimetine uğrattığı Churchill'in kim olduğunu bilmiyorduk.”

Gazetenin bile okula girmesinin demokrasi mücadelesinin parçası olduğu bir ülkede yaşıyoruz hâlâ.

“En büyük benim ölüm başka büyük yok!”

Ölülerini dev ilanlarla anan Türkiye’den başka ülke bilmiyorum.

Gösteriye düşkünlüğümüzden, gazetelerin reklam gelirlerini ölülerimizle besliyoruz. Ölen birkaç şirkete ortak mı? Şirket sahibinin karısı, annesi, yakını mı ölmüş? Firmaların verdikleri ilanlar gazete sayfalarında birkaç yerden birden seslenir bizlere.

Ölülerimizi şirketlerin kartvizitleriyle tabutlarına yolluyoruz.

Adı sanı bilinmeyenler savaş haberlerinden iri puntolarla gazete sayfalarında arz-ı endam ederler ölünce.

Ölülerimizi duyurma geleneğimiz, parasızlıktan ölülerini duyurmak istedikleri halde duyuramayanlara saygısızlıktan öte, ölene de hakaret değil mi?

Kimdir, neyin nesidir? Hayatta ne yapmıştır? Tanımadığımız ölülerinin adlarını günlük gazetelerimizden bağıra çağıra duyuranlar, ölülerinin kısa özgeçmişlerini koysalar da, tanıma fırsatını bulsak.

İlanın büyüklüğü, hangi gazetede çıktığı önemli. Neye, nasıl karar verirken, reklamcılardan farkımız yok. Ölüm ilanı, reklamı ucuz bir gazetede yarım sayfa olarak mı yer almalı, çok okunan bir gazetede dörtte bir sayfa olarak mı? Yok-

sa ölümüzü küçük ilanlarla üç gazetede birden mi duyurmak en doğrusu?

İş ilan vermekle de bitmiyor. Ölülerimiz başka ölülerle rekabet halinde. İlan öyle yazılmalı ki, aynı büyüklükte olan diğer ilanlardan önce okurun dikkatini çeksın.

Ölü adlarını duyurma yarışının Türkiye’de televizyon reklamlarına henüz yansımadığına şaşıyorum. Yakında olur mu? Çeşitli kanallarda Coca Cola, diş macunu ilanlarıyla birlikte ölüm ilanlarına da rastlar, “dünyada bir ilke daha imza attık” diye övünebiliriz.

İleride toplumumuzu inceleyen tarihçiler bu ilanları görünce ne diyecek? Bizi nasıl yargılayacak?

Hayat ve ölüm üzerine son söz Ömer Hayyam’dan:

*“Bir gün kızarıırken tava üzerinde balık,
Der ördeğe: ‘Dostum, şu benim şüphemi yık.
Niçin bu nehirler dönmez acaba?’
‘Biz ölmedeyiz, felsefeden geç be alık!’*

Timur, Bayezid'i esir aldıktan sonra çadırında bir kafese koymuş. İbret olsun diye yanında dolaştırıyor, gittiği yerde terör estiriyor. Başiboş dolaşan bir de fili var çarşı pazarı darmadağın eden. Halk Nasreddin Hoca'ya gitmiş, hiç değilse filini bağlaması için Timur'la konuşsun diye. Heyet oluşturmuşlar, Hoca başta, gidiyorlar. Huzura vardıklarında Hoca arkasına bir bakmış ki kimsecikler kalmamış. Bunun üzerine kızan Hoca, Timur "Nedir şikâyetin?" diye sorunca, "Filin hali," demiş, "Gariban çok yalnız, bir ikincisini istiyoruz."

* * *

Türkiye'nin sanat çevresinde ünlü, demokrasi ve özgürlük için mücadele vermiş tanıdıklarımla Paris'te sokakta yürüyorduk. 12 Eylül yılları. Yerde bir cüzdan. Birimiz alıp içine baktı. Para yok, kredi kartı dolu. Ne yapacağımız basit. Ya sokakta gördüğümüz ilk polise teslim edeceğiz ya da cüzdanın içinden adres bulup sahibine ulaştıracakız. Aramızda bir tartışmadır başladı. Çoğunluk cüzdanı hemen bulduğumuz yere bırakmamızdan yana. Hatta onu bulup yerden alana yükleniliyor, "hepimizi belaya buluşturacaksın," diye. Başlarına gelebileceklerin korkusu içindeler. Polis sokakta bulduğumuza inanmaz da bi-

zi yankesici zannederse? Cûzdan, kaçırıldıktan sonra öldürülmüş birisine aitse? Polis şu ya da bu nedenle bizden şüphelenip ileride Fransız vizesi almamızı güçleştirirse? Küçük grubumuzda yayılan korku ve suçluluk kompleksinden, Paris'in ışıklı caddesinden çekildiğimiz kuytu sokakta da tartışma devam etti. Sonunda çözüm bulundu. Gruptan birisi Fransız arkadaşının yanında kalıyormuş. "Ben cûzdanı ona götürüp vereyim ne yapılacağını bilir," dedi.

* * *

Bir yakınım anlatmıştı: "Rumeli Caddesi'nde alışverişe çıkmıştık. Hava güzel, etraf kalabalık. Sevgililer kol kola, aileler çocuklarıyla dolaşüyor. Birden bir siren sesi kulaklarımızı tırmaladı. Sirenler art arda ve bize doğru geliyor. Derken köşeyi bir mavi polis panzeri döndü. Bir tane daha, bir tane daha... Üstümüze geliyor. Şaşkınlıkla bakınıyoruz ne oluyor diye. Aniden öndeki panzerin kapağı açılıp içinden çıkan polis bize doğru bir şeyler fırlatmasın mı? Millet korku içinde kaçacak yer aramaya başladı. Kimi dükkânlara dalıyor kimi can havliyle kendini yere atıyor. Panikten yanı başımda bir anne, bebek arabasından çocuğunu düşürdü. Önümde arkamda itişme kakışma... Polisin bize attığı çiçekmiş. Ertesi gün gazetelerden öğrendik ki polis örgütünün 137. kuruluş yıldönümü kutlanıyormuş."

“TÜRKİYE TÜRKLERİNDİR”

Adımız, dinimiz gibi doğduğumuzda terziye siparişi çoktan verilmiş aidiyetlerimizden biri de milletimiz.

Adımızı bize verilmiş haliyle sahipleniyor, başkalarıyla paylaşıyor, ağaçlara, okul sıralarımıza, eski uygarlıkların tapınaklarına bile kazıyoruz. İstersek değiştirebiliriz de.

Özgür irademiz dinimizle ilişkimizde de geçerli. İster dinimize bağlılığımızı binbir vesileyle başkalarının gözüne soka soka gösterebilir, ister sessiz kalıp “Tanrı’yla aramızdaki ilişki benden başka kimseyi ilgilendirmez,” diyebiliriz. Dinsiz olduğumuzu ilan etmek ya da milyonlarca insanın yaptığı gibi din değiştirmek de mümkün.

Örneğin Türkün Müslümanı olduğu gibi Hristiyanı, Yahudisi, Manisi, Taoisti, Budisti, Şamanı da var.

Millet bağımızda kimsenin böyle bir özgürlüğü yok. Neysen osun.

Millî aidiyetlikle gelgitli ilişkilerimizin farklı ruh halleri belki bu nedenden de kaynaklanıyor.

Nobel ödülleri kimyagere, iktisatçıya, romancıya değil, ABD’li fizikçiye, Bangladeşli iktisatçıya, Türk romancısına veriliyor. Ödülü alan da, zorunlu olmadığı halde, ödülü milleti adına kabul ettiğini söyleyebiliyor. Türkiye’de Türkler için ya-

yımlanan *Hürriyet* gazetesinin birinci sayfasında her gün “Türkiye Türklerindir” ibaresinin yer alması, millî kimliğin, kimlik belirtmek dışında amaçlarla kullanılmasının başka bir örneği.

İster meydan okumak için deyin ister övünme ya da sahip lenmek için, milletimize aitliğimizi belirtmekle milliyetçi olmak arasındaki çok ince çizgi aynı milletten insanları bile kanlı bıçaklı olmaya, iç savaflara götürebiliyor.

Üç yüz küsur yıldır milletler üzerine kurulu dünya düzeninin kabuk değıştirdiğı, bağımsızlık anlayışlarının küresellenen ekonomide temelden sarsılıp sorgulandığı, insan haklarıyla çokkültürlülük kavramlarındaki evrimle yeni tür bir vatandaşlık anlayışının benimsendiğı günlerden geçiyoruz. Bu değışim karşısında bocalamamız, neyi koruyup, neye ayak uydurup neye karşı çıkacağımız konusundaki tereddütlerimiz, tarihsel şaşkınlığımız kaçınılmaz olduğı gibi öfkeli bölünmüşlüğüümüzün de ifadesi.

Ülkeler, bu hassas ve belirsiz konumdayken, milliyetçilik adına yapılan “milletin birlik ve beraberliğı” çağrısının karşısında en büyük tehdit ve tehlike milliyetçiliğın kendisinden geliyor.

Değışime karşı tetikte bekleyen ruh halimiz bindiğı dalı kesiyor. Keserken ortalığı birbirine katıyor, tırmanan tedirginliğimizde ülkemizi yaşanmaz kılabiliyor.

Sorunsa milliyetçilikten çok milliyetçilik adına hareket edenlerin tarihe uyumsuzluklarında.

“TÜRKİYE’Yİ ŞİKÂyet ETMEYECEĞİM”

Türkiye’de bir arkeolog, “Asurlular’da bakireler başı açık dolaşırdı. Başörtüsü cinsel ilişkide bulunmuş kadınların simgesi idi,” dedi diye, “kutsal sayılan değerlere hakaretten” yargılandı. Dünya basınında Türkiye’de düşünce özgürlüğü ihlalleri bir kez daha gündeme geldi. İlk duruşmada davalı beraat etti. Savunması alınmadan önce, “Hapse bile atsalar, AB’ye şikâyet etmeyeceğim ben ülkemi,” dedi. Bir günlük gazete, “aferin” dercesine, manşet yaptı dediklerini.

Söyledikleri, yargılanma nedeni kadar ibret verici.

Kirli çamaşırlarımızın yabancılar önünde yıkanması bizleri rencide ediyor.

Ülkemizde insan haklarını çiğneyen yargılamalar söz konusu olduğunda bile, yabancı düşmanlığı üzerine de kurulu ahlak duygularımızdan kurtulamıyoruz. Kenan Evren ve şürekası günün birinde insanlığa karşı suçlardan uluslararası bir mahkemece yargılanacak olsa, bakarsınız Türkiye’de 12 Eylül mağdurları bile karşı çıkıp milliyetçilik destanları yazabilir. Türkiye’ye, Türklüğe sahip çıkmak söz konusu olduğunda aklıma 1930’lara, Boston’da, Harvard’da doktora yapan anneme, bir ameliyat sonrası kan verilmesi gerektiğinde, “Ben Türk kanı isterim” demesi gelir.

Duygularımızla aklımız arasındaki tutarsızlığımızda insan kendisini hep doğru tarafta görebiliyor.

İstanbul'da çıkan *Apoyevmatini* gazetesinde bunun çarpıcı bir örneği yayımlandı.

6-7 Eylül olaylarında İstanbul, Tarlabası'nda oturan Vasi-liadis anlatıyor: "Binada, ikinci kattaki Muhibe Hanım hariç, Rumlar, Ermeniler otururdu. Kapıcımız Ahmet Efendi çapul-cular yaklaşırken kapıyı kapadı. 'Burada gavur yok!' deyip elin-de bayrak sallayarak bizi kurtardı. Bizi kurtardıktan sonra kapı-yı açtı, bayrağı içeri koydu. Kazmasını aldı, kapıyı kapattı, on-ların peşinden gidip diğer Rum evlerini kırıp dökmeye, yağma-lamaya başladı."

Kim biraz Ahmet Efendi değil ki?

Türkiye’de devletin hukuku da çiğneyerek vatandaşlarına çek-tirdikleri ıstırap kayda geçemeyecek kadar sonsuz. Birçok ül-kede filme, romana konu olacak olaylar bizde o kadar sıradan ki, yaşananlar dost sohbetlerinden öteye gitmiyor. Devleti taz-minata mahkûm kılacak olaylar, o kabusu bir daha yaşama-mak için, “Şükûr ki, o günler geride kaldı” temennileriyle ge-çştiriliyor.

Devletin hukuk tanımamasına o denli alıştık ki, ancak dün-yanın gözü önünde yaptıkları ipe sapmaz gelmez davranış-larla karşılaşınca, çileden çıkmışcasına sesimizi çıkarıyoruz. Ama bu bile, hukukun çiğnenmesine tepki olmaktan çok, “bu kadarı da olmaz” türünden bir infialden kaynaklanıyor. Heye-canlarımızla olaya odaklandığımızdan, işin hukuki ve insani boyutunu kaale almadığımızdan, dost ve düşman diye taraf tut-tuğumuzdan, devlet bildiğini okumaya devam ediyor.

Devletin gene bir askerî darbeyle ele geçirildiği 12 Mart dö-neminde şöyle bir olay geçmişti çok sevdiğim bir arkadaşımın başından.

Binlerce kişi gibi o da tutuklanmış, hâkim önüne çıkmadan, herhangi bir avukatla görüşmeden, ailesine, yakınlarına bil-gi verilmeden işkence göreceği hapishaneye atılmıştı. Bir ge-

ce aniden kendisine serbest bırakıldığı bildirilir. Saati, cüzdanı iade edilir, geceyarısına doğru kendisini hapishane kapısının önünde sokakta bulur. Yol uzun, vasıta yok, şehrin merkezine doğru yürümeye başlar. Arkadan gelen bir arabanın yavaşlamasıyla sevinir. “Durun” diye elini sallamasına gerek kalmadan, araba durur. Zorla içeri alınmasıyla birlikte dayak başlar. Devlet mahkûmuyla dalga geçmiş, onu işkence olsun diye öylesine bırakmıştır. Tekrar hapishaneye götürülür, bir yıl daha yatar.

Geçen hafta Mehmet Ali Ağca, Kartal Cezaevi’nden birdenbire serbest bırakıldığında, galeyana geldik. Onun insan olduğunu unuttuk; “Katil aramızda,” “Katil kebab yedi,” diye, –önemli bir kısmı hücrede olmak üzere– yirmi yıla yakın süre hapishanede yatmış bir insanın yaşadıklarını magazinleştirerek ona medyamızla yüklendikçe yüklendik, hilkat garibesi muamelesi yaptık. Devletin onu serbest bırakmasındaki muamma çözülmeden Ağca tekrar cezaevine kondu.

Ağca’nın, hem de sıkıyönetim varken, askerî hapishaneden kaçırılması; hapishaneden bir bayram vakti oldu bittiye getirilerek cezası bitti diye serbest bırakılması, Türkiye’de devletin kendi içinde “Ben senden daha devletim,” diyenlerin mücadelesinin bir parçası mı?

Devletin usulsüzlüğünün üstüne gidemememizin nedenleri arasında korku gibi bir insani boyut var. Ağca örneğinde olduğu gibi “vur abalıya” diye ipin ucunu kaçırmamız devlet korkusuyla mı bağlantılı, bilmiyorum.

TÜRKİYE'DE YAŞAMANIN BEDELİ

Gazetede okumuştum.

İngiltere'de bir çift “ülkeden çekip gitmek zamanı geldi,” der. Düşük maaşlar, kötü eğitim, artan cürüm, aksayan sağlık hizmetleri, berbat iklim derken yaşam koşullarını tahammül edilmez bulurlar. Atlası çıkarıp dünyayı gözden geçirir, İngilizce konuşulan ideal bir yer bulurlar. Çocuklar okuldan alınır, ev satılır, taşınılır.

Bir ay geçmeden vardıkları yerde savaş çıkar, Güney Amerika'nın kıyısında Falkland Adaları'nda İngiliz ve Arjantin orduları çarpışmaya başlamıştır.

“Millî Şef” İnönü rejiminin aydın kırımlarında Pertev Nalili Boratav ve Niyazi Berkes'le birlikte Muzaffer Şerif de, kısa bir süre hapis yatıp, yurdundan ayrılmaya mecbur bırakılmıştı. Türkiye'nin kaybı başka ülkelerin kazancı oldu. Üç bilim adamı kendi alanlarında dünya çapında ünlendi. Muzaffer Şerif Türkiye'ye o denli küstü ki, hiç dönmediği gibi, kendisiyle ABD'de tanıştığımda, İstanbul Üniversitesi'nde felsefe okurken annemin sınıf arkadaşı olmasına rağmen, başkalarına da yaptığı gibi, öfkesinden benle de Türkçe konuşmayı reddedip İngilizce hal hatır sordu. Reddi o kadar şiddetliydi ki, reddinin şiddetinde reddettiği yeri daha da çok yaşıyordu.

Gurbet psikolojisini yaşamayanlar, sılanın ne anlama geldiğini belki de en iyi Nâzım Hikmet'in "memleket, Memet, Münevver" üçlüsüne duyduğu hasreti anlattığı şiirlerinden bilir.

Washington'da öğrencilik yıllarımda tanıdığım şair Sadi Koylan da, askerliğini yapmadığından elliye aşkın yaşına rağmen Türkiye'ye dönemiyordu. Sık gördüğü bir kabusunu bizlerle paylaşmıştı: Potomac Nehri'nden suya girip yüzmeye başlar. Dalgalarla cebelleşerek Atlas Okyanusu'nu, Cebelitarık Boğazı'nı geçer, Akdeniz'in sularında duyduğu hazla Ege'ye varır. Tam sahile ulaşır, yurduna doğru son kulacını atacak, aniden denizin suları çekilir, yatağında çarşafarla boğuşurken uyanır.

İnsanlar bazen daha iyi yaşam koşulları uğruna, bazen Nâzım Hikmet gibi canlarını korumak pahasına, bazen de Stalin'in Kırım'dan sürdüğü Türkler gibi topluca sürgüne, sılaya mahkûm olabiliyor.

Ama çoğu zaman, koşullar ne denli tahammül edilmez olursa olsun, yaşadığımız yere uyum sağlarız. Doğamızda çevremizle bütünleşmek, temerkûz kampları örneğinde olduğu gibi, en ceberrut ortamlara bile ayak uydurmak var. Uyum süreçlerimizde, değişen ortamımızın değer yargılarını, kurallarını, farkında olmadan içselleştiririz. Uyum sağlamak türümüzde son derece güçlü bir güdü. Böyle olmasa, imparatorluklarımızın uyumlu kulları olmaktan cumhuriyetlerin uyumlu vatandaşları olmaya, geçen yüzyılda Almanya'da olduğu gibi demokrasi savunuculuğundan totaliter bir rejimin hararetli taraftarları olmaya nasıl geçebilirdik? Atina demokrasisinde, ABD'nin plantasyonlarında, Osmanlı'nın konaklarında, köleler de uyumlu değil miydi yaşadıkları ortama? İyi köle, sağlıklı köle, hayatını idame ettirebilen köleydi, isyan eden değil.

Biz değil miydik, 7.000 kişi için idam cezası istenen, 400 gazeteci için 3.315 yıl hapis cezası verilen, seçtiğimiz başbakanlarımızı, milletvekillerimizi hapse atan 12 Eylül Darbesi'nin başının cumhurbaşkanlığını oylarımızla onaylayan?

Bizim akademisyenlerimiz değil mi, "askerî rejimin YÖK'üne karşıyız," deyip 20 küsur yıldır bu kurumun kapıkulluğuna boyun eğen?

Ülkelerimizde ne varsa hem bize rağmen hem de bizim sayemizde.

Ne kahvaltı etmiş, ne öğlen yemeğine vakit bulabilmişim. Ada vapuruna binmeden simit aldım. Vapur kalabalık, güvertede oturdum. Simitten bir parça kopardım. Yemeye başladım. Birden aklıma Ramazan olduğu, yanımda, karşımda oturanların oruçlu olabileceği geldi. Usulca kalan simidi cebime koydum, yemeye devam edersem saygısızlık hatta tahrik olabilir diye. Yoksa kimsenin ters bir bakışını hissetmemişim. Ömrüm boyunca İstanbul'da, bundan önce hiçbir Ramazan'da aklıma böyle bir şey gelmemişti. Kendimce saygılı davrandım, değişen Türkiye'ye uyum sağladım. Aç kaldım.

JAPONYA'DA BUDİST DEMOKRASİSİ Mİ VAR?

Neden Japonya'dan Budist bir ülke diye söz edilmiyor?

Onlar da herkes kadar dindar. Tapınakları hafta sonları ailelerle dolup taşıyor. Kedi ve köpeklerini bile dinî törenlerle görmüyorlar. Kimse Japonya'nın ileri teknolojisi ya da demokrasisi için, "Budizm'in modernleşme ve hoşgörüyle birlikte var olabileceğinin kanıtıdır," diye deli saçması bir laf etmiyor. Yarın asır önce de Pearl Harbor'ı bombaladıklarında, onlardan Budistler değil Japonlar diye söz edilmişti.

Bugün Türkiye'den Müslüman bir ülke diye söz edenler, dini hangi politikaya, kimin çıkarlarına alet etmenin peşindeler?

Danimarka, Norveç ve İsveç bayraklarındaki haçlardan yola çıkıp bu ülkelerde sosyal demokrat geleneği Hristiyanlıkla açıklayan tek kişi tanıyor musunuz? Üçüncü Dünya hareketinin öncülerinden Nehru'nun Kongre Partisi'nin Hinduizmle ne alakası vardı? ABD'nin savaş politikasını Avrupa'da protesto eden yüz binleri, Katolik ve Protestan diye tanımlayan da olmadı.

İslâm'ı, emperyalizmin zıddı, Batı'nın karşıtı gibi gösterenler bu kadar cahil mi? Yoksa başka hesapların mı peşindeler?

Türkiye birdenbire örnek bir Müslüman ülke oluverdi. Demokrasinin dinle ne ilgisi olabilir ki? Batı'nın örnek aldığı Yu-

nan demokrasisi Zeus'a tapıldığı için mi kuruldu? İspanya ve Suudi Arabistan krallıkları arasındaki fark din değil demokrasi anlayışlarından kaynaklanmıyor mu?

Örnek bir Müslüman Türkiye'nin Huntington'un medeniyetler çatışması tezini çürüteceğini ileri sürenler, bir dinler olimpiyatına soyunurcasına tehlike ve tuzaklarla dolu ırkçı bir politikayı körüklüyor.

Türkiye, İsrail ya da başka herhangi bir ülke, dinini kanıtlayarak değil, demokrasinin kurumlarını yaşatarak örnek bir ülke olabilir.

Dinler, bireylerin inançlarının ifadesi olmaktan çıkıp rejimlerin kimliğine büründükçe, kendinden menkul sözcülerinin iddia ettikleri gibi ahlâka değil totalitarizme araç olur.

TÜRKLER İRKÇİ Mİ?

Roman kahramanlarının bile, Türklüğe hakaretten yargılabildiği bir ülkede yaşıyoruz.

Kendilerini bu gerekçe karşısında savunmaya mecbur bırakılanlar arasında gazetelerin önde gelen yazarları, dünyaca ünlü edebiyatçılarımız var. Onlara vatan haini gözüyle bakanlar seslerini millet adına her yerde duyuruyor. Hakaretten yargılananların aldıkları ölüm tehditleri o kadar çok ki, bizleri duyarsızlaştıracak ölçüde sıradanlaştı. Bu kişilere koruma verilmesini, can güvenlikleri için yurtdışına gitmeye mecbur hissetmelerini doğal karşılıyoruz. “Türklüğe hakaret” mefhumunun belirsizliğinde, öküç altında buzağı arıyoruz. Hrant Dink’in, Türk düşmanlığından arınılması için Ermenilere, “kanınızdaki zehirden kurtulun,” seslenişi bile ters yorumlandığından mahkûmiyetine, katledilmesine neden oldu.

Neler oluyor?

Özellikle Batı’dan Türkiye’ye bakıldığında cevap, Türklerin ırkçı olduğu. Bu görüşte olanlar, Ermeni Soykırımını tasarıları karşısında sade devlet değil milletten de gelen tepkiyi, yakın zamana kadar anadilleri bile olduğu inkâr edilen Kürtlerin konumunu, Rumlara yönelik 6-7 Eylül saldırıları gibi örneklerle ileri sürüyorlar.

İrkçilikla, yabancı düşmanlığını sosyal bilimlerde birbirinden ayırt etmek çetrefil bir sorun.

Bence Türkiye’de yaşananlar ırkçılık değil, bildiğim başka ülkelerde bu şiddette hiç rastlamadığım yabancı düşmanlığının bir ifadesi. Güney Afrika’da, ABD’de siyahilere, Avustralya’da Aborijinlere karşı var olan ya da Almanya’nın Yahudilere karşı uyguladığı soykırımda uç noktasına varan ırkçılıkla, Türkiye’de olup bitenleri benzetmek bir zorlama olduğu kadar, Türkler’e karşı tarihten de gelen başka tür bir ırkçılığa karşı bir tepki olarak da bakılabilir.

Türkiye’de sadece, azınlıklar ve Kürtlere değil, bir ölçüde Alevilere karşı da geleneksel tutumumuz, “biz” derken onları yok sayarcasına bizden görmemek; gündelik yaşantılarında farklı olmamaya yönelik gayret ve yatkınlıklarına rağmen onları ötekileştirmek. Bu insanları, devleti ve birliğimizi tehdit eden yabancı güçlerin maşası, dinî bütünlüğümüze ters gelen güçler diye algılamak.

Bu korkumuz, Türkiye’nin parçalanmasını öngören Sevr’den sonra kurulan cumhuriyetle birlikte o denli had safhaya çıkmış ki, Osmanlı’da azınlıklar devlet katında en yüksek kademelere kadar çıkabilirken, yeni kurulan devlette onlara güvenliğimizi tehdit edici unsurlar olarak bakılmış. Devlet kadrolarında, bürokraside görev verilmemiş, kara listeye alınan solcular gibi azınlıklara da sakıncalı muamelesi yapılmış. Patolojik boyutlara varan devletimizin paranoyasına bir örnek, yakın zamana kadar ülkeyi yurtdışında temsil edecek Dışişleri mensuplarımızın yabancılarla evliliklerinin bile yasaklanmasıydı.

İrkçilik son kertede başkalarını aşağılamak, onları hor görmekle ilgili. İrkçilerin nezdinde, öteki aptaldır, çirkindir, uygar değil ilkeldir. İrkçilikla karıştırılabilen ve Türkiye’de sık gördüğümüz şovenizmde ise başkalarını aşağılamaktan çok kendimizi üstün görmek söz konusu. Bu da o denli patolojik boyutlara ulaşabilir ki, İtalyanca’da yerleşik bir deyim olan, “Türk gibi sigara içmek” sözleri bizler için iftihar vesilesi bile olabilir.

Hitler Almanyası'nın ortalığı kasıp kavurduğu, yedi düveli dehşete düşürdüğü günlerde herkes korku içindeyken ABD Başkanı Roosevelt, "Korkulacak tek şey korkunun kendisidir," demişti.

Türkiye'de yabancı düşmanlığının altında yatan başlıca duygu kendimize güvenmemekten kaynaklanan korku değil mi?

Türkiye’de anketler ilk yapılmaya başlandığında İstanbullu anketçi, bir köylüye kime oy vereceğini sorar. Cevap: “Sen benden daha iyi bilirsin beyim!”

Tek parti zulmünü yaşamış, seçtiklerinin askerî darbelerle devrildiğini, asıldığını görmüş, düşüncesini açıkladığı, anadilini konuştuğu için hapishanelerde işkenceden geçmiş Anadolu insanının, anketçiye külahını ters giydiren, kendisini korumaya yönelik bu cevabını aydınlarınız halkın cahilliğine yorarlardı.

Çocukların öğretmenlerin gözünün içine bakmalarının küstahlık sayıldığı, parmaklarına cetvelle vurulup kulaklarının çekildiği, gülümsediklerinde “Ne sırtıyorsun,” diye azarlandığı, delikanlılık çağına gelince vatana hizmet adına dayak yedikleri bir ülkede yaşıyoruz.

Son seçim sonuçlarını ilk kez Türkiye’ye gelen, Türkçe bilmeyen bir Rus dostumla seyrettim. Televizyon kanalları arasında gidip geldik. Hangi programı açsak, basından ve üniversitelerden tanıdık yüzler sonuçları yorumluyordu. Seçim öncesi medya kuruluşlarının ilginç görüntüler yakalamak peşinde neredeyse sirk gösterisine dönüştürdükleri vatandaş görüntülerinin yerini, bize neyi niçin yaptığımızı açıklayan bilirkişilerimiz almıştı.

Oy verenlerin görüntüleri, sesleri bir sonraki seçime kadar rafa kaldırıldı. “Sovyetler Birliği’nde de hep vatandaş adına konuşurlardı,” dedi dostum.

Türkiye’de toplum değişiyor ama insanlara tepeden bakan devlet-kapıkulu alışkanlıklarımızdan vazgeçmek zor. Seçmenlerin özlemlerini, düşüncelerini, infiallerini dinlemek aklımızın ucundan bile geçmiyor olmalı ki, bilirkişilerin yorumlarıyla yetiniyor, onların dediklerini birbirimize tekrarlıyoruz.

Yıllar önce bir seçim öncesi Türkiye’nin en başarılı sol partisinin lideri bir köyde konuşup ayrıldıktan sonra köylülerin kendisi hakkında ne düşündüğünü merak eder. Köydeki partili kendisine, “Seni sevdiler, samimiyetine inandılar ancak piliçlerin hikmetini anlamadılar,” der. Meğer parti lideri köylülerle konuşmasında son söz olarak, “Kurtulmanız için bilinçlenin,” demiş.

Türkiye’de hâlâ yaygın olarak kullanılan “halk” deyimini, tek tip elbise düşkünü totaliter rejimlerin insanlara tepeden bakmanın bir ifadesiydi.

Halk dediğimiz o meçhul kitle çoktan özgürleşti halk olmaktan.

BİZİM TARİHİMİZ KİMİN TARİHİ?

Tarihimiz nasıl yazılmalı?

Okullarda çocuklar tarihimiz diye neyi öğrenmeli?

Ne okutulacağına kimler karar vermeli?

Fransa Cumhurbaşkanı ülkesinde başlatacağı bir uygulamayı açıkladı. Eylül'den itibaren ilkokul son sınıf öğrencileri, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin soykırımında öldürülen 11.000 Fransız Yahudi çocuğunun hayatını öğrenecek. Her ilkokul çocuğunun katledilen bir Yahudi çocuğunun yaşam öyküsüyle özdeşleşmesi istenecek. Beşinci sınıf öğrencilerine zaten soykırım tarihinin okutulduğu Fransa'da, bu uygulamada ABD'den esen köktencilik rüzgârının etkisini görenler var. Cumhurbaşkanı sözlerini, geçtiğimiz yüzyıldaki savaşların nedenini "Tanrı'nın yokluğuna" bağlarken, Yahudi-Hristiyan dinlerinin ırkçılığa karşı olduğunu, Tanrı'nın insanı özgürleştirdiğini, öğretmenlerin "iyi-kötü"nün ne olduğunu açıklamada papazların yerini alamayacağını, AB'nin anayasasından Avrupa'nın köklerinin Hristiyanlık olduğu sözlerinin çıkarılmasına da karşı olduğunu açıklamış.

Yaşasın bizim takım, başka büyük yok!

Öyle anlaşıyor ki, Fransa Cumhurbaşkanı'na göre sadece ülkesinin değil Avrupa'nın da tarihi, iktidarın çıkar ve görüşle-

rine ne denk düşüyorsa o olmalı, okullarda o okutulmalı. İktidar da seçimle iş başına geldiğine göre dinin sultasının kamuya dayatılması diye bakılmamalı.

Dinin siyasete, okullara sirayet etmesine karşı Fransa birbirine girerken, Soykırımı Anma Vakfı'nın onursal başkanı Simon Veil bile "Haksızlık" diyerek yeni uygulamayı eleştirmiş.

Çeşitli ülke ve dinlerde köktencilik, sanattan eğlenceye, iş hayatından eğitime kadar her alanda yaygınlaşıyor. Bu gidişle Hollywood yıldızlarının sansasyon haberleri, yerini dinî dedikodu ve skandallara bırakacak.

Yeryüzünde cennet vaat eden sosyalist rejimlerin çökmesinden sonra, her dinden köktenci akımlarla bütünleşen kapitalizm yeni bir kimlik kazandı. Yoksullaştırdıklarına, gelecek dünyada cennet vaat ederken, benden sonra tufan diyenlere de yürü ya kulum demenin formülünü, asırlar sonra yeniden canlandırdı. Sosyalizmin çökmesiyle gelişen küreselleşmenin karşısında, ulus-devletin de zayıflamasıyla, kitlelerin dinî aidiyetlikleri ön plana çıktı.

Aydınlanmanın yüzyıllar önce getirdiği özgürlüklerle birlikte, günlük hayatta, düşüncede ve teknolojiye dinî engelleri yıkarak gelişen kapitalizm, günümüzde egemenliğini dinlerle bütünleşerek sürdürüyor. Din ve devlet ayrımı birçok ülkede giderek ortadan kalkıyor.

Gerçekten bizim tarihimiz kimin tarihi?

Eğer Fransa'da yaşıyorsanız, Fransa'nın tarihi sadece savaş yapanların değil, barıştan yana olanların da tarihi. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ülkeye yerleşen, dört kuşaktır bu topraklarda yaşayan "göçmenlerin" de tarihi. Fransa'nın sömürdüklerinin de tarihi. Fransız tarihi Katoliklerin olduğu kadar, Kataharların, Huguenotların, Yahudilerin ve Müslümanların da tarihi. Fransız tarihi dinî istibdata karşı gelenlerin, dinlerden özgürleşenlerin de tarihi.

Türkiye'nin tarihi de bu topraklarda yaşamış, yaşayan herkesin tarihi değil mi?

Yıllar önce Galatasaray'ın Fransa'dan transfer ettiği Didier Six adlı futbolcu, Türk vatandaşlığına geçip Dündar Siz olmuş,

yanlış hatırlamıyorsam dinini de değiştirmiş, biz de onu bağrı-
mıza basmıştık.

Shakespeare, “İsmi başka olsaydı, gl gene gl gibi kokar-
dı,” demişti...

Türkiye'de yaşamının özelliklerinden biri uçlar arasında gidip gelmemiz. Bugün göklere çıkarttığımız, ertesi gün beş para etmez olabiliyor. Türkler'in yedi düvele bedel olduğunu iftiharla söyleyen, başka bir gün adam olamayacağımızdan yakınıyor. Hepimizin zaman zaman kapıldığı bir hava bu. Kâh çağ atladığımızı söylüyoruz kâh Ortaçağ'ın karanlıklarıyla didiştığımızı.

Nedir bizi böyle hop oturtup hop kaldırtan? Bir gün kendimizi dev aynasında görüp ertesi gün aynalara bile bakmaya layık olmadığımızı hissettiren? Niçin kendimize ve dünyada nerede durduğumuza ilişkin bu kadar inişli çıkışlı bir halet-i ruhiye içindeyiz?

Böyle bir sorunun cevabı nasıl araştırılabilir emin değilim. Konuyu düşünürken aklım, insanların hangi koşullarda kendilerini her şeye muktedir, hangi koşullardaysa beceriksizin teki olduğunu irdeleyen bir psikolojik deneye takıldı.

İlkokul çocuklarıyla yapılan deneyde, öğretmen talebelerine önemli bir araştırmanın sonuçlarını açıklayacağını söyler. Bilim adamları, mavi gözlü çocukların zeki ve çalışkan, kahverengi gözlülerin aptal ve tembel olduğunu saptamıştır. İlkokul öğrencilerine yapılan bu açıklamayı (bence böyle ahlâksızca bir deney yapan psikolog meslekten men edilmeliydi) takip eden

günlerde, eskiden aralarında hiç fark yokken, mavi gözlülerin derslerinde ve imtihanlarda başarılı, kahverengi gözlülerin performanslarının ise birdenbire düştüğü görülür.

Aradan zaman geçer.

Öğretmen gene talebelerine çok önemli bir açıklama yapacağını söyleyip, “Bilim adamları size önceden söylenenlerin yanlış olduğunu ispat ettiler. Yeni araştırmalar tam tersini gösteriyor. Kahverengi gözlüler zeki, mavi gözlüler aptalmış,” der. Sonraki günlerde mavi gözlülerin notları düşerken kahverengi gözlüler de sınıfın en çalışkanları olur.

Deneyin gösterdiği en önemli noktalardan biri çocukların telkine ne kadar açık olduğu. Kendilerine bir gün “Aptalsın,” deniliyor, inanıyorlar. Birkaç gün sonra, “En zeki sensin, başka zeki yok,” deniyor, ona da inanıyorlar.

Yetişkinler de herkes gibi kandırılmaya meyilli. Bizi ikna yöntemleri çok daha ince yollardan geçiyor. Reklam şirketlerinin hangi çamaşır tozunun en iyisi olduğuna bizi kandırmak için kullandıkları psikolojik yöntemler, harcadıkları milyonlar boşuna değil. Hükümetlerin kamuoyunu yönlendirmek için kullandıkları eksik ve yanlış bilgilendirme yöntemleri de.

Ancak Türkiye’de biz de çocuk gibiyiz. Onlar gibi aynı saflıkla inanıyoruz söylenenlere. Otorite ile bilgiyi, aklıseline bir-birinden ayırt edemiyoruz. İkisi birbirine karışınca da çocuklar gibi itaat ediyor, çocuklar gibi isyan ediyoruz.

TÜRKİYE! SEN KİMSİN?

Batı'nın kerrat cetveli ezberinde yeni bir Türkiye tanımı var.

Bizlerse alıştığımız kimliklerimizi Batı'dan giyinmeye.

Dünya psikoloji tarihi üzerine hazırlanan bir kitap için Türkiye'yi yazmam istenmişti. Ülkemizde psikoloji, geçen yüzyılın başlarında İstanbul Üniversitesi'nde felsefe bölümü nezdinde açılan bir programla başladı. Bir akademik disiplinin doğması, gelişmesi, olgunlaşması ve zaman içinde kimliğini oluşturmalarının bir göstergesi de, o daldaki kitaplar. Bu nedenle ben de İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nün kitaplığında neler olduğunu araştırmak istedim, kalkıp gittim.

Ne varsa bir camekânın arkasında kilitli. Güçlkle bulunabilen yetkiliden anahtar almak gerekiyordu. Vitrinin arkasında saklıydı mesleğimin kimliği. Nihayet kitaplara ulaştığımda bu kimliğin Batı'dan esen rûzgârlara göre ithal edildiğini gördüm.

Türkiye'de psikolojinin kurucusu Şekip Tunç, İsviçre'de okuduğundan, kitaplık ilk yıllarında Fransız-İsviçre ekolünü yansıtıyor. Derken İkinci Dünya Savaşı öncesi Wilhelm Peters gibi Naziler'den kaçan akademisyenler gelince ülkemizde de psikoloji, sadece ekol değil, dil de değiştirip Alman etkisine giriyor. Türkiye'de psikolojinin uydu kimliği 1950'li yıllardan itibaren gene başka bir boyunduruğun altına giriyor, Atlan-

tik ötesine geçerek Amerikalılaşıyor. Boğaziçi Üniversitesi'nde ders verdiğim yıllarda ülkemizde psikolojinin konumu, başka birçok ülkede olduğu gibi, ABD'nin ikinci sınıf bir müsveddesi idi. Yakın zamana kadar, bu akademik disiplin ülkemizde kendine özgü bir kimlik oluşturmamış, başka ülkelerde yapılanları kendi çapında tekrarlamakla yetinmişti.

Psikolojinin bağımlı ve değişken kimliği, Türkiye'de egemen düzenin Batı taklitçiliğinin, bu taklitçiliğin hepimize yansımalarının, günlük yaşantımızda bile yankı bulmasının ancak küçük bir ifadesi.

20. yüzyılın ikinci yarısında Batı'nın Türkiye'ye biçtiği, Türkiye'nin kraldan fazla kralcı yaklaşımıyla benimsediği rol, sola düşman bir NATO ülkesi olmasıydı. Dünya Türkiye'yi bu kimliğiyle tanır, yabancı basında her adı geçtiğinde "NATO ülkesi Türkiye" diye söz edilirdi. Bizdeki egemen düzen de Türkiye'nin anti-komünist kimliğini, her derde deva olarak kullandıkları Atatürk aracılığıyla, sokağa kadar indirmişti. Ankara'da, Kızılay'ın göbeğinde, Mustafa Kemal'i mareşal üniformasıyla gösteren koca tabelada ona atfen (sonradan devletin yalanı olduğu anlaşıldı) şu sözler yazılıydı: "Komünizm her görüldüğü yerde ezilmelidir." Kimlik değişti, tabela kaldırıldı.

Derken kapitalizmin sola karşı savaşında Mustafa Kemal Müslümanlaştırıldı. Washington'da ABD Başkanı'na "Bizim çocuklar becerdi," diye haberi verilen 12 Eylül askerî darbesiyle Kuran'ı eline alan Kenan Evren, Atatürk'ün dinine bağlılığından örnekler vererek Türkiye'yi turladı, YÖK'ü kurup başına getirdiği İhsan Doğramacı'yla el ele verdi, çağdaş dedikleri türbanı icat ettiler, gündelik yaşantımıza soktular.

Günümüzde yabancı basında Türkiye, "NATO ülkesi" yerine kendisine yeni biçilen rolle "Müslüman ülke" kimliğiyle tanıtılıyor. Oysa Batı ne Japonya'dan Budist ülkesi diye söz eder, ne Kanada'dan Hristiyan, ne de Hindistan'dan Hindu diye.

Türkiye'nin hızla benimsenen ve benimsettirilen yeni kimliğine uygun yeni bir tarih yazılıyor, yeni bir geçmiş yaratılıyor, yeni bir cepheleşme, gündelik yaşamda yeni bir dil oluşturuluyor. *New York Times* gibi gazetelerin öncülüğünde yaban-

cı basının yansıttığı tabloya göre, “cumhuriyet boyunca devlet seçkinleri tarafından yönetilen Türkiye’de değişim rüzgârları esiyor”.

Sanki Demokrat Parti “Yeter! Söz milletindir!” diye Ankara’ya karşı Anadolu’yu seferber ederek tek parti istibdatına başkaldırmamış gibi; çobanlık yapan Demirel ve akranları, köy kökenli Özal ve biraderleri Çankayalı olmamış gibi; Sabancılar, Koçlar, Genelkurmay Başkanları “halktan” gelmemiş gibi; günümüz iktidarı kendisini ilk diye ilan ederken, aynı öncekiler gibi devlet ve ABD ile de bütünleşiyor.

İrk, din, dil hangisi olursa olsun, bize giydirilen, giyindikçe kendimizden ayırt edemediğimiz simgelerden kurtulup, şöyle bir kimliksizleşebilirsek. Nâzım Hikmet’in sözleriyle, “Bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine”, Hrant Dink’e göre de “Birbirimizin ötekisi olmadan farklılıklarımızla bir olabilirsek.” İnsan hakları konusunda bile çifte standartlarımızla taraflaşmak yerine soyunabilip çıplaklığımızın da kerametini takdir edebilirsek.

II.

KIRALIK HÜKÜMETLER

APOLİTİK GENÇLİK!

Hangi ülkenin gençlerine baksanız öyleler: Gazete, kitap okumazlar; siyasetle ilgilenmezler; tarihlerini bilmezler. Geleceğimizi emanet edeceklerimiz, olup bitene sırtlarını çevirmişler. Kendi takıntıları peşinde, dünyada bunca açlık, sefalet, adaletsizlik varken, umursamazlık içindeler. Sokağa çıktıklarında kulaklıklarıyla müziklerine bağlı, uyurgezer gibi dolanıyorlar. Dertleri iş bulmak, para kazanmak...

Onlar için apolitik gençlik deniliyor.

Yoksa düzenin oyununa katılmamakla, günümüz politikası ve politikacılarıyla ilgilenmemekle asıl gençler mi politik olan?

Düzenin derdi, gençleri egemen değerlerin tüketicisi yapmak; onları düzenin seçeneklerinin şıklarında hapsetmek.

Düzen, ordularında savaşıacak gençleri bulamadığından telaş içinde. Yüz yıl önce cephede savaşmak istemeyeni vatan haini ilan eden devletler gençleri kurşuna dizerken, günümüzde savaş halinde olan İsrail'de bile Filistinlilere kurşun sıkmaya hayır diyen vicdani redciler var.

Apolitik oldukları iddia edilen gençler, bugün düzenin, demokrasi adına oynanan büyük oyunun meşruiyetini sorgulayanlar.

Devletlerin vatandaşları adına girişeceği en büyük eylem savaş ise, demokrasinin beşiği diye geçinen ülkelerde oyun iflas etti, meşruiyetini yitirdi.

İngiltere halkının yüzde 70'inden fazlası Irak işgaline karşı olmasına rağmen hükümet de, ana muhalefet partisi de savaş destekliyor.

Bunun neresi demokrasi?

Gençlerin önünü açacaklarına, onların ufkunu geçmişin husumetlerinde gömmeye yeltenenlerimiz, tarihin küllerinin haklı haksız avında körleşenlerimiz, gençleri kin ve intikamla silahlandırmak isteyenlerimiz çok. Bu ikiyüzlü düzene gençlerin itibar etmesini, taraf olmasını bekliyorlar.

Çarklar bir tek bizim savaşlarımızın haklı olduğuna inanalım diye döndürülüyor.

Türümüzün tarihinde düne kadar gençler yetişkinlerden öğreniyordu. Yaşlıların, aktardığı yüzyılların tecrübesiydi hayatımızı idame ettirebilmemizi sağlayan. Bugün tarihimizde ilk kez yaşlılar yeni teknolojilere çaresizlikle bakarken, uzayda, tıpta, hayatın her alanında gençlerin geliştirip uyguladıkları teknolojilerle yol alıyoruz.

Egemen düzen kendisine başkaldırmayan, pazarlananları tüketen gençlerden memnun. Konumlarını belki de hiç bu kadar sarsılmaz, iktidarlarını bu kadar kalıcı, karuni boyutlarda servetlerini bu kadar sorgulanmaz zannetmemişlerdi.

Onlar bayraklarıyla dinlerinin gölgesinde inançlarını çarpıtırırsun, gençler için çoktan gerçekleşmeye başladı dünya vatandaşlığı, bu dünyada yaşıyor olmanın yazgısının bilinci ve sorumluluğu. Seyahatle, internet aracılığıyla yüzyılların yapaylaşmış sınırlarını aşıyor, yeni diller, değerler sistemi geliştiriyor, yetişkinlerin anlam veremedikleri dünya çapında bir ağ oluşturuyorlar.

Şimdilik ekranlarının başındalar. Yarın...

Üniversiteler, Türkiye'nin geleceğinin hapishaneleri.

Geçenlerde bir ğrenci televizyonda canlı yayında, “Bizi susturmakla Türkiye'nin geleceğini hapsediyorsunuz,” diye konuştu. Dediklerini aşağı yukarı şoye sürdürdü: “Doğu'daki sa-vaşın bitmesiyle yıllardır birikmiş sorunlarla uğraşabilme durumuna gelindi. Asker dahil herkes Meclis'in çalışmalarını bekliyor. Onları bilgilendirecek olan, araştırmaları, yayınları, çeşitli konularda tartışmalarıyla niversite. Oysa bu kurum 12 Eylül'den bu yana korkutulmuş, susturulmuş. Düşünce üretmesi engellenmiş. Hocaların bile ülke sorunlarına ilişkin herhangi bir gazeteye yazı yazması amirlerinin iznine tâbi.”

Böyle konuşan genç, kendisi de niversite profesörü olan sunucu tarafından, “Aman bunlar tehlikeli sözler,” diye program esnasında sürekli ikaz edildi. Her ikazdan sonra, sözlerini kesen reklam arası verildi.

Hem niversite susturulmuş hem de nasıl bir niversite olması gerektiğini hatırlatanlar susturuluyor. Ayhan Aktar'ın geçmişimizin gizli tutulmuş gerçeklerini irdeleyen *Varlık Vergisi* adlı bir kitabı çıktı. Önsözünde cumhuriyet dönemi arşivinin büyük ölçüde kapalı olduğunu belirtmiş. Bu nedenle araştırmasının genellikle yabancı ülkelerden elde ettiği kaynaklar-

la sınırlı kaldığından yakınıyor. Aktar, Londra'da arşivlerde çalışırken Afrikalı meslektaşlarıyla beraber olmuş. Önemli arşivlerin kapalı olmasına şaşırılmış, Türkiye'yi ayıplamışlar: "Biz İngiltere'nin, Fransa'nın sömürgesiydik. Ülkemize ait belgeler, yazışmalar onların elinde. Tarihimizi buralarda aramaya mecburuz. Ama siz?"

YÖK, eski Sovyetler Birliği'ndeki siyasi komiserler gibi. Arşivlerin açılmasını devletten talep etmek aklından bile geçebilir mi?

Annem Belkıs kitabımın "Despotizmden Demokrasiye" adlı bölümünde, 1930'lu yıllarda "Türk ve Amerikan okulları arasındaki önemli bir farkın, talebe hükümetleri" olduğundan bahsedilir. Üstelik söz konusu olan ortaokul ve liselerdir.

YÖK'ün yetmiş yıl sonraki üniversiteleri kışla gibi.

Bir üniversite gazetesi bile çıkarmaları engellenen öğrencilerin bırakın yönetime katılmalarını, kendilerini ilgilendiren ve sıradan sayılacak konularda, topluca seslerini duyurmaları disiplin soruşturmalarıyla polis takibatlarına, YÖK'ü protesto etmeleri coplanmalarına neden olabiliyor.

YÖK üniversitelerinde yıllardır düşüncelerini özgürce dile getirmekten korkutulmuş, ülke sorunlarıyla ilgilenmelerine kuşkuyla bakılmış, fikirlerini birbirleriyle tartışmaktan yoksun bırakılmış kuşaklardan ne beklenebilir ki? YÖK üniversiteleri Türkiye'nin geleceğinin hapishaneleri. Üniversiteyi değiştirmek ise üniversitelilerin elinde.

Birçok bilim dalı gibi psikoloji de orduya, savaşa yapılan harcamalarla gelişti. Fizikçiler nükleer bombalarını, kimyagerler zehirli gazlarını geliştiredursun, psikologlar da özellikle terör ve işkence konusunda uzmanlar.

Bakın, NATO'nun özel harekât daireleri, kimi zaman sivil halkın da katliamını gerektiren gizli operasyonları için nasıl insan yetiştirirdi.

1. Seçim: Psikolojik testlerle saldırganlığa eğilimli psikopatlar saptanıp aday grubuna alınıyor. Hapishanelerde yatan katiller de gerektiğinde bu gruba dahil ediliyor.

2. Eğitim: Gözlerini kapaması, kafasını sağa sola çevirmesi özel aletlerle engellenen adaylara tüyler ürpertici bir film gösteriliyor. Film, bir gencin, kör bir bıçakla anestezi yapılmaksızın zorla sünnet ettirildiğini gösteriyor. Bittiğinde, psikologlar adaya soğukkanlılığını, tahammülünü sınavan sorular soruyor: “Bıçağın kabzasındaki desenli işlemeyi tarif edebilir misin?” Ya da “Delikanlıyı zorla yere yatıran kaç kişinin saçı kısaydı?” gibi.

3. Propaganda: Gizli operasyonlara katılacak kişilere saldırılacak grup ya da kişileri aşağılayan konuşmalarla bu insanları, “hayatları beş para etmez aşağılık yaratıklar” olarak algılamaları sağlanır (Watson, P., *War on the Mind*, 1978).

Bu eğitimden geçip çeşitli operasyonlara katılanlar eski hayatlarına intibakta güçlük çekiyor. Bunların devlet dışında, mafya ve çeşitli çıkar gruplarının hesabına çalışmaya devam ettiği ve hele Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle devletin zaten resmen hiçbir zaman sahip çıkmadığı kontrgerilla elemanlarına yeni "alanlar" açıldığı biliniyor. Günümüzün "vatansever" yöneticileri tarafından özel çıkarları için de kullanılanlar işte bu tip insanlar.

Kimilerinin derin devletle ilintili dediği Susurluk Olayı'nın perde arkasında neler var? Perdeyi kaldırabilirsek de belki sahneyi çoktan boşaltılmış göreceğiz. Ama sürekli tezgâhlanan ortaoyunlarının cazibesine kapılmadan gene de mutlaka görelim perde arkasını.

Üniversiteler suspus. Sendikaların eli kolu bağlı. Kimimiz korkudan, kimimiz kandırıldığından suskun. Bakalım yüzkarası halimizi yansıtabilecek miyiz karanlığımızda? Başkaları özgürlüğü sokaklarda, açık alanlarda çağıradursun, biz evlerimizde vicdanlarımızla baş başayız. Ay boyunca yaşadığımız mekânlarda, geceleri saat dokuzda bir dakikalığına ışıklarımızı karartmakla yetinecek miyiz?

Yalancının mumu yatsıya kadar yanarmış.

Dayım Zekeriya Sertel gazeteciydi. Anılarını yazdığı *Hatırladıklarım* kitabında gazetecinin işinin ne iyi gitmiyorsa onu ortaya çıkarmak, eleştirmek olduğunu, cennete gitse oradan da kovulacağını yazmıştı. Başına ne geldiyse bu nedenden geldi.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yunus Nadi'nin çıkardığı *Cumhuriyet* Hitler Almanyası'nı, Zekeriya Sertel'in çıkardığı *Tan* demokrasi cephesini destekliyordu. Millî Şef İnönü hükümeti *Tan* gazetesinin binasını yağmalattırıp yıktırttı; karı koca Serteller'i bugün yerinde Four Seasons Oteli olan Sultanahmet Cezaevi'ne attı. Devlet baskısı nedeniyle ülkelerinde barınamayan dayım ve yengem Viyana'ya gittiler, oradan da Nâzım Hikmet'in de çağrısıyla Bakü'ye yerleştiler.

Babam öldükten sonra dayımın hayatımda önemli yeri oldu. Sertel, Sovyetler Birliği'ndeki totaliter düzenden kaçmış siyasi mülteci olarak Fransa'ya sığınmıştı. Başbakan Demirel, yasaları çiğneyerek, devleti çiftliğiymiş gibi kullanarak, dayımın yurdu-na dönmesini yasakladı. Yirmi küsur yıl gurbette yaşayan dayım vatan özlemiyle tutuşuyordu. Türkiye'ye dönmek için uçağa bindi. İstanbul'a indi. Polisler, "Ankara'ya gideceksiniz," diye seksen küsur yaşındaki dayımı apar topar Paris uçağına bindirdiler. Hükümet tarafından devlet adına yalan söylemeye me-

mur edilmişlerdi. Başbakanın emriyle bir TC vatandaşı yurtdışına atılmıştı. Ölmeden önce yurduna dönebilen dayımla Paris'te bulunduğu yıllarda sık sık buluşur, konuşur, tartışırdık. Ben de onun gibi eleştirinin vazgeçilmezliğine, yol göstericiliğine inandım.

Dayımın başına gelenler, Türkiye'de, demokrasinin temel unsurlarından olan eleştiri geleneğinin yerleşmemesindendi.

Bugün de öyle.

Demokrasilerde kanunlar vatandaş devlet karşı da korur. Bizde roman kahramanları bile yargılanıyor.

Türkiye'de tek parti sisteminden bu yana bir hayli yol almamıza rağmen, vatandaşın devlet karşısında konumunu algılaması hâlâ kapıkulu gibi. Sözde bizleri temsil eden hükümetler de bu buyurgan geleneği benimsiyor. Ondan değil mi görevi bize hizmet etmek olan devlete yazdığımız dilekçelerde "arz ederim" diye hitap etmemiz?

Karikatürlerimize bakın. Demokrasinin kök saldıği ülkelerde devletin başındakiler hedef alınırken, Türkiye'de ancak kendimizle dalga geçebiliyoruz. Bu halimiz, yasalarımızdan, devlet korkusundan da öte, alışkanlıklarımızın, şartlanmamızın sonucu. Cumhuriyet tarihinde Atatürk'le ilgili tek bir karikatür bilmiyorum. Böyle bir şeyin olabileceğini düşünmek bile bize ters geliyor. Ürkütüyor. Aynı şey asker için de söz konusu. Bir genelkurmay başkanının, bir yüzbaşının ya da bir erin karikatürünü gören var mı? Hele dini siyasete alet edip her an teyak-kuz konumunda olanlar? Dinle ilgili karikatürlere tepki olarak kitlelerin nasıl galeyana getirtilip kan döküldüğünün yakın zamanlardan tanığıyız.

Eleştiriye alışmadığımız, eleştiriye kaldıramadığımız, sanat dünyamızdaki eleştirmenlerin yok denilecek kadar az olmasından da belli değil mi? Hele bir eleştirmen bir sanat eserini tanıtmak ve övmek yerine kritik bir yoruma tâbi tutacak olsun, ona kûsulûr, eleştirisi dava konusu bile olabilir.

Eleştiri geleneği olmayan Türkiye'de eleştiri yapanlar da hakaretle eleştiri arasındaki ince çizginin farkında olmayabiliyor. Basında, köşe yazarları arası kavgalarda, ibret verici hitap tarz-

larında bunun örneklerini görüyoruz. Sanatkârların, yazarların tahammülsüz olduğu bir ülkede, devletin vatandaşına kapıkulu diye bakmasına, başbakanın tersine giden bir gazeteci için “Çık bu ülkeden git!” demesine şaşmamalı.

Devlet sorumlularının sorumsuzluğunu demokrasi kültürünün yerleşmemiş olmasında aramak lazım. Askerî darbeyle Çankaya’ya yerleşen, “Asmayacaktık da besleyecek miydik?” diyen, çocuk yaşında vatandaşımız Erdal Eren’i bile idam ettiren emekli darbeciye bugün “sayın” diye hitap eden de biziz.

Geçenlerde ABD’nin Connecticut eyaleti sınırında otoyolun kenarına yerleştirilmiş şöyle bir yol tabelasının fotoğrafını gördüm:

“Connecticut Eyaleti size hoş geldin der.

ABD’nin 43. Başkanı George W. Bush’un doğum yeri.”

Ve levhanın alt kısmında, parantez içinde:

“Özür Dileriz.”

Biz neden korkuyoruz?

Vatandaşlar olarak korkaklığımız, korkutulmuşluğumuz bir yana, konu devlet olunca Türkiye’de gülmek bile tehlikeli.

TÜRKİYE DARBECİLERİNİ NEDEN BAŞ TACI EDER?

“12 Eylül Askerî Darbesi’ni gerçekleştiren Millî Güvenlik Konseyi’nin iki numaralı ismi ve dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral Nurettin Ersin önceki gün Ankara’da Cebeci Askerî Şehitliği’nde toprağa verildi... Ersin’in cenaze namazına 12 Eylül’ün Millî Güvenlik Konseyi (MGK) Başkanı daha sonra da 7. Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, Devlet Bakanı Ali Babacan, Millî Savunma Bakanı Vecdi Gönül, İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, konseyin yaşayan üyeleri Nejat Tümer, Tahsin Şahinkaya... katıldı.

“Cenaze törenine 12 Eylül’de siyaset yasağı konularak sürgüne gönderilen eski Başbakan ve 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, eski Başbakan Bülent Ecevit, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ve dönemin diğer siyasetçileri katılmadı...

“Demirel Nurettin Ersin’in kardeşi Nejat Ersin’e baş sağlığı mesajı gönderdiğini belirterek ‘İnsani vazifemi yaptım’ dedi. Demirel son zamanlarda pek törenlere katılmadığını vurgula-

dı. ‘Meclis’te yapılan törenlere de katılmadım. Bir özel sebebi hiçbir şekilde olmaz’ dedi” (9 Ekim 2005, *Hürriyet*).

12 Eylül’den bu yana kaç yıl geçti, Türkiye’de devlet erkanı işkencecileri hâlâ şatafatlı törenlerle anıyor, gazetelerimiz cuntadan “Millî Güvenlik Konseyi” diye söz ediyor.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde darbeler ve totaliter rejimler sonrası demokrasiye geçiş ve toplumsal uzlaşının çok farklı örnekleri var. Hiçbiri geçmişine Türkiye kadar tepkisiz, sessiz, geçmişle işbirlikçi değil.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya ve Japonya’da kurulan Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinde sorumluların cezalandırılmasıyla yetinilmedi. Toplumda yeni bir demokrasi kültürü yaratıldı. İbret olsun diye Almanya’da ilkokul çocukları müfredat programlarının zorunlu bir uygulaması olarak temerküz ve ölüm kamplarını bugün hâlâ ziyaret eder. Japonya, anayasasında savaş yapmayı yasakladı, ordusunu lağvetti. Amerikan gemilerine intihar uçuşları yapan Kamikaze pilotlarından kurtulanlar, bugün günah çıkartırcasına ABD liselerinde gençlerle tanışıyorlar. Yunanistan, albaylar cuntasını yargıladı, hapse attı. Yargılanmayanlar, kendilerini toplumca o denli aşağılanmış hissediyorlar ki, sokağa çıkmaktan utanıyorlar. Güney Afrika apartheid rejiminin ırkçı beyazlarını cezalandırmak yerine geçmişle barış yollarını aradı. “Gerçekle Yüzleşme ve Uzlaşma” komisyonları aracılığıyla mağdurların acıları dile getirildi, yeni bir hayat kurmalarına destek verildi. Sorumlular toplum önünde suçlarını itiraf etmeye davet edildi.

Türkiye’ye benzeyen Rusya ve Çin. Eski kadrolar ve selefleri, yeni konumlarında iktidarda değilseler bile toplumdaki ayrıcalıklı, devletçe saygın yerlerini koruyorlar.

Cumhuriyet döneminin belki de yarısına yakın bir süreyi sıkıyönetim, olağanüstü hal ya da darbe rejimleri altında geçiren Türkiye geçmişinden korkan, toplumsal uzlaşmayı sağlayamamış bir ülke. Türkiye’de her darbe toplumun farklı sivil kesimlerinden, üniversiteden, basından, iş adamlarından destek gördü. Darbelerin hedefi meclis olmasına rağmen, milletvekil-

ri askerî hükümetlerde yer aldı, uygulamalara aracı oldu. Yasama, yürütme ve yargılama erkleri, bırakın seyirci kalmayı, darbelerde askerle işbirliği yaptı.

Darbecileri hâlâ şatafatlı törenlerle anmamız, karanlık geçmişimizde biraz da kendimizi görmemizden, bugün de benzer uygulamalara sığınmamızdan olmasın.

SİBER SAVAŞLARA HAZIR MIYIZ?

Çok eskiden seçkin erkekler savaşçı olarak yetiştirilirdi. Silahını nasıl yapacağını bilir, savaşçı olarak nasıl davranması gerektiğini öğrenirdi. Düşman, insandı. Onunla yüz yüze gelir, çarpışarak öldürür ya da tutsak ederdi. Savaşçı olmak şerefli bir şeydi. Bu tür savaşlar miyadını doldurmakta.

Bir süredir olan:

Sağ işaret parmağıyla düğmeye basıyor. Fûze, rampasından fırlıyor. Binlerce mil katederek büyük bir kent üzerinde menziline varıyor. İnmeye başlıyor. Köprüleri, binaları görüyor. Giderek arabaları, insanları seçiyor. Hedefi vuruyor. Tıpkı Hiroşima gibi, tıpkı Dresden gibi şehir yerle bir oluyor. Cayır cayır yanan insanlar, dört bir yana saçılan kollar, bacaklar... Düğmeyi basan ekran başındaki yerinden kalkıyor. Başka bir makinenin önüne geçiyor. Sağ işaret parmağıyla başka bir düğmeye basıyor. Kahvesi hazır. Oysa belki yüz bin kişiyi öldürdü. Ne o düşmanını tanıyor ne de düşman bildikleri onu.

Birinci Dünya Savaşı'nda ölenlerin yüzde 10'u sivil, İkinci Dünya Savaşı'nda yüzde 50'si. Vietnam Savaşı'nda öldürülenlerin yüzde 70'i sivil. Irak'ta yüzde 90'ı.

Geçen hafta:

Türkiye'de silahlı kuvvetlerin e-muhtırası, teknolojinin arka-

sına saklanmak bakımından, çağdaşlıksa çağdaştı. Ancak Avrupa'da patlayan yeni tür bir savaşın yanında sivrisinek vızıltısı gibi kaldı.

Tarihin ilk siber saldırısında bir "e-devlet" in dijital alt yapısı çöktürildi.

Dünyada bilgisayarların en yaygın kullanıldığı bir ülkede devlet durdu.

Tahminlere göre sayıları bir milyondan çok bilgisayarın saldırısıyla girişilen topyekûn savaşta cumhurbaşkanının, başbakanın, bakanlıkların, bankaların, gazetelerin ve şirketlerin web siteleri çöktürildi. Ülkenin haberleşme sistemi felce uğratıldı. NATO'dan, Avrupa Birliği'nden, ABD ve İsrail'den olay mahalline gelen bilgisayar uzmanları üç hafta boyunca süren bu baskın karşısında hazırlıksız yakalanmalarının vehameti karşısında donakaldı. Brüksel'de NATO adına konuşan bir yetkili, "Bu, ittifakımızın işleyişini kalbinden vurdu," dedi.

Yazdıklarım bilimkurgu değil, gerçek.

Saldırıya maruz kalan ülkenin, Estonya'nın Savunma Bakanı Jaak Aaviksoo verdiği demeçte, bu işin arkasında, Talinn'de bir Rus askeri heykelinin yerinin değiştirilmesine tepki gösteren Rusya olduğunu ima etti.

Yarın:

Geçmişte gençler dünyayı değiştirmek için isyan ederdi. Egemen düzenin karşısında günümüzde böyle bir tehdit yok. Gençler, dünyayı değiştirmenin cefasını çekeceklerine, kafalarına düzenin coplarını yiyeceklerine, bilgisayar ekranları başındaki oyunları ve haberleşmeleriyle yeni bir dünya yaratıyor, bu dünyayı istedikleri gibi yönlendiriyor, istedikleri rolleri oynayabiliyorlar.

Bu süreçte, milyonların anında herhangi bir eylem için birleşmesi, parmaklarının ucu kadar yakın. Dünyamızın vahim, korkunç ve adaletsiz hali böyle gitmeye devam ederse, gün gelecek, ekran başında olanları da rahat bırakmayacak. İklim değişiklikleri, açların infiali, adaletsizliğin kışkırttığı din savaşları onları da etkileyecek. Egemen düzen farkında olmadığı potansiyel bir dünya örgütlenmesi ile karşı karşıya. Nasıl savaş-

lar, dünya ekonomisi günümüzde bilgisayar başından yönetiliyorsa, geleceğin düzene karşı eylemleri de bilgisayarlar aracılığıyla yürütülecek.

Günümüz düzenini sorgulamayarak tepkisiz kalan sanal alemciler, tepkisizliklerinde dipten gelen bir dalga gibiler.

Günlük yaşantımızda bile dost kim, düşman kim kolluyoruz. Bizi bu duruma düşürenlerin iç ve dış düşmanlarımız olduğu söyleniyor. Kabullenilmesi zor olan, düşmanlarımızı kendimizin de yarattığı.

Türkiye'den başka aklıma bir tek Japonya geliyor, kendilerinin yok edileceği düşüncesini canlı tutan. Onların düşmanı hayalî. Bir Japon filminde deprem ülkeyi yerle bir eder. Tsunami Japonya'yı sular altında bırakacaktır. Japonlar dünyaya seslenir "Bizi kurtarın, gemilerinizi yollayın," diye. Kimse yardıma gelmez. Dünya Japon halkının yok olmasına seyirci kalır.

Türkiye'de düşman yaratmakta başrolü oynayan egemen ideolojimiz. Cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli ideolojilerin, siyasetlerin, düşüncelerin düşman muamelesi görmesine alıştık. Kürtleri yok saydık, Alevilere kuşkuyla baktık, azınlıkları kaçırttık.

Çocukluğumda Türkiye, Demokrat Parti ve Halk Partisi diye ikiye bölünmüş, köy kahveleri düşman kampı gibi birbirinden ayrılmıştı. Yaşlandıkça birbirlerine husumetleri artan İnönü-Bayar kavgası boyunca, devleti ele geçiren diğerini düşman ilan etti. Sonuçta iktidar partisi milletvekilleri Yassıada'da Bizans zindanlarını boylarken, başbakan ve iki bakanı da asıldı.

Azınlıklara düşmanlık açısından Türkiye tabii ki bir Almanya ya da Japonya gibi olmadı ama gene de Rumlar asırlardır yaşadıkları bu topraklardan varlıklarını geride bırakıp ayrılmaya mecbur bırakıldılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da, 1911'de yapılan sayıma göre çoğunluk Müslüman değil, azınlıklardı. Artık azınlıkların sayısı İstanbul'u ziyarette gelen turistlerden bile az. Onların yokluğuna da alıştık. Geç ulus-devlet olmanın ağır bir bedeliydi.

Üniversitelerimiz de savaş cephesinde yer almaya teşne.

YÖK başkanları, "Birinci görevim Türk milletinin şerefine artması," deyip askerlerini cepheye çağırırcasına ekrandan haykırabiliyorlar: "Bu topraklar bizim! Bu topraklarda en güçlü biz olacağız!"

12 Eylül Türkiye'sinde kimi hocalar hapishanelerde işkencelerden geçti. Kaç katledilen hocanın cenazesi kaldırıldı, kaç bilim adamının işine son verilmesiyle Türkiye'de üniversite eğitimi felce uğratıldı. Ama üniversiteden kimse kendini hedef alan güçlere karşı savaş çağrısında bulunmadı. Sindi, sustu, yarım yamalak da olsa işini sürdürmeye çabaladı.

YÖK Başkanı'ndan sonra konuşan İstanbul Üniversitesi Rektörü'nün sözleriye faşist ideolojinin sloganlarının, Türkiye koşullarına uyarlanmış tercümesi gibiydi. Hitler: "Tek halk, tek imparatorluk, tek lider." İÜ Rektörü: "Tek devlet, tek ulus, tek vatan, tek dil."

Kendi insanlarına savaş ilan eden üniversiteye layık mı Türkiye?

Üniversite hocaları gene kapıkulluğuna razı mı? Barıştan mı yanalar? Susmaktan mı?

YASSIADA'YA ASKERİ DARBE MÜZESİ

Sandalımla Yassıada'ya gittim.

Bu metruk adaya başka türlü ulaşmak imkânsız. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Galata Köprüsü'nden her gün yüzlerce kişiyi taşıyan özel vapur seferleri düzenlenmişti buraya. Türkiye'de yeni kuşaklar, İstanbul'un burnunun dibinde, Kınalı ve Heybeli'ye bakan Yassıada'nın pek nerede olduğunu bilmedikleri gibi adını bile ancak hayal meyal duymuşlardır.

Sandalım adaya yaklaştıkça, karşımdaki camları kırılmış, çerçeveleri parçalanmış metruk askerî yapılarda gizlenen çocukluğumun korkuları Marmara Denizi'ne yayılıverdi. Teker teker dilinin altında gizlediği uyku haplarını hep birden alıp intihara teşebbüs eden, doktorların yardımıyla ölümün eşiğinden döndürülen Başbakan Menderes, aynı doktorların birkaç gün sonra verdiği "sağlıklıdır" raporuyla buradan bir sabaha karşı İmralı'ya götürülüp asılmıştı.

Rivayete göre, darağacını kurup kendisini asanlardan biri, adının altına "baş cellat" ibaresi yazılana kadar, ölüm tutanağını imzalamayı reddetmiş.

Dünyada pek az mimara nasip olmuştur adalete bir türlü ulaşamayan bir hapisane adası inşa etmek.

Adadayım.

Denizin ortasından gökdelen gibi yükselen, milletvekillerinin hapsedildiği yıkık dökük binaları, kertenkelelerin birbirlerini pislik ve moloz arasında kovaladığı “Önce Vatan” yazılı mahkeme salonlarını dolaşıp cumhuriyet tarihinin yakın geçmişiyle yüzleştikçe, ıssız adaya ürkek ürkek basan adımlarım yerine, etrafımdaki çirkinliği yeşil yeşil örtmeye başlamış doğanın gücünün, adanın açığından geçen balıkçı motorunun, denizin mavisinin, martıların, 18. yüzyılın ortalarında burada çılgınca partiler düzenleyen İngiliz elçisinin yıkık şatosunun farkına varıyorum yavaş yavaş.

Günümüzde Rusya gibi kimi ülkeler geçmişlerini yıkarak yok ediyor. Yerine geçtiği Sovyetler Birliği de aynı şeyi yapmıştı. Geçmişi hatırlatacak hiçbir şeyi görmek istemiyorlar. İngiltere, sevaplarıyla günahlarıyla imparatorluk geçmişini müzelerde sergiler. İlkokul çocuklarını temerküz kamplarını ziyarette mecbur tutan Almanlar, bugün Nazi geçmişlerinin günahını çıkartmakla meşgul. Batı Avrupa’da birkaç ülkede, geçmişlerinden günah çıkartırcasına, işkence müzeleri bile var.

Türkiye, gözlerimizin önündeki geçmişimizi görmemek üzerine kurulu. Yakın tarihimize bile yüzleşmekten korkuyoruz. Darbe eğitilmiş, tepeden inme demokrasi alışkını bizler, hukuk ve özeleştirme kültürüne sahip değiliz. Türkiye kadar diktatörlerini, darbecilerini, katillerini, işkencecilerini onurlandıran başka bir ülke var mı acaba?

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş de böyle olmadı mı?

Geçmişimiz, kâh düşlerimizi kâh nefretimizi yansıtan bir yazboz tahtası gibi.

Yok etmekten de korkuyoruz, sahiplenerek yaşatmaktan da.

Deniz otobüsünün dalgalarından korumak için sahilin kuytu bir köşesine çektiğim sandalıma binmeden önce ada hep böyle kalacak mı diye düşündüm. Belki de ileride bir gün, geçmişle barış içinde olan yeni bir Türkiye’nin Yassıada’ya katkısı, burayı, dünyanın ilk askerî darbe müzesi yapmak olabilir. Mahkeme salonu da kendimizi daha iyi görebilmemiz için boydan boya aynalarla donatılmalı.

DEVLETİN ÜNİVERSİTEDE NE İŞİ VAR?

1960: Liseye yeni girmiştim. Türkiye’de ilk kez bir askerî darbe yapılıyor, yakında seçimlere gideceğini beyan eden hükümet devriliyor. Anayasayı ihlal eden ordu gayrimeşru durumda. Üniversite profesörleri Ankara’daki darbecilerin yardımına koşuyor. Askeri kurtarıp “zinde güçlerin” anayasal meşruiyeti olduğuna ilişkin fetva veriyorlar. Darbeciler “tabii senatör” oluyor, zinde güçler Millî Güvenlik Kurulu, fetvacı profesörler de ordinaryus.

1970: Üniversite öğrencisiydim. Solun büyük kesimi ve *Cumhuriyet* gazetesi parlamenter sisteme “cici demokrasi” adını takmış darbe istiyor. Öğrenci işgalindeki üniversiteleri güvenlik güçleri basıyor. Devrimci gençler, köşe yazarları, “aydınlar” polise karşı aynı sloganı atıyor: “Ordu gençlik el ele.”

1980: Öğretim üyesiydim. Sıkıyönetim ilan edildi. Üniversitenin kapısına asker dikmişler, gelip geçeni denetliyor. Makineli tüfeğini doğrultup, “Burada ne işin var?” diye sordu. Onun benden hesap sormasının şaşkınlığıyla ben de ona sordum: “Senin burada ne işin var?”

Komünist devrim yapmaktan Batı yaşam tarzını benimsemeye kadar arkasını askere dayayıp kendi sorumluluğunu almaktan aciz bir toplum yaratmışız. Bir zamanlar üniversitele-

rin hukuk fakültelerinde meşruiyet arayan ordu, bugün rektörleri Ankara'da toplayıp öğrencilerin kılık kıyafetinden üniversite eğitiminin ilkelerinin ne olması gerektiğine kadar karar bilebiliyor.

12 Eylöl'den sonra gençliğı siyasetten ve sokaktan "kurtarmak" amacıyla kurulan YÖK'ün kütüphanesiz, laboratuvarsız gecekondü üniversiteleri başından beri iflas etmiş durumda. Yeni kurulan özel üniversiteler, mevcut devlet üniversitelerinin bölümlerini parçalayıp yetişmiş eleman transfer ederek eğitimin kalitesinin düşmesine neden oluyor. Eskiden ancak İstanbullu birkaç ailenin çocuğı yurtdışında okurken, artık batan gemiyi terk edercesine dışarıya giden gidene. Yabancı üniversitelerin temsilcileri Türkiye'nin büyük şehirlerinde yılda birkaç kez üniversitelerini pazarlamakla meşguller. Son gelişme ise yurtdışına adım bile atmadan bu üniversitelerin Türkiye gibi ölkelerde açtıkları şubelerden diploma almak.

Üniversitelerden devletin başlıca beklentisi ideolojisinin benimsettirilmesi. Bu işi yapması istenenlerse, hepsi yasal olarak birer kapıkulu konumunda olan ve öğrencilerine karşı kolluk görevlisi gibi davranması beklenen öğretim üyeleri. Üniversiteyi siyasetten arındırdığını sanan devlet, öğrenci ile hocasını karşı karşıya gelmeye zorlayarak yangına körökle gidiyor.

Üniversitenin, düşünceye sayğı gösterildiğı örnek bir ortam olması gerekirken, devlet hocalar aracılığıyla beğenmediğı düşünceyi taşıdığını sandıklarını üniversiteye sokmuyor, beğenmediğini sokağı, şiddete mahkûm ediyor.

DİLİNİ ARAYAN GENÇLİK

12 Mart 1970...

Avaz avaz bağırdı 1970’li yılların başında. Yürekten. Dil, inanç idi. “Dar ağacında üç fidan asıldı” diye yazdı şair Nihat Behram. “Üçe üç” diye bağırdı milletvekilleri mecliste. Zorlu, Polatkan ve Menderes’in öcünü aldılar Yusuf, Hüseyin ve Deniz’den. Nice fidanlar elektrik verilen işkence odaları ile rutubetli hücreler arasında sürüklendiler.

Dil, kol kola yeni bir dünya kurmak idi. Gözünü kırpmadan. Zaman çok kısa, şimdi, hemen.

Kıyafetler tek tip elbiseydi: Parka. 12 Mart 1970’de Başbakan Demirel, askerin eline tutuşturduğu muhtırayı radyodan okuduktan sonra, “şapkasını alıp giderken” üniversite öğrencileri, göğüslerinde kalpaklı Mustafa Kemal resimleri, askeri alkışlıyorlardı. Cumhuriyet gazetesinde İlhan Selçuk’un “cici demokrasi” diye adlandırdığı parlamenter demokrasi, yerini asker güdümünde Başbakan Nihat Erim’in “beyin kabinesi”ne bıraktı. Aldatıldıklarını ilk anlayan gençler oldu. Sinan, Nurhak Dağları’na çıktı, vuruldu. Üniversite kışlaya çevrildi. ODTÜ’nün başına bir general getirildi.

12 Mart kabusundan sonra romantik devrimciler yerine devrimci örgütler geldi. Dil, devrimci sorumluluk, sorgusuz ita-

at oldu. Pir Sultan Abdal türkûleri duyulmaz olmuş, toplu halde marşlar söylenmeye başlanmıştı. Duygu yerini kitaba, coşku disipline bıraktı. Okunanlar oturumlarda tartışılıyor; talepler, yürüyüş ve mitinglerde dile getiriliyordu. Örgütlenme, san-sürünü de beraberinde getirdi. Bilinenler söylenmedi. Birlikte iken başlar dik, yalnızken düşler kabustu. Evlatlar ailelerini reddetti. Örgütler aile, ideolojik tartışma kan davası oldu.

Düzen şiddet idi. Mecliste bir milletvekili, "Bu gençleri önce asmalı sonra yargılamalı," dedi. 19 Mayıs Gençlik Bayramı'nda, bayramı kutlanan gençler işkencede, kutlayanlar boy-ları gittikçe büyüyen bayraklarla yükselen kürsülerin arkasın-daydılar.

12 Eylül 1980...

Dil; suskunluk, susturulmuşluk, susmak. Gene gençler sal-landı idam sehparlarında. Asılmadan son sözlerini söylediler. Basında yasak vardı. Duyamadık. 12 Eylül'den yıllar sonra, mecliste, Diyarbakır Hapishanesi'nde bir gecede 40 küsur mah-kûmun öldürülmesi öylesine soruşturuldu.

Boğaz kıyısında Bebek'te, babalarının otomobillerini park ettikten sonra, su tabancalarıyla kahkahalar atarak birbirle-rini kovalıyordu gençler bir bahar günü 1982'de. Az ötede YÖK'ten sonra üniversiteden istifa eden öğretim üyesi, kah-vede eski öğrencilerinden kampüste nelerin değiştiğini din-liyordu. Şapka Devrimi Batı hayranı kuklalarla varlığını sür-dürüyor, İzmir İktisat Kongresi Boğaziçi Üniversitesi İşletme Kulübü'nde meyvelerini veriyordu. Artık yeni üniformaları-mız vardı çokuluslu şirketlerin markalarını taşıyan: Benneton, Converse ve askeri terliklerle denetleyen yeni Başbakanımız Özal'ın tercihi, Lacoste.

Bugün...

Yeniden korkup eskiyle şerbetlenenler; düne din bayrağıyla sığınan, yarına ulus bayrağıyla örtünen. Her gördükleri ye-niye tapanlar da var, köşe dönmeci bayrak yarışında. Akademi mezunları amblem yetiştiremiyor bu gençlerin girmeye can at-tığı şirketlere.

Birileri daha var.

Geçmişe sırtlarını dönmüş, kendi kendilerine, kimseye güvenmeden yol arıyorlar; yaptıklarını severek, sevmeyi her şeyin ilk şartı kılarak. Özgürlüğün dilini arıyorlar. Ne haykırarak ne de toplu halde marş söyleyerek. “Önce ben” diyorlar, “aklıma yatarsa, keyfime giderse, kendime ters düşmeden”. “Kahrolsun” demek yerine güzel olanı yaşayıp yaratarak. Ciddiye almayarak kendilerini ciddiye alanların birbirleri için düzenledikleri resmî geçitleri. Ciddiye almayarak havanda su döven politikacıları, profösörleri ve bilumum ibrikçi başlarını. Yeni bir dil arıyorlar şiirde, sokakta, cinsel ilişkide, teknolojinin getirdiklerinde. Ama yapayalnız, çoğu zaman birbirinden habersiz, kopuk kopuk. Yaşamın her alanını sorguluyorlar. Sessizce, sınırlarını genişleterek, isyan etmeden, putlara tapmadan. Ürkekçe, çırılçıplak, geçmişleriyle giyinenleri utandırırçasına yeni bir dil arıyorlar.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana neredeyse yüzyılın geçmesiyle tarihimize daha bir soğukkanlılıkla, mantıkla bakabiliyoruz demek isterdim.

Türkiye gibi tarihin dondurulduğu totaliter nitelikli rejimlerde, putlaştırılmış bir geçmiş, kaçınılmaz olarak günün meselelerinin hedefi, hatta paratoneri olabiliyor. '70'li yıllarda Ankara'da yaşıyordum. Cebeci'de, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, "Emperyalizme karşı ikinci bir Kurtuluş Savaşı vermemiz gerekir," diyenlerin afişlerinde kalpaklı Mustafa Kemal, Kızılay'da komünizme karşı Türkiye'yi savunan devletin panolarında ise mareşal üniformasıyla Atatürk imajları kullanılıyor, önüne gelen işine göre uydurduğu "Ulu Önder" varyasyonlarıyla oynuyordu.

Günümüzde de cumhuriyetin kurucusu hâlâ farklı imajlarla farklı eğilimlerin temsilcisi rolünde. Arkasına sığınanlardan geçilmiyor. Onu ellerini açmış dua ederken gösterenler de var, başında silindir şapka, sırtında smokinle de.

Türkiye'de dondurulup kalıplaştırılarak benimsettirilen cumhuriyet tarihi, geçmişe sığınanların güç bulma gayretlerinde, bağlamından kopartılıp anlamsızlaştırılıyor. Geçmişimizin ezberini bozanlar karşısında kâh dilimiz tutulup kekeliyoruz, kâh kırmızı gören boğa gibi saldırıyoruz.

Cumhuriyetimizi hâlâ çocukmuş gibi bayrak ve borazanla oyalayıp, onun dünyaya yetişkin gözleriyle bakabileceğinden kuşku duyanlar, bakmasından çekinenler var.

Google’da “Cumhuriyet Bayramı” diye girince karşılaştığım ilk maddenin içeriğinin, tarihimizi karikatürleştircesine hepimize hakaret sayılabileceğinin farkında bile olmayabiliriz: “Tahtını, rahatını düşünen padişah, yenilen düşmanla birlikte yurdumuzdan kaçtı. İmzalanan Lozan Andlaşması’yla yeni bir devlet doğdu. Bu doğan devletin yönetim biçimi henüz belirlenmemiştir... Atatürk düşmanın ülkeden atılıp sınırlarımızın belirlenmesinden sonra çoktan beri tasarladığı cumhuriyetin ilanı üzerine hazırlıklar yapmaya başladı. 28 Ekim 1923 akşamı yakın arkadaşlarını Çankaya’da yemeğe çağırdı. Onlara, ‘Yarın cumhuriyet ilan edeceğiz,’ dedi... Cumhuriyetin ilanı yurttan sevinç ve coşku ile karşılandı.”

İlkokul çocukları “bile” daha fazlasına layık.

Ama sorun da, ilkokuldan itibaren cumhuriyeti anlamak yerine ezberlemekle ilgili.

TÜRKİYE NİÇİN KIBRIS'TA?

“Türk’ün Türk’ten başka dostu olmadığı” sözleri uluslararası ilişkilerimizin gündelik yaşantımıza nasıl yansıdığının tek cümlelik özeti. Oysa Türkiye birçok ittifak ve kuruluşa üye. Her darbeye ABD’ye bağlılığını ilan edip desteğini de alıyor. Birbirlerinden farklı sivil iktidarlar ABD’yle dostluklarını sürekli vurguluyor. Bunlara rağmen kendimizi bu denli yalnız hissediyor olmamızın nedeni olmalı.

İster sivil, ister askerî olsun Türkiye’deki iktidarların bizden gizli tuttukları bizle paylaşmadıkları birtakım şeyler olmasın?

Uluslararası ilişkilerinde Türkiye’nin yalnızlığının en çarpıcı örneği Kıbrıs. Bildiğimiz Ecevit dönemindeki askerî çıkarmayla Türkiye tek başına dünyayı karşısına aldı.

Bir ara Yunanistan’da yaşarken tanıştıklarım, Türk olduğumu öğrenir öğrenmez Ecevit’in askerî çıkarmasının arkasında ABD olduğunu söylediler. Yunanlılar da, bizim gibi, ABD’nin hep karşı tarafı tuttuğuna inandıklarından pek de şaşmamıştım dediklerine.

Christopher Hitchens’in *The Trial of Henry Kissinger* (Henry Kissinger’in Duruşması) adlı kitabını okuyorum. Yazar, Kissinger’in insanlığa karşı suçlardan, uluslararası hukuku hiçe saymasından, insan kaçırma ve işkence suçlarından uluslararası

bir mahkemede yargılanması gerektiğine inanıyor. Kitabı, tezi- ni destekleyen düşünce ve bilgilerden oluşuyor.

Bir bölüm de Kıbrıs'a, Yunanistan'daki albaylar cuntasının Moskova yanlısı diye bilinen Makarios'a karşı başarısız dar- be girişimine ve Türkiye'nin askerî çıkarmasına ayrılmış. Ya- zar, o günlerde ABD Dışişleri Bakanı ve Ulusal Güvenlik Kon- seyi üyesi olan Kissinger'ın Makarios'a karşı Yunan cuntasının darbesini desteklediğini, darbe tutmayınca Makarios'a karşı da Türkiye'yi tuttuğunu, İngiltere'nin Türkiye'nin askerî çıkarma- sını durdurma planını engellediğini yazıyor.

Yani Türkiye'nin Kıbrıs çıkartmasının arkasında, bizim san- dığımız gibi yedi düvele meydan okumamız değil, Amerika var. Kissinger'ın amacı, Kıbrıs'ın öncelikle Yunanistan, olmayınca da Türkiye aracılığıyla Sovyetler'e karşı güvenilir bir müttefik olması. Bu tertip doğrultusunda yapılan darbe, karşı darbe, as- kerî çıkarma, ölen öldüren, yurdundan olan nice insanı Hitc- hens, Kissinger'ın suç hanesine yazıyor.

Türkiye'nin Kıbrıs'taki Soğuk Savaş kalıntısı yalnız konu- mu, dostsuzluktan çok belki de "dost"larının gafletinden kay- naklanıyor.

Mesleğimden vazgeçmemde Hacettepe Üniversitesi Hastanesi Psikiyatri Polikliniği'nin bekleme odasının duvarında asılı yazının mutlaka etkisi olmuştur: "Dünyayı değiştirmeye çalışacağına kendini değiştirmeye bak."

Tüm dünyada gençliğin ayaklandığı yıllardı. Düzene karşı gelen '68 kuşağının, sınırsız, savaşız dünya özlemini belki en iyi John Lennon'un "Imagine" adlı şarkısı özetliyordu.

Sonuçta '68 kuşağı yaşlandı, düzenle bütünleşti.

"Olgunlaştı", "gerçekçi" oldu.

21. yüzyılın yeni kuşakları insanı çıldırtan bir dünyaya doğuyorlar.

Teröre karşı verildiği söylenen savaş çıldıranları daha da çıldırtıyor.

Türümüzün tarihinde zengin yoksul uçurumu bu kadar aşılmaz olmamış, zenginler servetlerini bu kadar fütursuzca sergilememiş, servet, şöhret uğruna değer yargılarımız bu denli alt üst edilmemiş, ahlâk bu denli umursanmaz duruma gelmemiştir.

Dinlerine sığınıp birbirlerine karşı taraf olanlar, dikişleri patlamış düzene karşı çaresizliğimizin ifadesi.

Psikiyatri, düzene uyumlu kişilikler kılmak sevdasından çoktan vazgeçti. İnsanları, ilaçla sakinleştiriyor, ilaçla denetliyor.

Günümüzde normal olabilmek, mutlu olabilmek, patolojik bir iyimserlik ya da “Benden sonra tufan” anlayışını gerektiriyor.

Dünyanın en sağlıklı insanları, birçoğumuzun apolitik diye damgaladığı gençler. Kimliklerinin zırhında cepheleşenlerin tersine, kendi küçük dünyalarını yaratabildikleri, koruyabildikleri sürece, olan bitene sınırlı bir kayıtsızlık içindeler. '68 kuşağından farklı olarak egemen güçlere karşı gelmemele-ri, dünyanın düzenini benimsediklerinden değil, ciddiye almadıklarından.

John Lennon'un sınırsız dünyasını, “Facebook”, “You Tube”, “My Space” sitelerinde yaratıp buralarda yeni değer yargılarını paylaştıkları evrensel bir kültür, bir hareket potansiyeli oluşturmaktalar. Tarihimizde hep ticaretti, farklı kültürlerden tüccarları bir araya getiren. Günümüzde dünyanın dört yanından yüz milyonlarca genç sırf dostluk ve haberleşmek nedeniyle, insan sevgisi ve merakla ortak bir ağ kuruyorlar. İngilizce'nin giderek dünyanın ortak dili olması, ücretsiz, sınırsız, sansürsüz ve hızlı iletişim teknolojisiyle birleşince tarihimizde ilk kez bu kadar çok genç yeni bir oluşum içinde bütünleşiyor.

Dünya çapında bir gençlik cemaati oluşuyor.

Düzen ayaklarına bastıkça isterlerse düzeni bir çırpıda uyaracak, hatta siber taktiklerle felç edecek güce sahipler. Dünya çapında eylemler aylar öncesinden örgütlenme, planlama gerektirmiyor. Yüz milyonların mesajlarla, e-postalarla seferber olması artık anlık bir iş.

Dünyayı çığırından çıkarmanın tam da eşiğindeyken, gençlerin denge sağlayıcı bir unsur olabileceği günlere gebeyiz.

Tarihimiz boyunca gençler yaşlılardan öğrendi. Yaşlılar hep gençleri savaştırdı. Yeni teknolojilerle, roller değişiyor. Yeni kuşaklar, asırlardır bizleri taraflaştıran kimliklerden arınıyorlar. Evrim sürecimizde ilk kez, türümüz gençlerden öğrenmenin eşiğinde.

Türkiye'den 12 Mart'tan sonra kaçan, Fransa'da siyasi iltica talebinde bulunan İstanbullu beş genç, Paris'te kiraladıkları küçük dairedeler. Paraları az. Sokağa az çıkıyor, vakitlerini evde Türkiye'deki devrimci mücadelenin sorunlarını tartışarak geçiriyorlar. Bir gün oldukça sinirliler. Akşam kuracakları devrim mahkemesinin iddianamesini hazırlıyorlar. Yiyecek almaya giden arkadaşlarının polis olduğuna kanaat getirmişler. Eve dönmesini bekliyorlar. Mahkeme kuruluyor, iddianame okunuyor. Talep idam.

Kendini savunması istenen, bunca yıldır beraber oldukları, aralarından su sızmayan arkadaşları suçunu itirazsız kabulleniyor. “Evet, polisim,” diyor ve ilave ediyor, “Şu andan itibaren hepiniz tutuklusunuz.”

Yüzlerdeki devrimci ciddiyet ifadesi, önce şaşkınlığa sonra kahkahaya dönüşüyor. Saçmalıklarını anlıyorlar. Olayın, başka örneklerinde olduğu gibi, cinayetle sonuçlanması, son anda arkadaşlarının espri gücüyle engelleniyor.

Paris'teki gençlerin içlerindeki polisi araması, belki Abdülhamit dönemi ve öncesinden, ama en azından İsmet İnönü'nün Millî Şef diye anıldığı tek parti döneminde demokrasi mücadelesi verenlerin günlerinden kalma bir geleneğin devamı. Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayı, Mahir Kaynak gibi 12 Mart'ın askerî darbe provakotörleri, işin vehametinin bildik birkaç örneği.

Yakın tarihimizde yaşayanlarla konuşunca, anılarını okuyunca, parti, toplantı, dernek ve eylemlere katılanların birbirlerine kuşkuyla baktığını, içimizdeki polis kim diye sessizce merak ettiklerini, en yakınlarıyla birlikte olduklarında bu isimleri dile getirdiklerini, hızla yayılan dedikodularla birçok kişinin adının polise çıktığını görüyoruz. Atatürk'ün Selanik'teki evinin Türk gizli polis tarafından bombalanması, provakasyonda işbirliği yapan gazetenin manşetleriyle 6-7 Eylül Olayları'nın tetiklenmesi, ülkemizde her şeye şüpheyle bakma temayüllerini güçlendirmiş, paranoyaya varan ölçüde etrafta gizli polis aranır olmuştur.

Her ülkede olduğu gibi, gizli polisin günümüz Türkiye'sinde de görevi başında olması son derece olağan. Ne var ki, artık demokrasimizde kimi şeylerin daha özgürce konuşulabilinmesinden midir, yoksa tam tersi 12 Eylül totalitarizmi yıllardır süregelen anayasası ve YÖK gibi kurumlarıyla, dişe dokunur herhangi bir muhalefetin tohumlarını yok ettiği, düşüncüyü sindirdiği, postmodern bir kapıkulu kültürü yarattığından mıdır, Türkiye'de gizli polisten söz edilmez oldu.

Küreselleşen dünyanın yeni Türkiye'sinde bugün ulusal paranoya, içimizdeki polis yerine, yabancılarla onların "yerli işbirlikçilerine" yönelik.

Türkçe konuşan Belçikalı, Ağrı Dağı'na Kürt rehberinin eşliğinde mi tırmandı? Kim bilir hangi hain emeller peşindedir? Yabancı gazeteci orduda yolsuzluk olayını haber mi yaptı? Türkiye'nin aleyhinde çalışan bir ajandır. Van'da Ermenice adlı bir otel mi açıldı? Toprağımız elden gitmektedir. Yazarımız yurtdışında edebiyat ödülü mü aldı? Ülkeyi bölmek isteyenlerin oyununa katılmıştır.

Muhalefetini yitiren bir düzene alıştırıldık. Siyaset marjinalleşip magazinleşince, içimizde polis yerine dışımızda ajan aramaya başladık. En ufak bir kıvılcımla parlayan, galeyana getirilen millî duygularla pire için yorgan yakar olduk.

İçimizdeki polis, dışarıdaki ajanı ararken dünya satrancında piyonlara odaklanmaktan öteye gidemiyor, evrensel değerlerin Türkiye'de geçerlilik kazanmasının yollarını kapıyoruz.

VİCDANİ RED HAKKI

Yunanistan'da askerlik zorunlu Yunanistan, Türkiye'den çekindiğinden, 1976'dan beri askerî seferberlik halinde. Askerlik dönemleri dünyanın en uzunlarından: Kara kuvvetlerinde 19, hava kuvvetlerinde 21, donanmada 23 ay.

Yunanistan'da askerlik zorunlu ama vicdani red hakkı da var.

Ordu dışında, sivil alternatif hizmet hakkı 1998'den beri Yunanistan'da tanınmıyor. Yasaya göre dinî ya da vicdani nedenlerle dayanarak sivil hizmet hakkı talep edilebiliyor. Vicdani red hakkı bir tek profesyonel askerlere tanınmıyor.

Türkiye'de Sivas Askerî Cezaevine konulan vicdani redçi Mehmet Tarhan dört yıl hapse çarptırıldı. Askerî mahkeme Tarhan'a "emre itaatsizlik" ve "askerlik yapmamak için emre itaatsizlik" suçlarından ikişer yıl hapis cezası verdi.

Nüfusu Türkiye'nin beşte biri Yunanistan'da sivil hizmet hakkı var. Savaş halinde olan İsrail'de askere gitmeyi reddedenin hapis cezası 14'er gün. Dünyanın en büyük ordularından birinin beslendiği Türkiye'de askere gitmeyi reddettiği ve başka tür hizmet olanağı olmadığı için Mehmet Tarhan'ın cezası dört yıl hapis.

Gün gelecek, Avrupa Birliği yolunda Türkiye askerde sivil alternatif hizmet hakkını tanıyacak.

Ama niçin bugün değil?

Yoksa gene yurtdışından bildik heyetler gelecek. Türkiye'deki durumu inceleyip raporlar verecek. Gözlem ve tavırları nedeniyle mecliste, basında, genelkurmayda sert eleştirelere uğrayacaklar. Avrupa Birliği'yle sınırlar gerilecek, ilişkilerin dondurulmasından söz edilecek. Dünyanın, Türkiye'ye bu konuda ilgisinden cesaretlenenler asker karşıtı eylemlere başlayacak. Onlara karşı olanlar harekete geçecek ya da geçirilecek, Türkiye'yi "bölmek isteyen gler" hortlayacak ve hortlatılacak. Bir gün göstericileri koruma, ertesi gün müdahale etme emri alan polis iki arada bir derede kalacak. Mecliste komisyonlar kurulacak, yeni kırmızı çizgilerden söz edilecek. Diplomatlarımız ne diyeceklerini şaşırarak. Kapalı kapılar arkasında uzlaşılacak, uzlaşanlar vatani satmakla suçlanacak...

Asırlardır kendisini "asker millet" olarak tanımış bir kültürde tabuların yıkılması kolay değil.

Uluslararası Af Örgütü idam cezasının kalkması için yıllardır uğraşır. Bu örgütün Türkiye’de yeni kurulmuş İstanbul Şubesi’nin başkanı olarak ben ve arkadaşlarım, 12 Eylül askerî cuntasının başı Kenan Evren’in “Asmayacaktık ta besleyecek miydik?” dediği günlerde dünyada kimsenin idam edilmemesi için bir kampanya başlatmak istiyorduk.

Türkiye’nin ileri gelen düşünürlerinin görüşlerini almakla bir zemin yoklaması yapmak istedik.

Bir adım mesafe kat edemedik.

27 Mayıs Askerî Cuntası’nın mahkemesi, Başbakan Adnan Menderes ile Bakanları Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ı astırttığında, Demokrat Partililer ilkesel olarak idama karşı çıkmak yerine mahkemenin düzmece olduğu üstünde durmuştu. Aradan on yıl geçmedi. 12 Mart Askerî Darbesi’nin parlamentosunda Demokrat Parti’nin devamı sayılan Adalet Partisi’nin Başkanı Süleyman Demirel ve milletvekilleri, “Üçe üç” diye bağrışarak, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Arslan’ın asılması için mecliste parmak kaldırdılar.

Gene bir on yıl sonra, 12 Eylül Cuntası günlerinde ülkemizin çoğu düşünürünün ilkeli olmadığını, bağlı oldukları “takımlarının” esirleri olduklarını bir kere daha keşfettik. Kendi-

lerini sağda ya da solda bilenlerle baş başa konuştuğumda, il-kesel olarak idama karşı olduklarını syyleseler de, bu konuda görüşlerini topluca açıklamak için yan yana gelmeyi davalarına ihanet sayıyorlardı.

Adnan Menderes'in hayatını da yazan Demokrat Parti'nin n-l politikacılarından biriyle konuştuğumda, bana idama karşı olduğunu ama bunu açıklamasının halkımızca yalnız anlaşılabileceğini, solcuları koruduğu sanılacağını söylemişti. Kimi solcu aydınlar da, idamın proletarya diktatoryasının olduğu sosyalist ülkelerde halk düşmanlarına karşı gerekli olduğunu söylemiş, bizi anti-komünist bir tavır almakla suçlamışlardı.

Sonuçta dünyanın birçok ülkesinde milyonlarca imza toplanırken Türkiye'de bu konuda bir şey yapılamadı.

İlkelere ilişkin tutumumuzu politik olaylardaki duruşumuz belirliyor.

Cemiyet yaşamında bireylerin ilkeleri benimsemesi, cemaat yaşamında topluca taraf olmak esastır.

Türkiye'de, temel ilkelerin yerleşememesi, insan ve vatan-daşlık haklarına dayalı hukuk devleti olma yolunda bu denli bocalanması, cemaat yaşamına yatkınlığımızdan.

Hocalarınıza yardımcı olun.

Yardıma ihtiyaçları olduklarının farkında bile değiller.

Üniversitede son yılımda seçmeli bir ders almıştım. Hocası zamanın ABD'deki en ünlü psikologlarından. Tek dersini kaçırmadım. İmtihanlardan ve projeden tam not olan "A" aldım. Dönem sonu notum "B" geldi. Hocaya nedenini sordum. "Derslerde uyudun," dedi. "Uyumadım, siz uyuttunuz," diye cevap verdiğimi hatırlıyorum.

Gençliğimin haksızlığa sert ve kaba tepkisinin utancını hâlâ taşıyorum. Yoksa bütün iyi niyetlerime rağmen her derste beni gerçekten uyuttu. Monoton sesle konuşan, sınıfta tartışmaya olanak tanımayan kötü bir hocaydı.

Kabahat onun değil.

Üniversite hocaları ders vermesini bilmeden işe başlar. Pedagojiden, psikolojiden bihaberdirler. Eğitim sertifikaları yoktur. Doktorasını alan, öğrencilikten hocalığa geçer. Sınıfa girer, başlar ders vermeye. Adil bir şekilde nasıl not verilmesi gerektiğinin yöntemlerini bile bilmez.

Üniversite hocaları konularını bilir. Ömür boyu, her yıl değişen öğrencilerinden başka kimse farkında olmadan, meslektaşları derslerine girmeden, onların düşüncelerini alma-

dan işini sürdürür. Zaten genellikle tercihi, ders vermekten çok üniversitenin olmazsa olmazı, yayın ve araştırmaya odaklanmaktır.

Rönesans'tan sonra İtalya'da kurulan ilk üniversitelerde öğrencileri hocalarının maaşını ödeyen, işlerini nasıl yaptıklarını denetleyen. Sonraki yüzyıllarda üniversiteler hiyerarşik bir yapıya büründü. Hocaların, öğrenciler ve eğitim üzerinde kurdukları iktidar; totaliter, köhnemiş eğitim anlayışına karşı gelen '68 kuşağının üniversite işgallerine, bir dizi eğitim reformunu zorlamasına kadar sürdü. Öğrenci temsilcileri oy hakkıyla üniversite senatolarına katılmaya başladı. Ders programları, onların önerileri doğrultusunda zenginleştirildi. Hocaların performansları öğrenciler tarafından anketlerle değerlendirilip üniversite camiasınca paylaşılır oldu.

Günümüzde ise eski hamam, eski tas.

Üniversiteler hem eski hiyerarşik yapılarına döndü hem de giderek meslek okullarına benzemekte.

Hele Türkiye gibi askerî cuntadan kalma totaliter bir sistemle yönetilen üniversitelerde, hocalar rejimin taleplerine uygun sicillerinin olup olmadığına göre de değerlendiriliyor. Popülist nedenlerle ülkenin dört bir yanında açılan gecekondu üniversitelerinde eğitim yetersizliği de eklenince, öğrenciler kurban konumunda. Üniversite özerkliğini, akademik özgürlüğü ihlal eden YÖK gibi bir kurum, yıllardır hocalarla birlikte öğrencileri de kışla eğitimine zorlamakta.

Her ülkenin elit üniversitelerinde münferit çabalar yok değil. Onlar da futbolcu transferi yapar gibi, nispeten yüksek maaşlarla yayımlarıyla tanınmış (dersleriyle değil!) iyi hocaları kapınca, arkada kalanların öğrencilerine ders verme şevki daha da kırılıyor.

Can alıcı soru, üniversitelerin yüzyılımızda geleceği.

Bilgi aktarımında yeni iletişim teknolojilerinin ağırlık kazanması, kritik düşüncenin korunup geliştirildiği üniversitenin bu en temel işlevini, önümüzdeki yıllarda daha da vazgeçilmez kılacak. Bunun sağlanması büyük ölçüde hocanın "ders verme dersini" iyi çalışmasına bağlı. Hocalar bu konuda

uyarılmadığı, ders verme yöntemlerini geliştirmedikleri takdirde, üniversiteyle birlikte kritik düşüncenin geleceği tehdit altında.

Bilgisayar programlarıyla beslenen düşünce sistemimiz “hep-hiç”, “ya o-ya bu” şeklinde biçimlendiği dijitalleşme sürecine çoktan girdi bile.

12 Mart, Türkiye’de devletin baskıcı varlığının doruk noktasına geldiğini simgeleyen günlerden biri. Anayasanın sağladığı zgrlkler Türkiye insanına “lüks geldi” gerekçesiyle asker darbe yaptı.

Devleti korumak adına iktidarı gasp edenler her seferinde bize yalan söylüyor, hakaret ediyorlar. Her seferinde sizi kurtarmaya geldik diyorlar. Mesajlarını, bayrak, besmele eşliğinde dayatınca, biz de, dayak atan elleri pe pe 12 Martları var ediyoruz.

Devletin en gçlsn, gaddarını var eden de biziz, demokrasinin en geniş yelpazeli ortamını da.

İstanbul’da, Boğaz’da yaşam, toplumda da kendiliğinden oluşan huzur ve ahenk içinde yaşanabileceğinin çarpıcı bir rneği.

Boğaz sularında mekik dokuyan şehir hatları vapurlarının arasından tankerler bir aşağı bir yukarı gider. Dolmuş motorları teyet geçer sükut içinde kürek çeken aşıklara. Yüzlerce balıkçı sandalı binlerce yıldır bildik sularda akıntıları takip eder. Deniz otobüsleriyle mavnalar birbirlerini kollar. Transatlantiklerin arasından su kayağı, rüzgâr sörfü yapanlar süzülürken, srat motorları cirit atarken, savaş gemileri gövde gösterisi yapar-

ken, sahilden atılan on binlerce oltanın açıklarında yüzenler, akıntılarda kulaç atmanın keyfini çıkarır.

Devlet bir gün bu sulardaki yaşamı denetlemeye kalkışsa? Başımıza Boğazlar Güvenlik Kurulu ya da Boğazların kurtarıcısı bir tek adam peyda olsa... Kendiliğindenliğin tepesine oturacak beceriksiz, cebi aç yönetici, bürokrat ve zabitler Boğaz'a özgü yaşam kültürünü yok edecekleri gibi, mantıksız düzenlemeleriyle facialara da neden olurlar.

Gölge etmesinler başka ihsan istemez. Ama tam da bu noktada, 21. yüzyılda küreselleşen kapitalizmin kültürü, devletleri alışlagelmiş konumlarından alaşağı edip küçültürken, devletin düşürdüğü bayrağı kapmak isteyenlerin yarattıkları ben-merkezci bir kaosla karşı karşıyayız.

Vapurlar deniz otobüslerine karşı. İkisi yollarını kesen sandallara düşman; kaybolmaya yüz tutan sandallar ise "buranın en eskisi, sahipleri biziz" diye herkese. Ve hepsi aitliklerinin köşe kapmaca aymazlıklarında farkında değiller Boğaz'ın üstten beton ve çelikle örüldüğünün, tünellerle altının oyulduğunun.

1968'de denizler özgürlüğün rüzgârıyla esmişti. Devleti ürküttü. Günümüzde herkes kendi özgür kimliğinin kalebenti. Devlete ihtiyaç kalmadı.

Türkiye’de demokrasi kültürü olgunlaşıyor.

Askerî darbeleri bayram diye kutlamıyoruz artık.

27 Mayıs askerî darbesi, 12 Eylül askerî darbesine kadar resmî tatil olarak kutlandı.

27 Mayıs sol kültürün, aydınların baş tacı idi. Solcu olup 27 Mayıs’ı eleştirmek mümkün değildi.

12 Mart Askerî Darbesi öncesi gençler, *Cumhuriyet*’te İlhan Selçuk’un, *Devrim*’de Doğan Avcıoğlu’nun kışkırtmasıyla “Ordu-Gençlik El Ele” sloganlarıyla darbe çağrıları yapıyordu. 12 Eylül’le solun aklı başına geldi. Ama sol da kalmadı. Hapishanelerde, işkencede, vatandaşlıktan atmalarla sindirildi, bitti.

Günümüzün tek kanatlı demokrasisine gelindi.

Bugün Türkiye’de solun yerini siyasal İslâm’ın aldığı söyleyor.

Demokrasi kültürü bu sefer de İslâm’la teklemeye başladı.

Nijerya, Suudi Arabistan, Pakistan, Bangladeş, Malezya, İran gibi şeriat ve İslâm ağırlıklı yasaların geçerli olduğu ülkelerde din adına yürütülen vahşet, baskı ve adaletsizlik günümüzde haber olmayacak kadar sıradan.

Din adına, evrensel ilkeleri, insan haklarını ihlal eden uygulamalar yaygınlaşıyor.

Egemen düzen zenginle fakirin arasını şimdiye kadar görülmemiş biçimde açıyor. Dünya nüfusunun üçte biri açlığa, yoksulluğa terk ediliyor. Ahlâksızlık, geleneksel aile değerlerinin yitirilmesi, yitik gençlik, her toplumun sorunu. Kapitalizmi sorgulayan kalmadı.

Düzen benden sonra tufan anlayışını körüklerken İslâm üzerinden siyaset yapanlar hem düzenle bütünleşmişler hem de mazlum rolündeler.

Zamanında mazlumların adına yola çıkan solcular Sovyetler Birliği, Çin gibi ülkelerde sosyalizm adına uygulanan vahşeti eleştirmekten kaçınmış, bu iki ülkede 100 milyona yakın insanın kıyılması karşısında otosansür uygulamış, “burjuva demokrasisi” diye demokrasiyi küçümsemişti.

Günümüzde din adına çığnayan evrensel ilkeler karşısında İslâmi akımların öncüleri, sözcüleri, dinî medyada yazarlar sessiz kalarak solun aymazlığını tekrarlıyor. Kendisini eleştirmekten kaçan sol gibi, ancak düşmanlarına çatarak propagandalarını, söylemlerini sürdürüyorlar.

Çifte standartlarıyla soldan farksızlar.

Tanrı adına konuştukları zaman akan suların durduğunun farkındalar.

TÜRKİYE ÇOCUK BİR ÜLKE

Almanya'da yaşıyordum. Âşık oldum. Sevgilim İngiliz. Sorularla birbirimizi tanımaya çalışıyoruz.

“En çok nerede yaşamak istersin?”

“Türkiye’de,” diye cevap verdim, “İstanbul’da.”

“Neden?”

“En çok küfrettiğim yer orası.”

Eleştirmek de sevginin ifadesi değil mi?

12 Eylül sonrasında Aziz Nesin askerî rejime karşı “Aydınlar Dilekçesi” diye anılan bir hareket başlatmıştı. İfade özgürlüğü yasaklandığından, darbecileri eleştirmek ancak bir dilekçe olarak dile getirilirse mümkündü.

Onlarsa bize vatan haini gözüyle bakıyordu.

On dört-on beş yaşındaydım. Babam, “Memleketimizin insanları kıskançtır,” demişti. İstiklal Madalyası sahibi, Atatürk’ün akrabası olmakla övünen babam, gözümde vatan hainine dönüştü. Kendi insanlarını nasıl kötüleyebilirdi ki birisi?

Memleketlerini eleştirenlere her ülkede verilen cevap, farklı boyut ve inceliklerde de olsa, aşağı yukarı aynı: “Sev ya da terk et.” Oysa belki de en büyük sevgi insanın memleketinde olanla yetinmemesi, aynanın karşısında kendisini kusursuz bir güzel olarak görmemesi. Kusurlarını örtbas etmek için söylediği ya-

lanlarıyla herkesten önce yüzleşebilmesi. Yoksa yalanlarını bir yaşam biçimine dönüştürenler sonunda çıplak kral konumuna düşmeye mahkûmlar.

Ufak çocuklar gibi genç ülkelerin de en ufak hareketlerinde bile sırtlarının sıvazlanmasına ihtiyacı olur. Genç ülkeler de çocuklar gibi, anne ve babalarının sözünü etmek istemedikleri bir geçmişten, yabancılardan korunmak istenir.

Bebekken dinledikleri ninnileri dinlemeyi sürdürüp çocukluk aşamasında kalan ülkeler de vardır.

Yıllardır ülkemizde Kürtçe diye bir dilin varlığını gizledik. Osmanlı'nın son döneminde Ermenilerin konumunu gündeme getirmek isteyen üniversite hocalarımıza meclis kürsüsünden "vatan haini" dedik.

Kendisini eleştiremeyen, eleştirenlere vatan haini, düşman gözüyle bakan Türkiye ergenlik çağına yeni adım atmış çocuk bir ülke.

Kendimizi çok ciddiye alırken, işlerimizi yeterince ciddiye almıyoruz.

Aziz Nesin, Türkiye'deki insanların çoğunun kötü beslendiğine dikkat çekmek için yeteri kadar protein alamayanların aptal olduğunu söylemişti. Söyledikleri nedeniyle kendisini mahkemede yargılamak isteyenlere "Aman," demişti, "beni haklı çıkartacaksınız."

TOTALİTER İDEOLOJİNİN TEMİNATI: YÖK

12 Eylül 1980 günü ABD Başkanı'nı telefonla arayan yardımcısı, "Bizim çocuklar darbe yaptı," der.

Darbeciler Türkiye'yi susturmakla işe başladı. Partiler, sendikalar, dernekler kapatıldı. Üniversiteye kilit vurup herkesi evlerine yollayacak halleri yoktu. YÖK'ü kurup başına İhsan Doğramacı'yı koydular. Birkaç yüz kişi üniversiteden atıldı. Bin küsur hoca istifa etti. Üniversite sustu.

Emir kulu hocalar sakalını kesti, eteğini uzattı. Öğrencilerinin yaka paça hapse götürülmesini görmezlikten, meslektaşlarının işkenceden geçirilmesini duymazlıktan geldiler. Emir bile gelmeden kütüphanelerde "zararlı" kitaplar bir köşeye ayrıldı. Ders kitaplarını kütvetlerde yakanlar, "beni profesör yapmazlar" diye bilimsel çalışmalarını gizleyenler oldu.

Özerklik ve özgürlüğünü yitiren, eğitim kalitesi düşen üniversite, askerî diktatörlüğün yandaşı bir kuruma dönüştü. Hocalar kapıkulu oldu. Zamanla durumları o kadar gülünç ve utanç verici raddeye geldi ki YÖK, doçent ve profesörlerin görev tanımını genişleterek onları trafik polisinin yetkileriyle bile donattı. Tek bir hoca, "Benden nasıl trafik hakkında suç duyurusu yapmamı beklersin," diye karşı çıkmadı.

Üniversitenin YÖK'le işbirliği yaptığı sistem artık tepki getirmeyecek kadar benimsenmişti.

Bugün de üniversiteden YÖK'ün temel varlığına karşı ses çıkmıyor. İyi ya da kötü ne yapıyorlarsa, YÖK'ün neferleri toplumunda üniversite hocaları Türkiye'deki totaliter sistemle geçinip ona uymasını becerebildiklerinden, çifte standartlarla iş görmeyi benimsediklerinden, düzenden çıkar sağladıkları için yapıyorlar.

Egemen güçler için YÖK, üniversite gençliğini baskı altında tutan totaliter ideolojinin teminatı. İktidara kim gelirse gelsin, aynı askerin anayasası gibi, üniversiteyi özerklik ve özgürlüğünden eden gücü kullanıyorlar.

Geçen yüz yıl boyunca inandık, aldandık, aldatıldık. Kendi yalanlarımızla kendimizi de kandırdık.

Tarihimizin en büyük savaş karşıtı hareketi Birinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'daydı. Kardeşlik türküleri söyleyenler savaşın çıkmasıyla bayraklarının cezbesinde cephelerde süngülerle birbirlerini deştiler. Savaşın dehşetini en ücra köyden en büyük kente kadar herkes yaşadı. Her şey herkesin gözünün önünde cereyan etti. Masumiyetimiz gitti.

Sonuçta modern insan doğdu. Haddini bilmez enerjisinin coşkusuyla geçmişine sırtını dönen, her türlü yeniliğe sarılan modern insan.

Savaş bittiğinde, Avrupa uygarlığının enkazı altında kalan Tanrı'nın yerini, totaliter ideolojilerimizin tanrılaştırdığımız liderleri aldı. Bu sefer onların peşinde saflaştık.

Inandıkça gözümüzün önündekini görmek istemedik, aldatıldıkça gözümüzün önündekini göremez olduk.

Avrupa'da temerküz ve ölüm kamplarında milyonların can vermiş olduğunu, Japonya'nın Asya'daki vahşetini, İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra şaşırarak öğrendik. Burnumuzun dibinde yıllarca süregelenlerin farkında olmadığımızı tarihe kaydedip yolumuza devam ettik.

“Olgunlaşan” 20. yüzyıl insanı savaşırsız bir dünya ülküsünü terk etmiş, haklı ve haksız savaşları inançlarının değişken pratiğine göre tanımlar olmuştur.

Savaştan Sovyetler Birliği’nin bayraktarlığında galip çıkan “enternasyonal sosyalizm”, yeni bir dünyanın kurulacağına inananların gözlerinin önündeki kabusu rüya olarak görmelerini sağladı. Stalin’in gulaglarında ölen 20 milyonu aşkın insandan, yıllar sonra Soljenitsin’in romanlarına konu olduğunda haberi oldu dünyanın. Çin’in ideolojiyle kalkınmasının kurbanı 70 milyon ölüyü, bunları “toprağımızın doğal gübreleri” diye açıklayan Mao’nun ölümünden otuz yıl sonra öğrendik.

Şimdi açlık, adaletsizlik ve şiddete kayıtsızlığımızın sıradanlaştığı 21. yüzyılda kör noktamız ne? İletişim çağında yaşıyoruz diye her şeyi bildiğimizi mi sanıyoruz?

Gözümüz neyi görmüyor, kulaklarımız neyi işitmiyor? Bizden gene ne gizleniyor?

Körlüğümüz, din, dil, bayrak, cinsiyet adına evrenselliğimizi unutturan aitliklerimiz peşinde birbirimizle mücadele ederken, nasıl bölünüp yönetildiğimizin, dünyayı örümcek ağı gibi saran sessiz, görüntüsüz iktidarların farkında olmayışımızda mı? Bilemiyorum.

KİRALIK HÜKÜMETLER

Oy vermek tarihe karıştı.

Seçimle işbaşına gelmiyor artık hükümetler. Siyasi partiler kalkalı yıllar oluyor. Kurtulduk o günlerden. Ne maskaralıklar kepezelikler yapıldı seçim kazanmak için. Ülkenin bölünmez bütünlüğünden söz eden siyasi partiler bölücülüğün başlıca unsuruydu. İktidara gelmek için halkı birbirine düşürür, durmadan kargaşa yaratırlardı. Ya seçim gündeme geldiğinde sorumsuzca akıtılan oluk oluk paralar! Bir yanda para bekleyen eğitim, sağlık, ulaşım, öbür yanda milyonlar harcanan siyasi sirk gösterileri. Bitti, bitti, hepsi bitti...

Aşağıdaki ilan *New York Times* gazetesinde tam sayfa olarak çıktı.

Kiralık Hükümet*

1. New York'ta kurulan, Singapur, Zürih, Buenos Aires ve Darüsselam'da şubeleri olan Glasnost Uluslararası Yönetim firmamızın faaliyete geçtiğini müjdeleriz.

2. Kiralık hükümetlerimizin uzman kadrolarının hepsi

(*) Vassaf, G., *Cennetin Dibi: Modern Zamanlarda Eğlencelik Hayat*, İletişim Yayınları, 1999 (I. Bölüm - Kiralık Hükümetler'den).

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO), Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO), Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) gibi kurumlarda çalışmış olup en az beş dil bilmektedir.

3. İlgili devletlerle anlaşma sağlandığında, firmamız kiralık hükümetimizin söz verdiği ekonomi, sağlık, eğitim vb. alanlardaki hedeflere belirlenen süre içinde varacağını taahhüt eder. Hedeflere ulaşamadığı takdirde tazminat öder, hedef aşıldığında ek prim alır.

4. Kiralanan hükümet ve kabine üyelerine halkınızca arzu-lanan uygun görüntüyü (liberal, anarşist, muhafazakâr, askerî, feminist, dindar) ya da bu ve benzer görüntülerden oluşacak bir yelpazeyi sunacak kadromuz mevcuttur.

5. Firmamızın kiraladığı hükümetler Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ne uymayı taahhüt eder. Kiracı devlet ile aramızdaki ihtilaflarda Lahey Adelet Divanı'nın kararları esastır.

Maalesef her zaman olduğu gibi Türkiye dünyaya ayak uydurmakta hem geç kalıyor hem de bir şeye tam hakkını vereceğine ürkek adımlarla yarım yamalak işe soyunuyor. Aşağıdaki alıntı İstanbul'da çıkan bir günlük gazetenin baş köşesinde Glasnost Şirketi'nin cennetin dibinde kuruluşundan 10 küsur yıl sonra çıktı.

“Acaba ülkelerin bakanlar kurullarına, yabancı yönetim kurulu üyesi gibi, yabancı birkaç üye alınsa ne olur?”

III.

PEYGAMBERLERE REKLAM HAKKI

Futbolseverler eleştirmediler mi futbol takımlarını? Hem de nasıl!

Siyasi partileri tutanlar da öyle. Umduğunu bulamasın, ilk seçimlerde partisini alaşağı eder seçmeni.

Memleketimizi severiz ama yerin dibine de batırırız. Ağzımızdan kim bilir kaç defa çıkmıştır “Biz adam olmayız” sözleri. Almanya’da yüz binlerce vatandaşımız bu ülkenin uyruğuna geçti diye onları vatan haini diye de kınamayız.

Evlatlarımızı severiz. Ama az mı duyduk analardan “seni doğuramaz olaydım” sözlerini. Nice babalar vardır darıldığı evlaıyla konuşmayı reddeden.

Hele ölesiye beraber olacağız diyen sevgililer? Aşk ve nefret sözleri sanki onlar için var.

Konu din olunca işler değişiyor.

Dinimize aitliğimizi sorgulamıyoruz, sorgulattırmıyoruz.

Üstelik herhangi bir dine ait olmamız seçim değil tesadüf sonucu.

İş dinlerimizin tarihte kalmış uygulamalarını bile eleştirmeye gelince, sessizlik...

Vatikan’ın prezervatif yasağından ötürü Katoliklerin korumasız cinsel ilişkiye girmesi sonucu, her yıl dünyamızda

AIDS'ten milyonlarca insan ölüyor; kilisenin buyrukları yüzünden toplu bir katliam söz konusu. Ses yok...

Pakistan, Suudi Arabistan, İran gibi İslâm hukukunun ağırlıkta olduğu ülkelerde ırzına geçilen kadın, erkek şahit bula mazsa yandı. Cemaat, ırzına geçileni, hakkını aramaya teşvik edeceğine, gencecik kızları intihara zorluyor. Ses yok...

Üstelik, kendi dinlerine toz kondurmayanların başkaları için söylemedikleri kalmıyor.

Okuma yazma bilmeyen, karar verme olgunluğunda olmayan, ilkokul çağı öncesi çocuklar, şu ya da bu dine mürit olarak yetiştiriliyor. Çocukları koruyan bunca yasa, Evrensel Çocuk Hakları Beyannamesi var. Fark etmiyor...

Laik geçinen devletlerin ordularının imamları, papazları, hahambaşları var, askerler savaşa ölmeye, öldürmeye gönderilmeden önce onlara “Gazanız mübarek olsun,” diyen.

Din devletinde yaşamadığımız halde doğal karşılıyoruz.

Dinimizi seviyorsak, dinimize değer veriyorsak neden eleştiremiyoruz dinimize ait uygulamaları?

Günlük yaşantımıza müdahalesini doğal karşıladığımız dinlerimiz, iş doğanın korunmasına gelince de sessiz. Türkiye’de bir din adamının “havayı kirletmeyin, bu kadar tüketmeyin,” diyen vaazını en son ne zaman duyduunuz?

Hepsi kapitalizmle el ele vermiş.

Aidiyetliklerinden kaynaklanan katılıkla, dinlerinin dokunulmazlığına sığınanlar, kendilerini inançlarının altında ezilmeye mahkûm bırakıyor.

Dinlerin, dokunulmazlıklarında şahlanışını eleştirmeyen, engellemeyen müritlerin dinlerine en büyük tehditse kendileri.

İnsan kıymet verdiğini eleştirir.

Gün birlik tatilcilerin getirdiklerini yiyip içtikten sonra çöplerini attığı bir harabe var evimizin yakınlarında. “  p atan e ektir” uyarılarının çözüm olmadığını bildiğimizden, zamanla gözümüz görmez oldu gündelik hayatımızla bütünleşen pisliği.   pl ğ m ze ev sahipliğı yapan harabenin 8. yüzyıldan kalma Bizans manastırının kalıntıları olduğunu yıllar sonra, o da yabancılar için hazırlanmış bir Türkiye rehberinden  ğrenebildim.

Paris’in göbeğinde, St. Michel ile St. Germain Bulvarları’nın kesiştiğı noktada, dünyanın en güzide eseriymiş gibi, geceleri aydınlatılan Roma kalıntısı büyük bir ihtimamla korunurken, bizde manastırın çöplük olarak kullanılmasına infialim uzun sürmedi.

Durumu mutlaka yetkililere duyurmalı, en azından mahallece koruma altına almalı, tarihi eser olduğu yazıyla belirtilmeli diye düşünürken aklıma arkeolog bir arkadaşımın anlattıkları geldi. Ege’de bir kazıda, ta  parçası sanılabilecek bir kalıntıyı bulup mutluluğundan zıplayınca, tecrübeli meslektaşı uyar-mış, “Sevincini gösterme, kazıdaki işçiler çok kıymetli bir şey bulunduğunu zannedip ak ama kalmaz burayı yağmalarlar”.

İşçileri, köylüleri suçlamak kolay. Yakın zamana kadar,  e meden mezar ta ına kadar Osmanlı adına ne varsa çökmeye,   -

rümeye bırakan, bizden önce bu topraklarda yaşamış uygarlıkların eserlerinden ahır, taşlarından duvar, hela yapan biz değil miyiz? Buna cevap olarak “halkın cahilliği”, “ülkenin fakirliği” diye kendi kendimizi kandırmayı daha ne kadar sürdüreceğiz?

Bayrağımızı yırtanı, cami duvarına işeyeni linç etmeye teşebbüs edecek kadar duyarlı bir şekilde gelişen bilincimizin, bu topraklardaki binlerce yıllık kültürü korumak için neden gelişmediğini hiç mi kendimize sormayacağız?

Genç cumhuriyetimiz, Türk kimliğiyle çağdaşlaşma seferberliğinde, 700 yıllık Osmanlı geçmişine, Atatürk'ün sözleriyle “ulusumuzun esaret yılları” diye bakarken, Osmanlı tarihini, eserlerini ayaklarının altına alan işgal kuvvetleri muamelesi yapmadı mı? Sadece bu topraklarda değil, dünyada uygarlıkların kökeninde de Türklüğün izlerini arama peşine düştüğümüzde, bir Türk'ün dünyaya bedel olduğunu ilan ettiğimizde, sokaklarımızda Rumca, Ermenice konuşan yurttaşlarımızı “Vatandaş Türkçe konuş,” diye ikaz ettiğimizde farkında değildik, asıl o zaman muasır medeniyetlere sırtımızı döndüğümüzün.

Türklükle vaat edilen güzel günlere varamayınca, şaşılacak ne var, bu sefer de Türk yerine Müslüman deyip, aynı adaletsiz düzeni sürdürerek dini politikada hortlatanların hırsı kesilmeyen iktidarına?

Şaşılacak ne var ülkemizde giderek çok sayıda insanın kendisini Türk yerine Müslüman olarak tanımlamasında?

Biz değil miyiz, emperyalizme karşı olma gerekçesiyle Batı düşmanlığını körüklerken, solu ezmek için zaman zaman “yeşil kuşak” kuşanan, her seferinde Türkiye'yi baş müttefikimize daha da çok bağımlı kılan askerî darbelerle çağrı çıkaran?

Evrensel insan haklarıyla demokrasinin toplumca benimsenip kurumsallaşmadığı bu ülke, hâlâ ergenlik çağındaki delikanlı gibi kimlik arayışında. Ergenlik çağındaki delikanlı gibi iddialı, tavizsiz, şaşkın.

Hepsi birbirinden yurtsever, Türksever hangi rejim, hangi parti, dinine, mezhebine, ismine bakmaksızın bu topraklarda yaşayan herkesi eşit haklara sahip vatandaşlar olarak gördü ki?

Bugün görüyor mu?

“EYVAH, GENE YANLIŞ BİNDİK”

Tektanrılı dinlere göre henüz kimse cennette değil. Cehennem de boş. Biz mezarlarımızda, içi külümüz dolu kavanozlarımızda bekleyeduralım; mahşer günü olmadan, Sırat Köprüsü’nü geçmeden, ebedi mekânlarımıza yerleşemeyeceğiz.

Kitapların cennet ve cehennem tasvirleri, papaz, imam ve hahamların cehennemde cayır cayır yananlara atıfları birer fanteziden ibaret. Ancak ölülerimiz dirilip hakkımızda verilen karar uygulandıktan sonra bu yerlere varılacak. Kim bilir ne zaman? Mahşer günü iki bin küsur yıldır bekleniyor.

“Sabreden derviş, muradına ermiş,” denir. Ama cennete kestirmeden varmak isteyenler olmuş her zaman. Müslümanlıkta şehit olmak gibi. Kâfire karşı verilen savaşta çarpışırken ölene cennetteki yerini, binlerce yıl sonrası için de olsa, Kur’an-ı Kerim vaat ediyor. Hristiyanlar ise mahşer gününün tarihini erkene almaya çabalamışlar. 16. yüzyıl İspanyası’ndaki yaygın inanca göre, mahşer gününün gelmesi, inanmayanların Hristiyan ordularına yenilgisi ya da Hristiyanlaştırılması ile mümkün. Bu nedenle hababam savaşmış, bir yandan İspanya’daki Müslümanları Katolikleştirmişler, bir yandan da Yeni Dünya’daki yerlileri. Ama evdeki hesap çarşıya uymamış. Misyonerlerin asırlar boyu süren faaliyetlerine ve sömürge sa-

vaşlarındaki büyük katliamlara rağmen bugün dünyanın ancak dörtte bir kadarı Hristiyan. Bu gidişle daha çok bekleyecekler cenneti.

İnsanın cennete varma arzusunu istismar edenler çok. İşte Ortaçağ Avrupası'nda cennetin anahtarını satan kilise ya da elinde mukavvadan bir cennet anahtarıyla bir zamanlar Ankara'da, üstü açık Amerikan arabasında seçim propagandası yapan Erbakan. Bunlara kulak asmayanlarımızın kimiyse tutturmuş, "Ben bu dünyada cennet isterim," diye.

Sovyetler Birliği bu yeryüzü cennetini sağlamanın bir denemesiydi. İflas etti. Başka bir deneme olan Çin, belki yeryüzünün gelmiş geçmiş en dehşet verici devleti. "Made in China" oyuncaklarını yapan mahkûmlarını, yeterince çalışmadıkları iddiasıyla idam edip organlarını bile satıyorlar. Bir yeryüzü cenneti diye bilinen, nüfusuna oranla dünyada en çok mahkûmun hapishanelerde bulunduğu, insanların en çok silahlı gezdiği ülke de ABD.

Cennet olsun olmasın, nerede olursa olsun, oraya varmamızın birden fazla yolu olmalı. Herkes kendi yolunu başkalarına da doğru yol diye göstermeye yeltenince, rüyalarımız başkalarının kabusuna dönüşebiliyor.

Eski bir İstanbul fıkrasıdır. Rahmetli babam anlatmıştı. Ramazan vakti Bektaşî tramvaya biner. Çayırkeyiftir, ağzı hafif içki kocar. "Aksaray'a mı?" diye sorar biner binmez. "Hayır" cevabı üzerine iner, ters istikamete giden Aksaray tramvayına biner. Emin olmak için yanında oturana "Aksaray'a mı?" diye sorar. Ramazan'da alkol kokusundan rahatsız olan muhatabı, "Hayır, cehenneme," diye karşılık verir. Bektaşî, "Eyvah, gene yanlış bindik," diyerek atlar tramvaydan.

Din bizleri hem birleştirmiş hem bölmüş. Dinlerin simgeleri aracılığıyla cemaatler geleneklerini sürdürügelirken aynı simgeler uğruna birbirlerinin canlarına kıymış. Özellikle “haç” ve “hilal” birleştirici ve bölücü simgeler olarak bin yıldır simgeler tahtında iktidarlarını sürdürmekte. Aslında ikisi de birer “kukla simge.” Bunları katiller de kullanmış, ermişler de.

Dinlerimiz, imparatorluklardan, devletlerden uzun ömürlü. Bizlerde yarattığı, neredeyse kalıtımsal diyeceğim, aitlik türümüz için sürekli gerginlik ve çatışma konusu.

Ötekine karşı saldırganlığımızı dizginlemekte tolerans sahibi olmanın önemli bir yeri olduğu söylenir. Olumlu bir çağrışımı olan bu kelimenin, Mario Levi'nin geçenlerde bir toplantıda belirttiği gibi, ne kadar aşağılayıcı da olabileceğinin genellikle farkında değiliz. “Deli,” der, hoşgörürüz. Çocuk olup olmadık yerde bağırır, ağlar, kakasını yapar. “Çocuktur,” diye hoş görürüz. Ama başka dinden, ırktan, milletten birisine karşı tolerans sahibi olmak ne demek?

Dizginlenmiş bir saldırganlığın ifadesi tolerans.

Dünyanın en iyi bilinen simgeleri artık ne haç ne de hilal.

Brezilya'nın yağmur ormanlarında ok ve yayla avlanan kabilelerden tutun da dış dünyayla belki de en az teması olan Ku-

zey Korelilere kadar herkesin bildiği, hatta benimsediği tek bir simge var: Coca Cola. Bu çamur suyu rengindeki içecek kadar tûrûmûzû birleştiren bir simge olmamıştı şimdiye kadar.

Tarihimizin bu yeni aşamadasında, simgelerle galeyana gelip kontrolsüz bir şekilde oraya buraya saldırmamız yerine, simgeleri tüketmemiz isteniyor. Yeni dünya düzeni simgeler uğruna saldıran insanlar yerine simgelerle denetlenebilen insanlar ürettiyor. Savaşlar gene olacak. Silah sanayi gelişmesini sürüdürecektir. Ama egemen düzen savaşçı bulmakta giderek güçlük çekecek. Asker yerine, robotlar, pilotsuz uçaklar, yerin altında hedefini bulabilen, ortama göre biçim değiştirip kapının eşikinden, anahtar deliğinden girebilen butik bombalar geliştirilecek.

Bizden istenilen, düşlerimizi bile denetleyen, sıkılma noktamızı da hesaba katarak programlı bir şekilde değiştirilen simgelerin tüketicisi olmamız.

Bugün siyasette, çoğu birbirlerine benzeyen partilerin ideolojilerinden çok simge ve imajları ön planda. Farklı simgelere bağlanarak sözde özgürce seçtiğimiz ve demokrasilerde farklılık görüntüsü veren aidiyetliklerimizin özü esasında aynı.

Hepsi günümüzde meşruiyetini yitiren, adaletten yoksun, zengini zenginleştiren, yoksulu yoksullaştıran düzene hizmet ediyor.

Dünya “millî” marşımız da çoktan hazır.

Her gün yüz milyonlarca insan, hem de defalarca, bu marşı dinliyor.

Bilgisayarlarımızı her açtığımızda duyduğumuz “Windows Marşı” bizi parmaklarımızla hazır ol pozisyonundan harekete geçirip programlandığımız bir dünyanın edilgen özgürlüğüne sevk ediyor.

QUO VADIS TÜRKİYE? İSLMLAŐARAK BATILILAŞMAK!

Bize ilk okulda öğretilenleri, ortaokulda, lisede öğretmenlerimiz, üniversitelerde hocalarımız da tekrarladı. Genel söylem  uydu: Cumhuriyetten önce başlayan Türkiye'nin batılılaşma süreci İslâm'dan uzaklaŐma sürecidir. Batı geleceğimiz, Doğu ge miŐimizdir. Batı düŐünmektir, Doğu inanmak. Batı bilgiden gücünü alır, İslâm Allah'tan.

Bu düşünce bir döneme damgasını vurdu.

Derken, köktenci Hıristiyan olarak bilinen ABD Başkanı, İslâmcı siyasi gelenekten gelen Türkiye Başbakanı'na Beyaz Saray'da ilk buluŐtuklarında, "İyi anlaŐacaėız çünkü ikimiz de tanrıya inanıyoruz," dedi.

ABD'nin müttefiki, müstakbel AB yesi Türkiye için, yerlisi yabancıyı yeni bir deyim kullanıyor: "İslâm Demokrasisi." ABD k ktenleŐtik e Türkiye'de k ktenleŐiyor. Türkiye'ye sanki ayrıcalıklı bir konum veren, dünyaya örnek gösterilen bu yakıŐtırmaya payelenmiŐcesine bakanlarımız memnun görünüyor.

İslâm'dan ayrıŐarak BatılılaŐan Türkiye Cumhuriyeti, bugün İslmlaŐarak Batılılaşma serüveninde.

İbret verici bir ilgisizlikle kimse sormuyor neden Japonya'dan Budist demokrasisi, Hindistan'dan Hindu demokrasisi, Kanada'dan Hıristiyan demokrasisi, İsrail'den Yahudi demok-

rasisi diye söz edilmediğini. Batı ittifakına dahil bir NATO üyesi olarak kimse Türkiye’den “Müslüman NATO ülkesi” diye de söz etmemiştir.

Türkiye’ye İslâm markası takıldı, Türkiye kendisine İslâm markasını taktırdı. Dünyanın egemen güçleri çıkarlarını, Avrupa Birliği’nin içinde ya da dışında olsun, İslâm demokrasisi olan bir Türkiye’de görüyor.

Laik olduğunu iddia eden bir ülkenin vatandaşları, yazarları, çizerleri, politikacıları ülkelere nasıl “İslâm demokrasisi” diyebilirler? Demokrasisine İslâm denilen bir ülkenin, yakında niçin üniversitelerine İslâm üniversitesi, hastanelerine İslâm hastaneleri, ordusuna İslâm ordusu denmesin? Niçin Türkiye millî takımı İslâm tipi futbol siliyle tanınmasın? Sinemacılarımızdan, yazarlarımızdan Müslüman sanatkarlar diye söz edilmesin? Modacılarımız niçin çağdaş İslâm stilinin öncüleri olmasın? Niçin Darwin’in evrim kuramıyla birlikte okullarda Tanrı’nın dünyayı yedi günde yarattığı okutulmasın? Katoliklerde olduğu gibi kürtaç, evlilik öncesi cinsel ilişki neden yasaklanmasın? Türkiye’de niçin bildik çevrelerin özellikle eğitime yıllardır büyük yatırımlar yaparak özlemle beklediği, “İslâm aydınının” Rönesansı yaşanmasın?

Biliyorum, “Neden olmasın, iyi de olabilir,” diyenler var.

Londra’da Mehmet Ergen’in sanat yönetmenliği yaptığı Arcola Tiyatrosu’nda, Jack Shepard’ın bir oyunu sahnelendi. Yazar, Tanrı’dan gücünü alan, kendilerini önce Tanrı’ya hesap verme konumunda görenleri anlatıyor. Oyun, İngiltere’de kralı astırtarak diktatörlüğe yönelen Oliver Cromwell ile kutsal düzene inanan şair John Milton’ın ormanda bir piknikte ibret verici tartışmalarını canlandırıyor.

Sonuç, bugün ABD başkanı Bush’dan da tanık olduğumuz gibi, kendilerini başkalarına değil de önce tanrıya karşı sorumlu hissedenler için, her şey mübahtır.

Bize daha çok çiklet iğnetip daha çok çikolata yedirtmekle işe koyulan reklamcılık, sağlığımızdan siyasete kadar günlük hayatımıza o denli girdi ki, ekranlarda devlet başkan adaylarıyla kadın pedleri dikkatimizi çekmek için yarış halinde.  n ne gelen pazar payını b y tmek için kapışıyor da, bakir kalmış alanlar h la var.

Mesela din reklamları.

Eskiden birbirleriyle savaşıp ülkeler fetheden dinler, günümüzde de kıran kırana rekabet içindeler.

Vatikan dünya kamuoyuna Hristiyan olmayanların “kurtuluşunun” zor, Protestanlık gibi diğer Hristiyan mezheplerinin ise “kusurlu ve noksan” olduğunu bildirdi. Aynı Vatikan, Rusya’da Ortodoksları çürütmeye yönelik milyonlar harcadığı misyonerlik faaliyetleri yürütüyor. Müslümanların belirli bir kesiminde ise savaşıarak dinlerini yayabilecekleri inancı hâlâ yaygın. Taliban gibileri uyuşturucu ticaretinden sağladıkları para ile silah alıp ordu besliyorlar. Asya’nın tek Hristiyan  lkesi Filipinler’de İslâm adına din savaşılarını sürdürebilmek için adam kaçırıp fidye isteyenler var. Hindu-Müslüman çatışmalarını sürekli gündemde.

Yahudiler dinlerini yayabilmek açısından en zor konumda.

Paraları bol ama istatistiklere bakılırsa, dünyada sayıları 20 milyonun altında. Pek çocuk yapmadıklarından, bir kısmı dinlerinden vazgeçtiklerinden, bu gidişle tükenip yok olacaklar. Budistler bambaşka bir âlem...

Dinlerin yeni müritler bulabilmesi, eskilerine sahip çıkabilmesi için, Ortaçağ kafalarını terk edip günümüze yakışır yeni yöntemlere başvurması gerekmez mi?

Dinciler, gizli saklı örgütlerle, devletlerin içine sızma numaralarıyla, kendilerine yakışmayan savaşlar, sinsî misyonerlik faaliyetleriyle uğraşacaklarına, kendilerini reklamlarla beğendirmeye azıcık gayret edemezler mi?

Dinler neden reklam dünyasının olanaklarından mahrum kalsın?

Politikacılar reklam şirketleri tutuyor, cumhurbaşkanı, başbakan oluyorlar. Üniversiteler hocalarının reklamını yapıyor, hastaneler doktorlarının.

Dinlerimizi daha çağdaş yaklaşımlarla tanımaya, inançlarımızı daha modern yöntemlerle pekiştirmeye layık değil miyiz? Neden televizyonlarda, dergilerde birbirleriyle rekabet eden dinlerin, mezheplerin albenili, bilgilendirici, güler yüzlü reklamları olmasın? Üstelik dinlerin arkasına saklanıp yalan yanlış söyleyenleri, vaatleri boş çıkanları da bilinçli din tüketicileri olarak dava edip, tarihimizde ilk kez onlardan hesap da sorabiliriz.

İlahi Komedya, İtalyan yazarı Dante'nin en ünlü eseri. Kitap, yazarın 1300 yılında "Hatalar Ormanında" kaybolmasıyla başlar. Yolda ozan Virgil'in ruhuyla karşılaşan Dante, onun eşliğinde cehennemin yeraltındaki yedi katının dehşetini gördükten sonra Arafa, oradan da kavuşamadığı sevgilisi Beatrice'nin eşliğinde cennete, Tanrı'nın huzuruna çıkar. En son Rekin Teksoy'un Türkçe'ye çevirdiği bu eser çoğumuzun kitaplığında olmasa da genel kültürümüzün parçasıdır.

Dünya kültürü, geriye doğru çevirdikçe sayfaları çoğalan kitap gibi. Ancak kültürümüzü yerelleştirme eğilimimizle kendi sayfamızda çakılı kaldığımızdan bizi bugüne bağlayan önceki sayfalardan bihaberiz.

Tilkinin kargayı nasıl aldattığını La Fontaine'in 17. yüzyılda Fransa'da yazdığı masallarından biliriz.

Yanlış.

Kurnaz tilki, kargayı milattan üç yüz yıl önce Frigyalı köle Ezop'un masallarında da alt eder. Romalı Ovid'in de anlattığı bu masallar, ta bin yıl öncesine Uzakdoğu ve Mısır'a kadar uzanır. Bugün Yunanistan'da bir çocuk, kendisinin bildiği "Karageorgis" ile karşılaştığında, onun çok önceden İstanbullu "Karagöz" olduğunun farkında değildir; aynı Karagöz'ü İstanbullu

bilenlerin, bu gölge tiyatrosunun köklerinin ve karakterlerinin Hindistan'a dayandığını bilmediği gibi.

Dünyada ortak geçmişimizi bilmememizin nedenleri inkâr-dan cahillığe kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyor.

Dante'nin, *İlahi Komedyâ'yı* yazarken eserine çok benzeyen *Miraçname'yı* bilip bilmediği tartışma konusu. Bu ünlü İslâm eserinin onun yaşadığı dönemde Avrupa'da tanındığı, Dante kitabını yazmadan elli küsur yıl önce, Latince ve Fransızca'ya çevrildiği biliniyor. Ama bırakın Dante'yi, Türkiye'nin "okur yazar"larının, aydınlarının belki de yüzde 99'undan fazlası, yazılışından bin yıl geçtiği halde *Miraçname'nin* adını bile duymamıştır!

Türkiye'de kaç kişi, Hz. Muhammed'in, kadın suratlı deve kuyruklu atı Burak'ın sırtında, cennet ve cehenneme yolculuğunu resmeden bu dünya çapında ünlü kitabı bilir?

En büyük cehaletimiz, kendi kültürümüzle ilgili.

Her biri diğerinden 50.000 yıl uzakta, her biri dünya büyüklüğünde 700.000 çadırılı cennet tasvirleri var bu kitapta. Yaşarken dindar numarası yapanların cehennemde çektiklerini, Muhammed'in İsa ve Musa'yla tanışmasını, Musa'nın Muhammed'e dediklerini, kapkara zebanilerle Karadeniz kıyısındaki melekleri, Muhammed'in cennet ve cehennemdeki serüvenlerini bu kitapta bulabilirsiniz.

Edebiyat dünyamız geçmişteki kültürümüze ne kadar uzak! Ne kadar yabancı!

İlk önce Arapça yazılan bu kitabın bir nüshası 15. yüzyılda Uygur alfabesiyle Türkçe yazılmış. Peki, Hz. Muhammed'in süt kardeşi de olan amcasının, *1001 Gece Masalları* çekiciliğindeki serüvenlerini birbirinden çarpıcı resimlerle anlatan *Hamzaname'yı* acaba kaçımız biliyoruz? Keza İslâm kültürüne özgü müzik, halı, çini ve mimariyi?

Türkiye, geçmişine sırtını çeviren erken cumhuriyet yıllarını çoktan geride bırakmış olmalıydı.

Dini, ibadetin ya da siyasetin bir unsuru olarak tanımakla yetinip, kültürüne uzak kalmak, Türkiye gibi ender ülkelere özgü bir konum. İslâm'a, apayrı bir gözle bakabilmek henüz Türki-

ye'nin tadına varmaktan uzak olduğu bir uygarlık anlayışı. Ülkemizdeki bu sığ görüş sonucu, İslâm kültürü ile laikliği, modernite ile Doğu'yu zıt kutuplarda algılıyoruz. Böylece, ibadet alışkanlığı ya da kültürel tatminsizlik siyasi davranışlara yönlendirilebiliyor.

Kültürel boşluğumuzu siyasete bürünmüş bir dinî aitlikle doldurmaya çalışmanın gafleti içinde değil miyiz? Din üzerine kurulan siyasetin ise dinî baskıya kapı aralaması kaçınılmaz değil mi?

ŞEYTAN, PAPA VE İSLÂM

Günümüzde Şeytan'dan söz edilmiyor. Bizi onunla korkutan da pek kalmadı. Dini siyasete alet edenler bile, "Bana oy vermezsen Şeytan çarpar", "Biz Allah'ın, onlar Şeytan'ın partisi" türünden tehditlerle bizi korkutmuyor. Tersine cenneti vaat ediyorlar.

Politikaya atıldığı ilk günlerde Necmettin Erbakan'ın üstü açık Amerikan arabasıyla Ankara'da Atatürk Bulvarı'nda seyrederken elinde mukavvadan yapılmış folyoyla sarılı cennetin anahtarını nasıl salladığını hatırlıyorum.

Gene de o binbir kılıklı Şeytan ruhumuza sirayet edip bizi avucunun içine aldı mı kurtuluş zor olduğundan bu felakete karşı teyakkuz halinde olan dinibütünler var.

Şeytan'ı kovmak için ne yapılması gerektiğini belirten 1614 tarihli talimatnamesinden sonra, Vatikan bu konuda 84 sayfalık yeni bir el kitabı yayımladı. Çağdaş Katolik Kilisesi, Şeytan'ın gerçekten etkisi altında olanlarla, psişik bunalım geçirenlerin ayırt edilmeleri gerektiği konusunda kardinallerini uyarıyor. ABD'de son yıllarda Şeytan'ı def etme ayinleri kilise dışında yaygınlaştığından, Vatikan bu metinle Şeytan'a karşı mücadelesinde parsayı başkalarına kaptırmayacağını düşünüyor olmalı.

“Hıristiyanlar hâlâ nelerle uğraşüyor,” diye düşünebilirsiniz. Vatikan’ın Şeytan’la ilgili önceki kitabı 1614’te yayımlandığında, Avrupa’da İsa’nın yolundan gitmeyenler kazıkta yakılır, çeşitli işkencelere maruz kalırken, Osmanlı İmparatorluğu’nda dinler kardeş gibiydi diye geçmişten övünç payı çıkaranlar da olabilir.

Ama aynı kişiler bugün Papa’nın, yoksul ve zengin arasındaki uçurumu büyüten günümüz vahşi kapitalizmine karşı çıktığının, küreselleşen dev şirketlerin çevre tahribatını artırdığının, söylediğinin, teknolojinin ruhsuz bir uygarlığa yol açmakta olduğunu belirttiğinin, idam cezasına karşı olduğunun ve geçenlerde şahsi müdahalesiyle ABD’de bir mahkûmun ölümünü önlediğinin farkında olmayabilir. Papa’nın son Kuzey Amerika seyahatinin önemli ölçüde Pepsi Cola parasıyla desteklendiği de bilinmeyebilir. Ama ne yapsın ki Papa? Her yıl Vatikan milyonlarca müritini köktenci Protestanlara kaybediyor.

Papa “seçmen” peşinde.

Merkez sağa yerleşen solcuların, sosyal demokratların boşalttığı yerden insan hakları, çevre temizliği gibi uyarılarla, kilisesine çağdaş müritler arıyor.

İslâm adına konuşanlarınsa böyle meselelere duyarlı olmak gibi bir sorunları yok. Müritlerinin onlardan böyle talepleri de yok. Dinlerde ortak nokta, kimileri için hâlâ Şeytan.

Dünyanın en totaliter, en gizli kapaklı, en zengin örgütlerinden birinin lideri öldü. Dünya basını bizi Papa II. Jean Paul'e otuz yıla yakın alıştırmıştı. Söylediklerini dinledik, onunla dünyayı dolaştık, ölümünü dünyanın kaybı diye saygıyla andık.

Vatikan, müritlerinin adına öbür dünyanın anahtarlarının emaneten sahibi. Evlenme, boşanma, doğum kontrolü gibi konularda bir milyardan çok insanın yaşamı üzerinde söz sahibi.

Vatikan politikalarından ötürü her yıl kim bilir kaç milyon insan ölüyor?

Ufak yaşta ölüme mahkûm, istenmeyen kaç çocuk dünyaya geliyor?

Birleşmiş Milletler'in AIDS gibi çeşitli hastalıklardan her yıl milyonlarca ölümü önleme çabası, yıllardır Papa'nın doğum kontrolüne karşı çıkan vaaz ve girişimlerine çarpıyor.

Bağımsız bir ülke konumundaki Vatikan'ın denetimindeki servet ve dünya çapındaki örgütünün din adına dokunmazlığı her ülkeye nasip değil. Papa seçilir seçilmez, Polonya ve Sovyetler Birliği'ndeki rejimlerin devrilmesinde tetikleyici başrolü oynadı. Güney Amerika'da totaliter rejimlere karşı gelen papazları susturdu. Onları, ABD emperyalizmine karşı geldiler,

siyasete karıştılar diye azad ederken, kendisi komünizme karşı ABD'yle aynı safta yer aldı.

ABD'nin bir tek Massachusetts eyaletinde 250 Katolik papa-zın bin kûsur çocuğu yıllarca taciz ettiği skandalı ortaya çık-tığında bunun kabul edilmez olduğunu açıklamaya mecbur ka-lırken, bu nedenle görevinden istifa etmeye zorlanan Boston Başpiskoposu'nu, Roma'da Aziz Meryem Basilikası'nın başına getirerek taltif etti.

Faşist geçmişinden ötürü savaş suçlusu olduğu keşfedilince ABD'ye girmesi yasaklanan eski Birleşmiş Milletler Genel Sek-reteri Kurt Waldheim'a Vatikan adına şövalye unvanı vermek-ten de çekinmedi.

Papa'nın ölümü, ne kadar iyi bir insan olduğu, kendisini her-kese ne kadar sevdirdiği dünyanın gündeminde. Papazlığa in-tisab etmeden Krakow'da aktör olan Karol Wojtyla, dünya ka-muoyunu ustalıkla yönlendirerek ömrünün sonuna kadar ro-lünü başarıyla oynadı.

Dünyanın en karanlık örgütlerinden birinin gizlilikle seçece-ği yeni Papa için iki şeyden emin olabiliriz.

9. yüzyılda, cinsiyetini gizleyen Joan adında bir kadın Pa-pa olmuş. O günden bu yana, Vatikan'ın uyguladığı gelenek-sel testte altı delikli bir sandalyeye oturtulan Papa'nın taşakla-rının olup olmadığı elle kontrol edildikten sonra, iktidarı "Duo testis bene benedata" (İki adet testisi var, uygundur) sözleriyle dünyaya duyuruluyor. Emin olabileceğimiz ikinci unsur, he-le kültür uyuşmazlıklarına inanıyorsanız, bir milyarı aşkın mü-ridi olan Vatikan'ın 21. yüzyılda karşısında en güçlü rakibinin Çin olacağı.

Bunun bir göstergesi, papalığı süresince 129 ülkeyi ziyaret eden II. Jean Paul'ün Çin'e bir kez olsun gitmezken, Çin'in, Ta-iwan rejimini meşru hükümet olarak tanımasındaki ısrarı. Çin de Vatikan'ın kendi ülkesinde yaşayan Katolikler üzerine yetki-sini tanımayan, yanılmıyorsa, dünyadaki tek ülke.

PAPA'YA DİLEKÇE

Vatikan'ın buyruklarına göre, kendi kendini tatmin edenden kilisede günah çıkarması beklenir. Katolikler için cinsel ilişki çocuk yapmak amacıyla olmalı. Dünya Sağlık Teşkilatı'nın, AIDS'le mücadelesinde en büyük engel, kilisenin prezervatif kullanma yasağı. Bush başkanlığında ABD'nin de, doğum kontrolü önlemleri için katkıda bulunmayı reddedip, bu tutumu desteklemesiyle, özellikle Afrika'da her yıl milyonlarca insan öldüğü gibi, onların bu hastalıkla doğan çocukları da ölümüne mahkûm.

İslâm'da böyle bir yasak olsa, Batı, "Müslümanlar dünyaya hastalık yayıyor," diye tekrarlar durur, "Kimse Müslümanlarla sevişmesin," diye alarm çanları çalardı.

Sevgili Papa,
Bunu nasıl söylemeli sana?
Ne sen olurdun
Ne ben,
Adem ve Havva sevişmeseydi doya doya.
Hatta bak,
Bilselerdi karı koca
Habil'in yası tutulup

Kabil'den hesap sorulacak,
Havva sormaz mıydı Adem'e,
"Bir şey taktın mı?" diye.
Kısmet, kader
Bu güne gelindi böyle.
Şimdi dinle.
Adem'le Havva'dan bu yana
İnsan insanla sevişmek için soyunmakta.
Mahşer gününe gidiliyorsa birlikte,
İstersen sen de katıl,
Sevişsin insan gönlünce.

OLEY ALLAH!

Bülent Ecevit '70'li yıllarda ilk başbakan olduğunda “Tanrı”dan söz ederdi. Sonraki yıllarda “Tanrı” yerine “Allah” demesi, din politikacılar tarafından nasıl kullanıldığının sıradan bir örneği.

Ancak, din kökenli kelimeleri farkında olmadan da kullanıyoruz.

Boğa güreşlerinde matadorun kıvrak hareketlerini hep bir ağızdan “Ole” diye takdir eden İspanyollar, bu sözcüğün “Allah” kelimesinden geldiğini bilmezler. Dinleri Katolik olan Maltalılar dua ederken Müslümanlar gibi “Allah” der.

Bunlar, o iki ülkedeki Arap kültüründen kalma çarpıcı örnekler.

Ortaçağ Avrupası'nda da Hristiyanlık çeşitli ülkelerde konuşulan dillere damgasını vurmuştu. Neredeyse her cümlede Tanrı, İsa ya da Meryem Ana'nın adı geçerdi. Yüzyıllar içinde giderek kilisenin duvarları arkasına çekilen dinî dil, gündelik yaşamdan neredeyse kayboldu.

Türkiye'de günlük yaşantımızda kullandığımız, İslâm kültürünü yansıtan o kadar çok kelime var ki. Üstelik laik olduklarını iddia eden kurumların sözcüleri devlet adına verdikleri resmî demeçlerinde bile İslâm deyimlerini referans olarak kullanıyorlar.

Türkiye’de İslâm referanslı bir Ortaçağ dili egemen. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk’ün resmî lakaplarından biri “Gazi”; İslâm adına verilen savaşta yaralanan kişi demek. Hava Kuvvetleri’nin ne zaman bir uçağı düşse ölenler şehit ilan ediliveriyor; yani “kâfirin vurduğu Müslüman”. Sıradan bir cinayette öldürülen belediye başkanının adı cadde isimlerinde şehit olarak anılabiliyor.

Tanrıtanımazlar bile şu ya da bu vesileyle Allah’ın adını dillerinden düşürmüyor.

Her gün birkaç kez “inşallah” dememiz bile bunun bir göstergesi.

Bilinçli bir şekilde kullanmadığımız halde İslâmi kelimelerin dilimizi zenginleştirdiği, artık örneğin İngilizce’de “inşallah”ın karşılığı olan “God willing”in kullanılmamasının o dili yoksullaştırdığı, hatta yozlaşıp modernliğe mahkûm ettiği iddia edilebilir.

Ama konu bu değil. İslâm referanslı kelimeleri günlük dilimize farkında olmadan kullanıyoruz. Ya da, kimi politikacılar gibi çıkarlarımız için. Evimizin badanasını yapan ve her halinden “dinci” olduğu belli olan ustaya “Selamunaleyküm” ve ‘Aleykümselem”larla hitap edip “Allah işini rast getirsin,” derken çaya gelen misafirlerine “mersi”lerle pasta ikram edenler gibi.

Yemek kültürümüzde balık ve yoğurdun aynı sofrada yeri yoktur.

Yan yana gelmez diye bildiğimiz neler yok ki hayatımızda?

Bugün Amasya'da kulağı küpeli bir vali olabileceğini düşünmüyor musunuz? Oysa kardeşi Cem Sultan'ı alt edip padişah olmadan önce buranın valisi olan Bayezid'in kulağından küpesi eksik olmazmış.

Kadınların pantolon giymesine şehir merkezlerinde alıştık. Hatta etek giyen kadını özler oldum. 12 Eylül günlerinde Kenan Evren devlet dairelerinde kadınların pantolon giymesini yasaklamıştı.

Eski filmlere bakın, 1950'li yıllarda kadının sigara dumanını ciğerlerine iyice çektikten sonra beraber olduğu erkeğin yüzüne üflemesi, delikanlıların düşlerini canlandıran cinsel bir uyarıcıydı.

Papaların saygınlığı, Tanrı katında düşündüğümüz bu insanların dokunulmazlığı var. Oysa en yüzeysel tarih okumasında bile cinayet, ırza geçme, hırsızlık, sapıklık, müptelalık, ihanet deyince papaların neredeyse birbirleriyle yarıştıklarını görürüz.

Aşk, nefret gibi zıtların birliği tarihimizin, gündelik yaşantı-

mızın parçası. Ama taraf tutmak bizi körelttiğinden nice karşı bildiklerimizin birleştğini göremiyoruz.

Türkiye’de rejimi konu alan tartışmaların başında, son yıllarda başörtüsüyle simgelenen din ile cumhuriyetin teminatı diye görülen asker arasındaki uzlaşmaz çatışma geliyor. Bir tarafta, “minareler süngümüz,” dedikten sonra “değiştim,” diyen günün başbakanı, bir tarafta süngü takmadan postmodern darbe yapan asker.

Oysa bu ülkede yaşayanlar ya bu zıtlasmadan bihaber ya da zıtların birliğinin ta kendisi. Yeni açıklanan bir anketin sonuçlarına göre, çoğunluk hem askerden yana hem de başörtüsünden. Demokrasi bir uzlaşma kültürüyse, anket sonuçlarından yola çıkıp bizlere bemimsetmek istenebilecek hedef son derece makul.

Makul olduğu kadar da ürkütücü.

Hele evrensel insan haklarının toplumca benimsenmediği, kısa vadeli politik çıkarlar için bir araç olarak kullanıldığı bir toplumda yaşıyorsanız.

Hele din-asker birlikteliğinin bize özgü totalitarizmi söz konusuysa.

Türkiye, sıradan bir ölümle bile bir yığın insanın adlarını duyurabildiği garip bir ülke. Tabii ölen için adının basında boy göstermesinin pek bir anlamı yok. Ama arkada kaldıklarını duyurmak isteyenlerin isimleri de bu vesileyle çarşaf çarşaf gazetelerde yayımlanıyor. Yeni çıkmış bir diş macununun reklam kampanyası yapıyormuşçasına öylesine oluk oluk akıyor ki paralar, ölenin adına günlük gazete ilanlarında bir değil, defalarca rastlanabiliyor. Tabii altında da, “Ben de o diş macununu kullanıyorum,” dercesine ölüm ilanlarını verenlerin isimleri. Herkes merak ediyormuş gibi ölüye yakınlıklarını kamuoyuna duyuruyorlar. Verilen ilanın büyüklüğüyle ıstırapın göstergesi. Hilton’da düğün yapıyormuşçasına paralarını sergiliyorlar.

Ölüm ilanları bir tek parası çok olanların tekelinde değil tabii.

Düzene karşı mücadele edenler de yoldaşlarının işkencede ya da silahlı çatışmadaki ölümlerini, ideolojik propagandaları için fırsat biliyorlar, gazetelere verdikleri ölüm ilanlarında. Devletin ise ölmüş olsalar bile, düşman bildiklerinin adını görmeye tahammülü yok. 12 Eylül döneminde Türkiye Komünist Partisi’nin o zamanki başkanının ölüm ilanını farkında olmadan basan *Hürriyet*, cunta rejimine arka çıktığı halde, askerler tarafından birkaç gün kapatılıp cezalandırılmıştı.

Türkiye’de öylesine bir “ölüm kültürü” geliştirmişiz ki, insanlar kendilerinden çok başkaları için anılıyor. Cemaat anıyor. Birey anılmıyor.

Bu anlamda Türkiye’de tarih yazını ile insanların ölümlerini ele alışımız arasında şaşmaz bir paralellik var. Bizde biyografiye önem verilmiyor. Bu alanda çoğumuzun tanıdığı tek yazar Şevket Süreyya Aydemir. Akademik çevrelerden de, Şerif Mardin ve Selim Deringil gibi biyografi çalışmalarıyla da tanınan nadir profesörler var. Gazetecilerin yazdıklarıysa kişiyi incelemekten çok onu yargılamak amacıyla kaleme alınıyor. Bunlardan kimini şükranla yad ediyoruz, kimini nefretle anıyoruz. Ama tanımadan.

Son 40 yıldır Türkiye siyasetine yön veren Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş hakkında tarihçi ya da siyaset bilimcilerimizin tek bir kitabı yok. Ölümünün ne kadar büyük bir kayıp olduğunu beylik şiir ve nutuklarla her fırsatta birbirimize hatırlattığımız Atatürk’ün, devlet emriyle enstitüleri bile kurulduğu halde üniversitelerden çıkmış tek bir biyografisi yok. Yüzde 99’umuzun Müslüman olduğunu her fırsatta söyleyenlerin baş vurabilecekleri doğru dürüst tek bir Hz. Muhammed biyografisi yok. Düşünce dünyamızda biyografi geleneği olmadığı gibi gazetelerimizin de ölümlerin özgeçmişlerini yazma geleneği yok. Cemaat var. Birey yok.

Bernard Lewis akademik çalışmalarıyla tanınan ünlü bir İslâm ve Ortadoğu tarihçisi. 11 Eylül'den bu yana popüler tarih yazarlığına soyundu. Son kitabında İslâm'ın niçin "geri kaldığını" yazmış. Kitabın başlığı *What Went Wrong?* (Hata Nerede?). Alt başlığı ise "Ortadoğu'da İslâm ve Modernite Arasındaki Çatışma".

Gereksiz tekrarların olduğu kitap, bildik olayların yan yana getirilmesinden ibaret.

Kitapta olandan çok yazılmayan dikkati çekiyor.

Lewis, uygarlığın nedenlerini çaresiz bir çabayla dinde arıyor. Hristiyanlara "aferin," deyip, Müslümanların sınıfta kaldığını yazıyor. Dünyayı, günümüzde çığrından çıkaran Bush ve şürekasına atıf yok. Ortadoğu'da 20. yüzyılda yaşananları unutmuş. Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkan İngiliz ve Fransızlar sanki Ortadoğu'ya yerleşmemiş, İsrail diye bir ülke kurulmamış, çokuluslu şirketleri ve istihbarat servisleriyle ABD burada cirit atmamış. Lewis'in, 20. yüzyılda Ortadoğu'nun başına gelenleri önemsemediğini görmek için dizine bakmak yeterli. Koca kitapta ABD'ye tek atıf 153. sayfada. İsrail'in adı ise sadece iki sayfada geçiyor.

Kitap boyunca vurgulanan, Ortadoğu'unun geri kalmışlığının, başındaki felaketlerin İslâm'dan kaynaklandığı.

Artık günümüzde, doğal bilimlerde bile, herhangi bir şeyin nedenleri üzerine durulur, hatta nedensellik yerine olayların açıklanmasında karşılıklı etkileşim aranırken, Bernard Lewis'inki gibi böylesine mantıksız bir bakış moda olabiliyor.

Lewis'in kitabı Beyaz Saray'a egemen olan küçük bir grubun köktenci saplantılarını tatmin etmeye, ABD'nin bu bölgede çıkarlarını kamufle edecek gerekçeler bulmaya yönelik.

Eğer tarihte dinlerin belirleyiciliği diye bir şey olsaydı aşağıdaki türden soruları nasıl cevaplamalı?

Batı dünyasının kendisine örnek aldığı demokrasinin beşiği eski Yunan ve Roma başarısını çoktanrılı pagan dinlerine, tanrılar tanrısı Zeus'a mı borçlu?

Ya da tam tersi, Roma İmparatorluğu'nun çökmesi, görkemli başkentlerinin harabe dolu sıradan bir kasabaya dönüşmesi, eski dinlerini terk edip Hristiyanlığı benimsemelerinden mi kaynaklandı? 19. yüzyılda Avrupa'nın en tutucu ve geri Hristiyan ülkelerinden biri olan Rusya, 20. yüzyılın "süper gücü" Sovyetler Birliği olarak başarısını, tanrıtanımaz bir devlet kurmasına mı borçlu?

Bernard Lewis gibi yazarlar, medeniyetler çatışması uydurmacasında İslâm'a karşı cephenin akademisyen kılığında silahları, aydın geçinen uzman temsilcileri...

21. YÜZYIL VE DİNLERİN GELECEĞİ

Ortadoğu'da üç din arasında derin çatışmaların, birbirlerine tahammülsüzlüklerin boy göstermesi daha çok son iki yüzyılın eseri ve önemli ölçüde bölge dışından zorlamalarla ortaya çıkmış bir durum.

Ortadoğu'da dinler arası çatışmalar, eskiden olduğu gibi, Tanrı'yı yorumlayış biçimlerimizden kaynaklanmıyor. Devletler, başkalarının dinini değiştirmek üzere birbirlerine saldırmıyor. En aşırı Hristiyanlar "İsa'nın katili" diye Yahudileri suçlamıyor. Bilakis günümüzde ABD İmparatorluğu'na yön verenler köktenci Hristiyanlarla Yahudiler.

Binlerce yıllık dinî aidiyetliklerimiz siyasal ve kültürel kimliklere büründü.

Aydınlanma'dan sonraki yüzyıllarda dinsizlik de, ideolojiler de, bir tür din olmuştu. 21. yüzyılda varlıklarını yeniden anlamalı kılmak için çabalayan geleneksel dinler, bugün devlet-din ayrımında yitirdikleri dünyevi güçlerini telafi etme arayışında.

Küresel sermayede her dinin parası var.

İnançlarımız uğruna kolaylıkla kışkırtılan dinî aidiyetliklerimiz, dünyalı olma bilincimizin yerleşmesini köstekliyor.

Konu din olunca tarihçiler yazmıyor dinin toplumsal evrimini, nasıl algılandığının değişimini.

Dinin dokunulmazlığında gün doğdu katledilen kurbanlarıyla din üzerinden siyaset yapanlara. Hristiyan, Hindu, Müslüman ve Şintocu akımlar, günümüzde birçok ülkede milliyetçilikle harmanlanarak, yabancı düşmanlığı zemininde “öteki”ne karşı seferber ettikleri bayraklı köktencilikle milyonları peşlerinden sürüklüyor...

Dinin dokunulmazlığında dinlerin geleceğini göremez olduk. Günümüzdeki dinlerimizi güneş kadar sabit sanıyoruz. Tarih gelecek için bir ipucuysa dinler de değişecek. Yerlerine yenileri ya da tek bir yenisi gelecek. Tarihte her şeyin değiştiği, en kalıcı uygarlıklarımızdan Mısır’da binlerce yıl sürmüş dinlerin yok olup gittiği gibi günümüz dinleri de benzer süreçlerden geçmekte.

Dinler konusunda tutucu olduğumuzdan, çoğumuz o ya da bu dine ait olduğumuzdan, dinlerin değişebilir olduğu gerçeğini kabullenmekte zorlanıyoruz.

Tarihte referans noktamız Batı’da Hristiyanlık olsaydı, dinlerin değişebilirliği düşüncesine varabilmemiz zor olurdu.

Ortadoğu, Asya ve Afrika’da asırlar boyunca, birçok din ve kültürlerden insanlar kaynaşmış. Türkler de, şamanlıktan sonra, farklı yer ve dönemlerde Budizm, Taoizm, Maniheizm, Hristiyanlık ve Hazar İmparatorluğu’nda topluca Yahudiliği benimsedikleri gibi, İslâm adına kurdukları devletlerde de etkilenip etkiledikleri başka dinlerle birlikte yaşadılar. Tarihi boyunca Hristiyanlık zırhına bürünen Batı’ysa başka din ve kültürlerle kapalı kaldı.

Dinler üzerine kurulu medeniyetler çatışması tezinin bir Batılı’dan çıkması tesadüf değil.

IV.

**KAHRAMANLARIMIZ, KÜLTÜRÜMÜZ,
HER GÜN YAŞADIKLARIMIZ**

Hangi insan haklarının gündemde olduğunu belirleyen, uluslararası örgütleri, basını seferber eden Batı.

Aklımda Kosta Rika'dan bir örnek var. Batılı bir çevre koruma örgütü bu ülkede başlattığı bir kampanyayla, sokak çocuklarına topladıkları pet şişeler karşılığında cüzi para ödedikleri bir proje geliştirir. Tam işler yolunda giderken çocuk hakları, çevreyi korumaya karşı ağırlık kazanır. Çevreyi koruma projesi, çocukların çalıştırılmasına karşı başka bir projeye le durdurulur.

Konu, kim haklı tartışmasından çok, ilkelerin Batı'nın değişken normlarına göre yazboz tahtası yapılabilmesi.

Uluslararası Af Örgütü de ilk kurulduğunda işkence ve ölüm cezasına karşı kampanyalar yürütüyordu. Batı'nın toplumsal dinamiğinde gelişmelerle birlikte Af Örgütü'nün de insan hakları alanı genişledi. Kadınlar, eşcinseller ve azınlıkların hakları da bu kuruluş tarafından dünya çapında gözetilir oldu. Buna ayak uyduran bizlerin demec ve eylemleri de bu gündeme kilitlendi.

Batı'nın gündeminde olmayan konular da gündemde olanlar kadar hayati değil mi?

İşçi haklarına, göçmen sorunlarına, savaş suçlularının ko-

vuşturulmamasına, üniversitelerde özgürlüğe, sansürsüz iletişime, haber alma özgürlüğümüzü engelleyen medyanın monopolleşmesine, e-postalarımızın okunmasına, telefonlarımızın dinlenmesine neden odaklanmıyoruz? Neden işçi haklarıyla, işçinin mağduriyeti ile uğraşanlara miyadını doldurmuş mücadelelerin müritleri diye bakılırken, Batı'nın gündemindeki konulara dikkat çektiğimizde, gazete manşetleri bize yer veriyor, araştırma yapabilmemiz için fonlar seferber ediliyor, sesimizin uluslararası toplantılarda duyulmasına olanak sağlanıyor?

Cezayirli psikiyatrist Frantz Fanon Afrika'da "Tarzan" filmi gösterilirken, Tarzan ne zaman sahneye çıksa Afrikalıların onu alkışladığını, kendileri gibi kara derilileri aşağıladıklarından yola çıkarak 1960'ların sömürge aydınının tipolojisini çizmişti.

Türkiye'de aydın denilen kişi cumhuriyetin ilk yıllarında devletle el ele Batılılaşma projesi içinde yer aldı. Çok partili seçim sistemiyle gelişen demokratikleşme sürecinde ortaya çıkan yeni sol aydın tipi de mesajını gene dışarıdan, bu sefer uluslararası soldan aldı. Günümüz aydını da Batı'da oluşturulan gündemin temsilcisi.

Batı'da öncelik kazandı diye, modayı takip edercesine, her ülkede aynı anda, aynı türden insan hakları ihlallerinin gündemde olması şart mı? Evrenselliğe at gözlükleriyle bakıp gündemimizi sınırlamamız, vicdanımızı susturmamızdan doğan çifte standartlarımız ibret verici değil mi?

New York Times: "İstanbul'daki özel bir müze Picasso sergisi açarak Avrupa'yla bütünleşme yolunda önemli bir adım attı."

Financial Times: "Avrupa'nın Türkiye'yi, Türkiye'nin Avrupa'yı kabulünde Picasso altın anahtar olabilir mi?"

Serginin açıldığı ilk üç günde ziyaretçi sayısı 10.000 kişi. Ülkede bayram havası esiyor. Türkler modern sanata bağlılıklarını, Batılı olduklarını, kendilerine ve Batı'ya kanıtlıyor. Köşe yazarlarımız sergiye, 1923'te Batılılaşma projesiyle yola çıkan Cumhuriyet'in başarısının kanıtı, modern sanata açlığımızın göstergesi olarak bakıyor. Picasso'nun Türkiye'ye gelmesi, Galatasaray'ın UEFA Kupası'nı yurda getirmesi gibi milli bir zafer olarak dile getiriliyor.

Ben de sergide emeği geçenlerin rüyasının gerçekleşmesinden mutluluk duyuyorum. Ben de Türkiye'nin bir kültür olayı bağlamında sözünün edilmesine seviniyorum. Ben de yurdumuzda modern sanata bu olağanüstü ilgi önünde herkes kadar şaşırıyorum. Ama kendime şu soruyu sormadan da edemiyorum: Bu ilgi, bizim ne denli kültür peşinde bir toplum olduğumuzun göstergesi mi?

Öyleyse, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin nice uygarlığa ait bölümlerinin bekçi yetersizliğinden yıllarca kapalı kalmasına kültür çevrelerinin kayıtsız kalmasını açıklayamıyorum.

Öyleyse, Topkapı Sarayı'nın, kapalı olduğu bir günde özel olarak açılarak, kuşağımın ileri gelen tarihçilerinden birinin eşliğinde emekli James Bond Sean Connery'ye dolaştırılması gazetelerimize manşet olurken, aynı Saray'ın kapısından duvarlara sürtünerek her gün geçen turist otobüslerinin egzozlarını saça saça yıllardır neden oldukları tahribata, nihayet bir gün yasaklanana kadar, kültür çevrelerince tepki gösterilmemesine anlam veremiyorum.

Öyleyse, Heybeliada Deniz Harp Okulu'nda askerin 1773 tarihli yapıyı yok sayarcasına yaptırdığı ucube inşaat uğruna, Preveze Deniz Savaşı panosunun parçalanmasının niçin engellenemediğini soruyorum.

Öyleyse, bize Batı yaşamı vaat eden yüzme havuzlu, "fitness center"lı, yabancı markaları satın alabileceğimiz alışveriş merkezli sitelerde, tek bir kütüphane yapılmamasının eksikliğinin dile getirilmemesini açıklayamıyorum.

Öyleyse, tatillerinde Ege kıyılarında denize giren Türklere, yöredeki arkeolojik yerlerde rastlanmamasına anlam veremiyorum.

Öyleyse, Picasso'nun bir resmini gördüğünde, "Bunu ben de yapardım," dediği söylenen 12 Eylül'ün yargılanamayan sorumlularından Kenan Evren'in resim sergilerine ilgimizi, resimlerinin yok satmasını, anlıyorum anlamasına ama, anlamak istemiyorum.

Sanatın benimsenmesi önce insanın burnunun dibindeki sanatı korumasından, onunla bütünleşmesinden, sanatı gündelik hayatının parçası yapmaktan geçmez mi? Türkiye'de Picasso'nun sanatçı kişiliğine, yapıtlarına ilgi olsa, sanatseverler eserlerini görmeyi sabırla yıllarca beklemiş olsalar, onunla ilgili kitaplar tercüme edilmez, mağazalarımızda resimlerinin ucuz reproduksiyonları satılmaz mıydı?

Yoksa ilgilendiğimiz Batı'dan gelen Picasso adlı bir marka mı? Türkiye'ye ilk geldiklerinde gene rekor düzeyde ilgi gösterdiğimiz Amerikan sigarasına, naylon çoraba, McDonald's hamburgerine, Ikea möblesine duyduğumuza benzer bir merak mı?

12 Eylöl askerî rejim günleri... Devletın astığı astık, kestiğı kestik. Gözdağı vermek için alelacele idam ettikleri çocuğun yaşı bile tutmuyor. Kenan Evren, televizyonda kâh Kuran'dan sureler okuyor, kâh ona buna sövüyor. Evlere, üniversitelere baskın yapıyor. Kitaplar yakılıyor. Terörü yok etmeye geldik diyenler memlekette terör havası estiriyor...

Geçenlerde Topkapı Sarayı'nda, Yekta Kara'nın Borusan İstanbul Filarmoni Orkestrası eşliğinde sahneye koyduğu, Mozart'ın "Saraydan Kız Kaçırma" operasını seyrederken aklımdan geçti. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, otuz küsur yıldır, ülkede yaşanan bunca kriz, rejim değişikliği, doğal afete rağmen, dünyamıza pencereler açıyor, bizi kültüre duyarlı kılıyor.

Malum Mozart, bu operasında Doğu-Batı temasını da işler. Eseri evrensel yapan hepimizde var olan aşk, merhamet, kin, öfke, kıskançlık gibi duygularımıza hitap etmesi.

Mozart da, biraz oradan, biraz buradan, Doğu'dan, Batı'dan çeşitli öğeleri yan yana getirmek yerine, insanın özüne hitap eder.

Kendimizi bir kültüre yakın, bir başkasına yabancı hissetmemiz; Çin müziğine kulağımızı tıkarken flamenkoyu sevmemiz; âdetlerimizin, alışkanlıklarımızın ağır basması, bunların bizi köreltmesinden başka bir şeye yaramıyor.

Özde hepimiz bir İzlanda sagasının kahramanı kadar bir Japon samurayına da yakınız.

Esas olan ne Doğu ne de Batı. Ne de kültür yoksunu politikacıların öncülüğünde, aşağılık komplekslerinin telafisinde, çeşitli çıkarlar uğruna provoke edilen bu karşıtlık.

Kültür diye âdetlerin egemenliği kılınmak istenen Türkiye’de, Doğu-Batı kültürü ikileminin tuzağına düşenler, kim bilir “Saraydan Kız Kaçırma”da da, “biz” ve “onlar” diye nasıl taraf tutmuşlardır.

Öyle bir Doğu-Batı tutturduk ki, insanı unuttuk gidiyoruz.

Gazeteler, “50 milyon korsan kitap yakalandı,” diye yazdı. Hesaplar doğruysa, her yıl kişi başına üç kitabın düştüğü iki yüz milyon kitaplık bir Türkiye var. Kuşkuluyum.

Aşağıdaki haber 3 Haziran 2003 tarihli *Yozgat* gazetesinden: “Alpaslan Yiğit, halkın rahatını bozacak şekilde sarhoşluktan 15 gün hapis cezasına çarptırıldı. Hâkim, hapis cezasını tedbire çevirerek Yiğit’i her gün jandarma gözetiminde 1,5 saat kitap okumaya mahkûm etti.”

Alpaslan Yiğit’le *Yozgat* gazetesinin yaptığı söyleşiyi aynen aktarıyorum:

- Suçunuz neydi Alpaslan Bey?
- Cahillik edip sarhoş sarhoş bağırmışım biraz.
- Cezaya tepkiniz ne oldu?
- Hâkim beye, ‘Bana da herkes gibi ceza verin’ dedim. Bu cezayı verirsiniz herkes benimle alay eder. Ha evde bulaşıkları yıkamışsın, ha evde kitap okumuşsun diyordum kendi kendime. Ama hâkim bey kararını değiştirmede. Ben de kafam çok karıştığı için Ankara’ya gittim.
- Neden geri döndünüz peki?
- Tam altı ay dolaştım durdum. Sonra anladım ki bu kitapları okumadan bana rahat yok.

- Kütüphaneye ilk girdiğinizde neler hissettiniz?
- Önce çok kötü hissettim kendimi. İşkence gibiydi. Sanki bütün kasaba beni izliyor da, kıs kıs gülüyor gibi geliyordu bana. Başıma da bir adam dikmişler beni takip ediyor.
- Hangi kitapla başladınız? Gerçekten okuyor muydunuz sayfaları?
- ‘Türk Yazarlar Sözlüğü’ diye bir kitapla başladım. Bir de Atatürk’ün hayatını okudum. İkisi de çok kalın olduğu için bir ayda bitirdim zaten. Aslında okuyor gibi yapıp sayfaları geçiriyordum. Hâkimin okuduğum yerlerden sınav yapabileceğini söylediler, okumaya başladım. Allah düşmanıma bile böyle ceza vermesin.
- Keşke hapis yatsaydım da okumasaydım dediğiniz oldu mu?
- Başından beri öyle dedim zaten. Belediye Başkanımız, ‘Sabıkana işlenir, iş bulamazsın bir daha’ deyince bağrıma taş basarak okudum. Yoksa 15 gün nedir ki? Aslanlar gibi yatar çıkar, köy kahvesine girerken de başımı dik tutardım.
- Şimdi dik değil mi başınız?
- Dik ama o kadar dik değil. Köylülerin beni görünce kıs kıs güldüklerini biliyorum. Ama kitap okuyunca onların bilmediği çok şeyi öğrendim. Ben de onlara gülüyorum şimdi.
- Cezanız bittikten sonra da okumaya devam ettiniz mi?
- Aslında okumanın o kadar kötü olmadığını anladım. ‘Demek ki bilgi para ediyormuş’ dedim kendi kendime. Ahmet Rasim ve Refik Halit Karay çok güzel geldi bana. Fırsatım olursa okuyorum şimdi.”

“ÇİRKİN TÜRK”LER GÜNEYDOĞU’DA

Hindistan’a giden İngilizler uygarlık götürdüklerine inanır, “adam edemediklerini” aşağılardı. İlk Nobelli İngiliz yazarı Kipling, *White Man’s Burden* (Beyaz Adamın Külfeti) eserinde şairane bir biçimde dile getirir. Üstelik şiirini İngilizler için değil Filipinlileri ele geçiren Amerikalılara, uygarlığa karşı sorumluluklarını hatırlatmak için yazmıştır.

İmparatorlukların, kendi din, dil, kültür ve ırklarını üstün görmeleri sıradan bir olgu olduğu gibi, imparatorluklar yıkıldıktan sonra da önyargılar asırlarca devam edebiliyor. Çinlilerle Japonların kendi ırklarından olmayanlara barbar gözüyle bakması gibi.

Benzer bir üstünlük kompleksine, gittikleri yerde alışıklarını bulamayan turistlerde de rastlarız. Taşralı ABD turistleri 1960’larda ilk kez oraya buraya gitmeye başladıklarında onlara bu tavırlarından ötürü “Çirkin Amerikalı” denirdi.

Türkiye’de yeni başlayan Güneydoğu turizmiyle birlikte “çirkin Türkler” türemeye başladı. Doğu’ya turlarla giden Antalyalı sinema sahipleri, İzmirli eczacılar, İstanbullu öğretmenler; kıyafetleriyle, korkularıyla, nasihatleriyle ve tabii paralarıyla müstemlekelerine giden İngilizler gibi.

Hasankeyfte bir kahvede Antalyalı sinemacının karısı az öte-

de, kendisi gibi çay içen esmer gence selam sabah etmeden sesleniyor: “Mardin’in nesi meşhurdur?”

Sualin geldiği yere doğru mahcupça başını çeviren delikanlı, “Bilmem,” diyor.

Bu sefer hesap soruyor kadın, “Sen nerelisin?”

“Buralıyım.”

Cevabı üzerine bir de azar işitiyor delikanlı, “Nasıl bilmezsin. Ayıp değil mi?”

Aynı kahvede bir başkası, “Hoş geldiniz efendim, buyurun,” diye karşılayanın yüzüne bakmadan Coca Cola tenekesini parmağının ucuyla gösterip kabaca “Kaça?” diye soruyor. Fiyatını çok bulup, “Allah Allah, Kapadokya’da çok daha ucuz,” deyip çekip gidiyor. Gene bir başkası, Afrika ormanlarında gezgin edasıyla kahve sahibine, “Oturduğunuz mağara evlerinden birini bana gösterebilir misiniz,” diyor.

Burada doğup büyüyenleri umursamayanlar, “Bu sıcak yerlerde hiç yaşanmaz,” deyip, terlemiş yüzlerini sildikleri kâğıt mendillerini, sigara izmaritlerini oraya buraya atarak, yaptıkları alışverişten, çektikleri fotoğraflardan memnun, bir sonraki durakları Mardin, Nusaybin ya da belki Midyat’a gitmek üzere bağırsa çağrışa tur otobüslerine dönüyorlar.

Güneydoğu’ya sık yapılmaya başlayan kimi gezilerin ilerici-lik, akıl vermek, oranın insanlarına yol göstermek adına yapılması daha da ürkütücü.

Mahmut Makal, 1940’lı yılların sonunda kerpiç duvarlı, tezekli *Bizim Köy* kitabını yazıp komünist damgasını yiyene kadar genç cumhuriyetin şehirlisi, Anadolu’nun köylerini şarıl şarıl suların aktığı yemyeşil vadilerde kuzuların otlandığı yerler olarak bilirdi. İlk tanışma Ege’nin balıkçı köylerinde “Hello,” diye karşılanan “aydın-sanatkâr” öncülüğüyle 1960’lı yıllarda olmuştu. Kısa zamanda buraları İstanbul ve Ankara’nın çirkin sayfiyelerine dönüştü.

Şimdi de Mardin’de, ki turistlere de hizmet veren Öğretmenevi’nin koridorlarında asılı talimatnamenin 6. maddesine göre siyasi konuların tartışılmasının yasak olduğu Güneydoğu’dayız.

Bu ülkede hangi işimizi yaptıracak olsak, akla gelen belki de ilk soru: Tanıdık var mı?

Tanıdık olması o kadar önemli ki, bankaya para koyanlar gibi tanıdık biriktirenler var. Bunlar, postane müdürünün, iskele memurunun, mahalledeki karakol amirinin isimlerini öğrenen, kendilerini onlara tanıtan insanlar. Bakanlık yapmış birini tanıyorum.

O bile işime yarayabilir diye birini gözüne kestirdi mi, kartvizitini verirdi. Sonrası kolay. Deniz yollarının, çıkar çıkmaz tükenen vapur tarifesini mi istiyor: “Aman Ahmetçiğim, bana birkaç tane ayır,” demesi yeterli. Ahmet de, kendini naza çekiyor görünse de, bunu seve seve yapar. Çünkü o da kendi “dost bankası”na yeni isimler yatırmanın peşindedir. Ola ki ileride ikmale kalacak yeğenine torpil yapacak bir öğretmene ihtiyacı olacaktır ya da belediyede ruhsat işini halledecek birine.

Totaliter sistemlerde birey güçsüz olunca, haksızlığa karşı gelemeyip durumunu değiştirmeyince, “tanıdık”ların önemi artıyor. Mahalledeki çöpçü, hastanedeki müstahdem, köşedeki bankanın güvenlik görevlisi, ihtiyaca ve duruma göre doktor, avukat ya da emekli albay kadar güçlü, önemli olabiliyor. Totaliter sistemlerde başarıyla yaşamasını becerebilenler han-

gi tip işler için kimlerden yararlanması gerektiğini en iyi bilenler. Durumuna göre hapishane müdüründen torpil yapmak geri tepebilirken, gardiyanla bin bir türlü iş çevirmek mümkün olabiliyor.

Tanıdıklar aracılığıyla iş yapmaya alışılmış toplumlarda reform ve demokratikleşme çabalarıysa sabote ediliyor.

Eski Sovyetler Birliği'ndeki *politbüro* üyesinin, Hindistan'daki valinin ya da Türkiye'deki polis müdürünün hiçbir şahsi çıkarı olmayabilir kendi idari birimlerinde çalışan küçük memurların yürüttükleri nüfuz suiistimallerinden. Ama o vali ya da polis müdürünün de mutlaka bir açığı vardır alttakilerin bildiği. Böylece herkesin açığı, gizlediği bir şeyi oldu mu, kimse kimsenin üstüne gidemez oluyor. Gidebilenler kısa zamanda harcanıp, sürülüp dokuz köyden kovuluyor.

Nüfuz suiistimali ve rüşvetle kemikleşmiş sistemler herkesi o denli sarıp sarmalıyor ki, herhangi birimizi farkında olmadan işbirlikçisi yapıp bizi işlenen suça ortak ediyor.

Geçenlerde bir bankadaki memure, yapılacak işlem karşılığı benden havale ücreti kesileceğini söyledi. "Hay hay," demem üzerine bana doğru eğilip arkamda bekleyenlerin duyamayacağı bir şekilde kulağıma, "7.5 milyon almamız lazım ama sizden 2.5 milyon alacağım," diye fısıldadı. Şaşkınlığımla "Çok naziksiniz," deyip bu hiç beklenmedik ama lehime çalışan usulsüzlüğü kabul ettikten sonra, hayır diyebilmem için iş işten geçmişti. Belki 7.5 milyon diye bir tarife yoktu bile. Ama bir biçimde istemediğim halde bana yapılan bu iyiliğe, ne şekilde karşılığını ödeyeceğimi bilemediğim şekilde borçlu durumuna düşmüştüm. Bankaya karşı ikimiz artık sırdaştık.

Sadece devletin zorbalığı, polisin gaddarlığı ya da kanunların acımasızlığı değil, ülkemizdekine benzer totaliter sistemleri ayakta tutan; bizleriz, kendi açıklamamızın ortaya çıkacağı korkusuyla susup bu tür rejimlerin yaşamasını sağlayan. Yoksa siyasi liderlerimiz, gittikleri toplantılarda "halk" için konuşmuş sandalyelerin önlerine yerleştirilmiş o kocaman koltuklarda hiç utanmadan oturabilirler mi?

Nâzım Hikmet'in Türk vatandaşlığına kabul edileceğini yazıyor gazeteler.

Hkmetin iyi niyetli bakanları bu konuda "alışıyoruz," diye demeç veriyor. şairin 100. yaş gününe yetiştirmeye çalışıyorlarmış kararı.

lmş birisinin Türk vatandaşlığına kabul için nasıl başvurduğunu anlamak mümkün değil.

En temel insan haklarının yerine getirilmesine ilişkin yapılan başvurular kaale alınmazken, hiçbir başvuruda bulunmayan Nâzım Hikmet'in vatandaşlığa kabul edilebilmesi için çalışmalar yapıldığı açıklanıyor kamuoyuna.

Yanlış iş yapıyorlar.

Nâzım Hikmet, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına başvurmadı.

Böyle bir vasiyeti yok.

Dünya onu Türkçe'nin, Türkiye'nin şairi olarak tanıdı.

Memleketinin "insan manzaraları"nı yazdı.

Memleketinin Kurtuluş Savaşı Destanı'nı yazdı.

Memleketinde defnedilmek istedi.

Nâzım Hikmet, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına başvurmadı.

Bir geminin güvertesinde kurulan düzmece bir mahkemenin alelacele aldığı kararla 12 yıl hapis yattı.

Hapisten çıkınca düzmece bir raporla askere alınmak istendi.

Sabahattin Ali gibi devletin bulaştığı bir cinayete kurban gideceğinden korktu.

Kaçmaya mecbur kaldı.

İlkokula giden oğluyla, annesini yıllarca 24 saat polis takibi-ne aldılar.

Nâzım Hikmet'i vatandaşlıktan attılar.

Ona vatan haini dediler.

Nâzım Hikmet'ten özür dlenir.

Nâzım Hikmet, af mı diliyor ki vatandaşlığa kabul edilsin.

Yoksa devlet mi af dilemek istiyor Nâzım Hikmet'ten de, kelimelerini tam seçemiyor.

12 Eylül öncesi İstanbul'da yapılan bir mitingde, göğüslerini sıkıyönetim güçlerine siper etmiş işçiler "Faşizme geçit yok," diye yürümüşler, fişlenmeyi, işten atılmayı, hapse girmeyi, işkenceyi, ölümü, kol kola kenetlenmenin gücüyle göze almışlardı.

Kitle olarak verdiğimiz cesaret örnekleri belleklerimize kazınan millî kültürümüzün parçası. Hatta cesaret konusunda Türklerin bir "üstünlük kompleksi" olduğu düşünülebilir. Bu kompleksin ırkçılık mertebesinde son örneğini ABD'nin Irak saldırısında "Araplar korkaktır, üç gün dayanamazlar, kaçarlar," düşüncelerinde gördük. Satır arasında vurgulanan Türklerin cesareti idi.

Toplu halde cesur olanlar tek başlarına farklı davranabiliyor.

12 Eylül'den sonra kurulan mahkemelerde sendika liderleri de yargılandı. "Faşizme geçit yok," diye bağırان yüz binlerce işçinin temsilcilerinin yargılanmasında mevcut duruşma salonlarının yetersiz olacağını düşünen asker, bir spor salonunu "DİSK Davası"nın görüşülmesine ayırdı. Aylarca süren duruşmalar boyunca tribünler boş kaldı.

Yüz binlerin cesareti bireyin sorumluluğuna indirgenince yok oldu.

Düşüncemizi, açıkça, korkmadan belirtmemize “medeni cesaret” diyoruz.

ABD ve İngiltere gibi Batı devletlerinin temel demokrasi ve insan hakları ilkelerini başta Irak’ta olmak üzere birçok ülkede yerle bir ettiği bu dönemde, Türkiye onların yaptıklarına rağmen bir demokrasi anlayışını koruyup yerleştirmekle karşı karşıya.

Ancak edilgenlik, bireyler olarak içimize o denli sinmiş olmalı ki demokrasiyi de başkalarından bekliyoruz.

Esas medeni cesaret Batı’ya ve hükümetlerimize rağmen demokrat olabilmek değil mi?

ALMANYA BAŞKONSOLOSU'NA MEKTUP

Sevgili Komşum,

Önce senden özür dileyerek söze başlayayım. Hem kapı komşusu ol hem de benim gibi otur da komşuna mektup yaz, vallahi olmaz. Hele bizim ülkedeki komşuluk hukukuna hiç mi hiç sığmaz. Şuracıkta senden iki sokak aşağıda, Molla Bayır'nda oturuyorum. Üstelik orada kaldığım zamanlar her gün de önünden geçiyorum. Onun için yerden göğe kadar haklısın, “İnsan gazete köşesinden el aleme sesleneceğine, gelip kapımı çalıp da bir derdini anlatmaz mı?” diyecek olursan.

Lakin sen konsolosluğa bambaşka bir kapıdan giriyor olmalısın.

Çünkü ne zaman önünden geçsem orada bir kalabalık, sen de görsen inanamazsın. Sen de görsen diyorum, çünkü bu yürekler acısı ayıbı görmüş olamazsın. Bilsen mutlaka “bu bizim mahalleye, hatta belki de ülkeme yakışmaz,” deyip hemen bir çaresini bulurdun. Yaşlısı genci, kadını erkeği senin kapından bir kağıt parçası uzatabilmek için daha gece yarısından itibaren orada, konsolosluğun dibinde kuyruktalar. Neyse fazla üzülme. Hiç olmazsa sabaha karşı o erken saatlerde takatleri kesilmiş olacak ki ayakta değiller. Yırtık gazeteler, uyduruk mukavalar üzerinde kaldırımında oturmuş, kapını açmanı bekliyor-

lar. Yerlerinde öyle sabırla durmasalar sanki İkinci Dünya Savaşı'nda işgal ordularından kaçan göç kabileleri gibiler. Bir yüz yıkayacak yer, içecek bir bardak su, tuvalet, bekleme odası hak getire. Yani insaf be komşu, sen bizim mahallenin kaldırımında insanları sefil etmekle kalmamışsın, bir de kaldırımı gasp etmiş, utanmadan bekleme odan gibi kullanıyorsun. Daha çok memur çalıştırmak için paran yetmiyorsa, bu insanları yaz kış demeden böyle gece gündüz kuyrukta bekleteceğine, hiç olmazsa bir sıra numarası veremez misin?

Ben de bir ara senin ülkende az buçuk yaşadım, üniversitelerinde hocalık yaptım ve Almanya'nın yolunu yordamını bilmediğim için az mahcup olmadım. Bir defasında Münih'te arkadaşımın balkonuna gömleğimi asmıştım kurusun diye. Sen misin düzeni bozan? Karşı binadan komşumuz haber vermiş, hemen Hausmeister gelip gömleğimi indirttiydi. Bir defasında da Bremen'de alt kat komşum ikaz ettiydi "‘bei uns' otomobil böyle kirli tutulmaz, manzaramı bozmaya hakkın yok, yıkamalısın," diye.

Bak tam bunu yazmışken bu sefer İnönü Caddesi'nde ön kaldırımı da konsolosluğunun arabalarıyla özel park yerinmiş gibi gün boyu işgal ettiğin gözümün önüne geldi. Kaldırımda yürüyemez olduk senin yüzünden. Bilmiyorsundur diye söylüyorum, mahalleliler arabalarını yanı başındaki Park Otel garajına bırakıyor. Tabii ki komşularının yaptığı gibi küçük bir ücret ödemeyi umarım çok görmezsin. Ama Saray Arkası Sokakı'na inen belediye yolunun yarısını ortadan bölüp kendi binana özel giriş yolu yaptığını nasıl açıklayabileceğine aklım eremiyor.

Biliyorum bana diyeceksin ki "Bak komşu, burası Türkiye, memlekette sanki başka yer yok mu kaldırımda araba park edilen ya da milletçe kuyrukta bekletilen? Durup dururken neden çatıyorsun bana gözümün üstünde kaşım var diye?"

Gene haklısın da, baktım günün birinde Avrupa Birliği'ne girecekmişiz, hiç olmazsa komşum iyi örnek olsun istedim. Hem ya komşular işe el koyup "mahallemize yakışıyor musun" diye bir de referandum yapalım deseler?

Bulgaristan'da Türkiye için "komşıya" diyorlar. Rakı "rakiya", turşu "turşıya".

Bu üç kelime kaynaşmaya yetiyor.

Soğuk Savaş yıllarında Bulgaristan, Türkiye'de ideolojik bir şablona göre anlatılırdı. Sol, Bulgaristan'a cennet, Türkiye'ye kapitalizmin batağına saplanmış bir ülke olarak bakardı. Sağ, Türklerin Bulgaristan'da çektiği zulümden söz eder, kamyon şoförlerinin bir çift naylon çorap karşılığı Bulgar kadınlarıyla nasıl beraber olduğunu adeta övünçle anlatırlardı. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Türk yazınında eski sosyalist ülkelere ilgi kayboldu. Benim aşağıda anlatacaklarım Bulgaristan'ın güneyinde Rodop Dağları'nda birbirine on beş yirmi dakika mesafede üç köye ilişkin kısa gözlemlerim.

Birinci köyün adı Gorno Drianova. Pomak köyü. Yani Bulgaristan Osmanlı egemenliğine girdikten çok sonra, 15. yüzyılda Müslüman olan Slavlar. Köyde düğün vardı. Meydanda çamura bata çıka halay çekiliyor, erkek ve kadınlar meydanın iki ayrı ucunda birbirinden uzak duruyordu. Yollar, evlerin önü pislik içinde, etrafta poşetler, bezler. Her yerde bir düzensizlik, kendi haline bırakılmış bir köy görüntüsü.

Aynı yolda on beş dakika uzaklıktaki Ortodoks köyü Kova-

chhevitza bir başka ÷lke. Kerpiç evlerin badanası dök÷lm÷yor, odunlar her yerde düzenli bir şekilde istiflenmiş, arabalar yoldan başka arabaların da geçeceği düşünceyle kenara park edilmiş. Yol kenarlarında oturabilmek için banklar, hasır sepetlerden yapılmış çöp atılacak yerler, köyün kahvesinde hep birlikte yiyip içen gençler... Yolda yürüdüğünüzde, Pomak köyünde gördüğüm somurtkan suratlar yerine güler yüzle "Merhaba," diyenler.

Gene aynı yolun üstünde yarım saatlik mesafedeki üçüncü köyün adı Dolen. Çingene, yani Roman köyü. Sanki bir felaket haberi gelmiş de köy ve köydeki yaşam alt üst olmuş. Etrafta gürültülü patırtılı bir insan karmaşası. Herkes nesi varsa sokağa atmış. Köylerinden kaçmanın telaşında olanların görüntüsü.

Neden bu farklılık?

Birbirine komşu üç köyde maddi koşullar aşağı yukarı aynı. Farklı olan insan unsuru. İnsanların birbirleriyle, çevreleriyle ilişkileri. Din bir ayırt edici unsur olarak belki en önce akla gelenlerden. Ama daha derinlerde de bir şeyler olmalı. İnsanların zamanında çektikleriyle, kendilerini ikinci sınıf vatandaş hissetmeleriyle, mekânlarını benimsemeleri arasında bir ilişki var mı bilemiyorum. Yoksa çingene ve Müslüman köyleri neden böyle?

Hollandalı bir arkadaşımı Kurtuluş'taki evinde ziyaret ettim geçenlerde.

Turist rehberliği yapıyor. Amsterdam'da oturuyor, İstanbul'u çok sevdiğinden yılın bir kısmını burada geçiriyor. Dairesi küçük ve mazbut. İçindeki eşyalardan buranın bir yabancıya ait olduğunu anlamanız mümkün değil. Evdeki çay kaşıklarından duvarda asılı takvime kadar her şey “buralı”. Sanki hiç yurtdışına çıkmamış, evine yurtdışından tek bir hediye bile girmemiş bir Türkün evi. Ama evde “yabancı kokan” bir şey var.

“Nedir bu,” diye karşılıklı konuşup galiba cevabını bulduk.

Ev sade temiz değil, aynı zamanda bakımlı. Beatrice her yıl pencere çerçevelerini yeniden boyuyor, evin badanasını yapıyor. Musluk bozulduğunda orijinalini tam tutmayan bir parçayla idare edeceğine ya da hafif sarkan mutfak dolabının karnadını katlanmış bir kâğıt parçasıyla sıkıştıracağına, kısıtlı bütçesine rağmen her şeyi yeniden yaptırıyor.

Beatrice şimdiden dökülmeye başlamış bu on yıllık binaya komşularıyla birlikte aynı günlerde taşınmış. Dairelerin bakım sorunları, bozulan şeyler hepsinde aşağı yukarı aynı. İstanbul'un yabancıları olduğundan ilk günlerde komşulara sorayım demiş acaba onlar bakım için ne yapıyorlar diye. Neredey-

se hiçbir şey. Günü kurtarmak için idareten bir şeyler yapıyor o kadar. Diğer dairelerin halini siz düşünün. Hepsi buram buram Türkiye kokuyor.

Prof. Seha Meray bir gün Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki öğrencilerine, "Biz yaptığımız işi hiç ciddiye almayız, kendimizi ise çok ciddiye alırız," demiş.

Onun için midir ki sohbetlerimizde, toplantılarımızda konu, ne olursa olsun hep gelir bir kişinin yaptıklarından çok onun kişiliğine dayanır.

Kurtuluş'taki küçücük dairesine tek başına kapanıp badana ve boyasını yapan Beatrice hakkında kim bilir neler kuruyorlardır, kendi dairelerinin halini olurlarına bırakıp, ciddi ciddi düşünmeye bol vakti olan komşuları.

FINLER BIÇAKÇIDIR, TÜRKLER KAFA ATAR

Asil beyefendi eldivenlerinden tekini çıkarıp karşısındakinin yüzüne kibarca indirince düelloya davetiye çıkmış demektir. Yer, silah ve yedekler seçildikten sonra ikisinden birinin diğelerini öldüreceği an beklenir. Soğukkanlılıkla, asilce. İsterlerse, birbirlerini affedebilirler de.

Amerikalı, barda kendisine dikleneni dışarıya davet eder. Konuşmadan sokağa çıkarlar. İkisi de gömleklerinin kollarını dirseklerine kadar kıvırdıktan sonra karşı karşıya gelir. İlk yumruğu hemen atmamak gibi bir “racon” olduğundan biraz beklenilir. Dövüş esnasında biri yere düşerse diğeri onun kalkmasını bekler.

Atina'nın kalabalık caddelerinden birinde iki erkek aniden karşılıklı bağrışmaya, kfrleşmeye başlar. Kalabalığın birikmesiyle kfrlar galizleşir, bağrışmalar artar. Bol hakaret ve provokasyon olur. Çeneleri yorulunca dağılırlar.

lkeden ülkeye, kültürden kültüre dövüş biçimleri değişir. Finler bıakıdır. Türkler kafa atar. Araplar pusu kurar. Akdenizliler genellikle kaçak dvşr. Anglo-Saksonlar yüz yüze ve teke tek.

Toplum, kavga biçimine tepkisini gösterir. Sessiz, yazılmamış, kendiliğinden anlaşılan kurallara göre kimini ayıplar, kimine hemen müdahale eder, kimine seyirci kalır.

Kurumların da şiddet anlayışı ÷lkeden ÷lkeye değişir. Kimi yerde olağan karşılanan bir uygulama, başka bir yerde hayretler uyandırır.

Amsterdam'da çocuk polisi b÷rosu... Ön÷me konan dosyada T÷rkiye'den gelen ailelerin çocuklarına attıkları dayağı belgeleyen fotoğraflar, dosyalar. Uluslararası Af Örg÷tü raporlarından farksız. Hollandalılar şaşkın. Kendi anlayışlarına göre çocukları ailelerinden alıp korumaları lazım. Anne babalar buna karşı. Erkeğin, çocuğunu, karısını dövmesi aile k÷lt÷rlerinin asırlardır süregelen bir alışkanlığı.

T÷rkiye'de sıradan bir ilkokul... Öğretmenin ön÷nde saygıyla eğilen aile reisi çocuğunu teslim ederken, "Eti senin kemiği benim hocam," diyor. Okulun haftası dolmadan, çocuğunun kulak zarının patladığının haberini alıyor.

Er, hazır ol vaziyetinde dayak yiyor.

Camide imam dayağın cennetten çıkma olduğunu vaaz ediyor.

T÷rkiye'nin devlet başkanı hapishanelerdeki gençler için, "Asmayalım da besleyelim mi?" diye soruyor. Asıyor da. Ona hâlâ "Paşam" diyorlar.

T÷rkiye'de insan ve insan hakları... T÷rkiye'de şiddet ve işkence...

Türk misafirperverliği ve kahvesi gibi günlük yaşantımızın sorgulanmayan, içselleştirilmiş bir özelliği.

Gebze’de, yeni bir banyo küveti fabrikasının inşaatına başlanmış. Yıl sonuna kadar, Türkiye’deki küvet kapasitesinin üç katına çıkarılması hedefleniyormuş.

Çıplak vücutundan her an uçuşabilecek köpüklerin içine gömülmüş sarışın fıstıklara Hollywood filmlerinden az buçuk alışkınsınız. Ama ben Türkiye’de bırakın köpüklerin içine gömülmeyi, küveti sonuna kadar doldurup içinde yıkanan kimseyle tanışmadım.

Çocukluğumda Levent’teki evimizin banyosunda küvetin yanında duran kazanı ısıtıp bakır leğenden su dökerek yıkanırđık. Ankara’da Başbakanlık’ın karşısındaki Atatürk Bulvarı’ndaki dairemizde, küvetin yanına monte edilmiş havagazı şofbeniyle zar zor sıcak su elde edebiliyorduk. Amerika gibi, Türkiye’nin her mahallesinde bir milyoner yetiştirileceğinin vaat edildiğı 1950’lerin başkentinde hiçbir zaman yeterli havagazı olmadığından, Alman Junker şofbenler sönmeye yüz tutmuş kandil gibi yanar, küvet genellikle çamaşırları suya basmak için kullanılırdı.

27 Mayıs’tan sonra ayaklı beyaz küvetlerin yerine renklilerin kullanılması moda oldu. Yeni yeni siyasal partiler açılırken giderek kocamanlaşan Amerikanvari banyolarımızı da ren-

gârenk küvetler, lavabolar, klozetler süsler oldu. Ama bunlara bir nevi “açık sarnıç” demek herhalde daha doğrudu. Hâlâ küvetlerde yıkanamıyorduk. İçindeki plastik kap, “fiss fiss” diye ses veren borulardan akacağı beklenen suyun, klozete, bulaşığa ya da ihtimamla gözetilen çiçeklere taşınacağını habercisiydi. Susuzluktan lüks küvetlerimizi kullanamazken, kimi politikacı ve asker o zamanki anayasamızın da bize lüks geldiğini söyleyip bir darbe daha yaptılar.

O günleri yaşayanlar hatırlar. 12 Mart dönemi sonrası sular bir ara neredeyse hiç akmadığından, kimi İstanbullular yıkanabilmek için kentin çokuluslu otellerinde oda tutarken, işkenceden kaçanlar da Batı’ya ilticanın yollarını aramıştı.

Yıllar sonra, küvetlerimizi doldurmayan suyun, çoğalan nüfumuza yetmediğinden değil, yolsuzluktan ve beceriksizlikten akmadığını öğrendik. Lakin bu arada gene bir askerî darbeye davetiye çıkmıştı. Oysa artık sularımızı nasıl akıtılabileceğimizi öğrenip cumhuriyetten beri boş duran küvetlerimizde yıkanabilecektik. Toplu halde yıkanmaya alışkın olan askerler, “Sen yana çekil,” dedi. Biz de hayranlıkla resmî geçit seyreden ilkokul çocukları gibi, tribünlerde hemen yerimizi aldık. Yüz bine yakın sayıda insan, sorgusuz sualsiz hapishaneye gönderildi. Küvetlerimizde kitap yaktık.

Evlerine yeniden yıllar sonra dönebilenler farklı bir Türkiye’deydi artık. Tanesi on iki somun ekmek fiyatına gelen ev/dekorasyon dergilerinde, banyolar, asma bahçeli olmuş, küvetlere jakuzi sistemleri eklenmişti. Bir yandan Doğu’da savaş sürüyor, bir yandan “benden sonra tufan,” diyenler devleti yağmalayıp yozlaştırıyor, kirli çamaşırlarını pervasızca sergiliyordu.

Oysa artık Hacı Halim Ağa’nın kızı annem, çağdaş Batı yaşam tarzını vaat eden, günde 24 saat sıcak su aktığından küvetini istediği zaman doldurabileceği uydu kentlerden birinde herkesle birlikte temiz toplum özlemi içinde yaşıyordu. Ama öylesine şartlanmıştı ki, elimiz bir türlü suları gürül gürül akıtarak küveti doldurmaya gitmiyordu.

Temiz topluma ancak ayağımızda takunya, sırtımızda peş-tamal, kurna başında varabileceğimizi vaaz edenler ve bunla-

ra inananlarımız da var bugün. Ama küvette yıkanma Batı'dan geldi diye aşağılık kompleksine kapılıp, onları kullanmamıza ters bakanlar, hamamlarımızın da Roma yoluyla Bizans'tan geldiğini unutmamalı.

İster küvet, ister hamam, hepsi bizim artık. Yeter ki başkalarının sırtını keseleyeceğimize, biz yıkanalım. Üstelik tek başına, kendi kendimizi yıkama sorumluluğunu üstlenebileceğimiz duşakabinlerimiz de var artık. Fazla yıkanmaktan kimse korkmamalı. Bursa bornozumuza sımsıkı sarılıp kendimizi aşırı cereyanlardan korumaya bir hayli alışmışız zaten.

Geçen gün bir arkadaşımın e-posta geldi. Üniversitede bölüm başkanı... "İdare, İngilizce eğitim yapılsın diye uğraşıyor," diye yazdıktan sonra bana yabancı dilde eğitim konusundaki düşüncelerimi sormuş.

Türkiye farkında olmadan yeni bir "dil devriminden" geçiyor.

Cumhuriyet rejimi, Farsça ve Arapça kelimeleri "temizleyip" Orta Asya'daki "ana yurdumuz"dan saf kelimeler ithal ederek yeni bir dil ve alfabe benimsemişti. Eski dilde ısrar edenlere sert müeyyideler uygulandı. Hatta o kadar ileri gidildi ki, Güneş Dil Teorisi'ne göre dünyada birçok dilin kökeninin Türkçe olduğu iddia edildi. İstanbul sokaklarında binlerce yıldır konuşulan Rumca ve Ladino gibi azınlık dilleri, "Vatandaş Türkçe konuş!" kampanyalarıyla duyulmaz oldu.

Amaç, imparatorluktan cumhuriyete geçişle birlikte kafaları değiştirmekti.

Bir kültür yok edildi. Geçmişle bağımız koparıldı. Zamanla yeni dil, Nâzım Hikmet gibi şairlerin, Orhan Kemal gibi yazarların eserleriyle edebiyatını yarattı. Üniversite yayınlarında Türkçe, bilim diline kavuştu. Basın ve radyo öncülüğünde gündelik konuşmalarımız da canlanıverdi, Nurullah Ataç gibi dil bilimcilerin çalışmalarıyla yapısına oturdu.

ABD güdümündeki 12 Eylül rejimiyle çok Şey değişti. Turgut zal'ın kiŐilięinde Anadolu insanının AmerikanlaŐması-na, Türkçe'nin İngilizceleŐmesine tanık olduk. Bir zamanlar köylü ağzıyla politika yapan Süleyman Demirel, Türkçe karşılığı yokmuŐ gibi birkaç İngilizce kelimeyle anadile yabancılaşmanın, Batı'ya karşı aşağılık kompleksinin örneklerini verdi. Kimileri alfabemizin bu gidiŐe ayak uydurması için İngilizce'den "x", "w" gibi harflerin alınmasını önerdi. Devlet liselelerinde, niversitelerde Türkler Türklerle Tarzan İngilizcesi konuşur oldu.

Pek de anlamadığımız bir dilde eğitim yapma gayretleri sadece acıklı ve aşağılayıcı bir manzara değil, aynı zamanda cumhuriyet boyunca geliŐmiŐ olan bir bilim dilini yok etmeye yönelik.

İngilizce yeni bir dünya dili olma yolunda. Bu nedenle her akademisyen bu dilde yayınları takip edebilmeli, makale yazabilmeli, meslektaşlarıyla fikir teatisinde bulunabilmeli; akademik kariyerinde ilerleyebilmesinde, "Makaleler Bibliyografyası"nda (Citation Index) yer alması gibi evrensel kıstaslar esas tutulmalı. Ama bu, ulusal dil ve kültürlerin öldürülmesi pahasına olmamalı.

Kapıkulu konumunda olan niversite hocaları kafanın dıŐındaki başörtüsü konusunda karşılıklı cepheleŐirken, kafalarımızın hangi dillerde düşünüp Őekilleneceęini konuŐmuyor bile.

BAŞBAKAN EN SON NE ZAMAN KÜTÜPHANEYE GİTTİ?

Kimimiz yola kitapsız çıkmaz. Elias Canetti'nin *Körleşme*'sinde Prof. Kien özenle seçtiği birkaç kitabı her gün küçük bir çanta-ya yerleştirip onları yürüyüşe çıkarır.

Yolculukta yanınıza alacağınız kitap, en az giysileriniz ya da pasaportunuz kadar kimliğinize ilişkin bir ipucudur. Suzan Teyze'nin elinden düşürmediği pembe dizisi ya da birçok erkeğin el altında tuttuğu seks kitabı genellikle evde bırakılanlar arasındadır. Fazla dikkat çekmesin diye ciddi kitapları da evde bırakanlar vardır. Kendilerini olduklarından farklı göstermek için kitap taşıyanlar da var. Onları ayırt etmekse hiç de zor değil. Ya kitabı bir yana koyup elindeki gazeteyi okurken uykuya dalar ya da kitabın fark edildiğinden emin olduktan sonra onu bunu lafa tutar.

Yola çıkarken kimi yeni şeyleri okuyacak olmanın heyecanını yaşar. Ama bu niyetle Türkiye'de havaalanlarından ya da otobüs terminallerinden hiç kitap almaya kalkıştınız mı?

Çoğumuz için birlikte seyahate çıktığımız kitaplarımız hiç okunmadan geri gelecek ve kimseye ödünç verilmeyecek kadar "kıymetli" olduklarından, toz almak dışında el değmeyen raflarda tekrar yerlerini alacaklardır.

Zaten çoğumuz pek de kitap okumaya meraklı değiliz.

Hepimize çağdaş Batı yaşamı vaat eden saunalı, havuzlu, tenis kortlu, golf sahalı, ta İspanya'dan getirtilmiş palmiyeli yeni sitelerimizde, tek bir kitapçı ya da kütüphane yoktur. Yurt satışına yayılmış 69 sözde üniversitesiyle iftihar eden YÖK'ün ve önüne gelenin vakıf üniversitesi diye kurduğu çoğu gecekondu tesislerinde de yoktur herhangi bir kitapçı ya da kütüphane. Ama Türkiye bu ya, birkaç postane memuru dışında kimsenin pek farkında olmadığı bir kanuna göre, kitap "millî miras" olarak telakki edildiğinden, ithal edilmiş kitapların tekrar yurtdışına gönderilmesi yasaktır.

Yakın geçmişimizden aşına olduğumuz bir durum da, cunta-
ların okuma kültürümüze kitap yaktırma, imha ettirme katkılarıdır. Şimdilerde de uluslararası ün sahibi yazarlarımıza kuşkuyla bakıp onların kitaplarını okumamayı vatanseverlik sayan yurttaşlarımız, düşüncelerini yargılamayı görev sayan devletimiz var.

Alışveriş merkezlerinin bile açılışını yapan Cumhurbaşkanı'nın en son ne zaman bir kütüphanenin temelini attığını gördük? Bir milyona yakın gencin silah altında bulunduğu askeriye tesislerinde tek bir kütüphane ya da kitapçı var mı?

Cami sayısının hızla arttığı Türkiye'de en son ne zaman kütüphane açıldı? Ya da ara sıra uğrayabileceği bir kütüphanenin eksikliğini hisseden kaç kişi tanıyoruz?

Türkiye’de en çok okunan roman herhalde *Çalığışu*’dur. İlk yazıldığında annelerimiz ve babalarımızın okuduğu bu kitabı biz de okuduk, çocuklarımız da okuyor.

Romanın kahramanı Feride’nin bir serüveni olduğu gibi, bizi kitaplarda da tıpkı roman kahramanları gibi maceraları olabiliyor. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Çapa Kız Öğretmen Okulu’na daimi leylili olan annem şöyle yazıyor anılarında: “O zamanlar Reşat Nuri Bey’in *Çalığışu*’su bir gazetede tefrika ediliyordu. Hepimiz öğretmen olmaya hazırlandığımız ve kitap, bir öğretmenin hayatından bahsettiği halde onu dahi yasaklamışlardı. Biz de bahçenin duvarının üzerinden tefrikalarını alır, gizli kapaklı okurduk.”

Nâzım Hikmet’in kitaplarının başına gelenlerin bir derlemesi yapılırsa belki de *1001 Gece Masalları* kadar yer kaplar. Kimi gizlice yakılmış, kimi arka bahçeye gömülmüş, kimine aşıkla-
rın yatağı, kimine mahpusların hücreleri ev sahipliği yapmış.

İstanbul’da sıkıyönetim günlerinden birinde Boğaz Köprüsü Komutanlığı’nı deruhte eden subayın, geçen arabaları teker teker arattıktan sonra, bagajında fişek kutularıyla yakalanmış şüpheli bir şahsı, “millî avcı” olduğuna ilişkin şifahi beyanı üzerine serbest bırakırken, Nâzım Hikmet’in *Memleketimden İnsan Manzaraları* kitabına nasıl el koyduğu hâlâ gözlerimin önünde.

Kitapların serüvenlerinde sıklıkla rastlanan, ilk basıldıklarında adlarından çok söz edildikleri halde kısa zamanda unutulmaları. 1970'lerin başında Türkiye'nin en popüler kitaplarından biri Vehbi Koç'un "iç yüzünü ifşa eden" öykümsü bir çalışmaydı. Bugün ne romanın adı akıllarda ne de yazarının. Gene aynı yıllarda askerin başına geçip cunta hükümeti kurma hazırlıkları yapan Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim Üzerine* adlı kitabı darbeci aydınlar ve yandaşlarının ellerinden düşmüyordu. O da unutuldu.

Böylesine "iddialı" kitaplar kuyruklu yıldızlar gibi kaybolurken, kimi hiç gün ışığına çıkamayan kitaplar da ünlenebiliyor. Bunun en çarpıcı örneği, yazdıklarından ötürü yüzlerce yıl hapse mahkûm olan İsmail Beşikçi'nin kitapları. Belge Yayınları, mahzenlerde prangaya vurulmuş bu kitapları yıllardır yılmadan bir gün okurlarına kavuşturma çabası içinde.

Uzun yıllar titizlikle korunduktan sonra, kendilerine bakacak birisini bulamayan kitaplar da var. İnönü'nün "Millî Şef" rejimine ters düşen Sabahattin Ali'yi "vatansever" bir katilimiz öldürdükten sonra ailesi, ünlü yazarımızın yıllarca biriktirdiği özel baskı kitaplarından oluşan zengin koleksiyonunu Millî Kütüphane'ye bağışlar. Ancak devlet, sahibinin bir komünist olduğu gerekçesiyle kitapları almayı reddedince, hepsi öksüz çocuklar gibi kendilerini sahaflarda bulur.

Kişileri ebedileştirme rolü verilen kitaplar var. Bunlar bir sosyete davetine çağırılmışçasına kuşe kâğıtlı giysilerinde pek şıkırtılar ve genellikle yazarları tarafından hediye olarak dağıtılırlar. Yoksa İhsan Doğramacı'nın hayatını, "Türkiye ve dünyaya hizmetlerini" anlatan kitaptan kaç kişinin haberi var?

En kötüsü asıllarına ters düşüp yalan söyleyen ya da kendilerini oldukları gibi göstermeyen kitaplar.

En keyiflisiyse, bir kitabın çıkar çıkmaz günlük hayatımızın parçası olması, yazarın diğer kitaplarının adlarının ünlü futbol takımlarının oyuncularını gibi toplumca tanınması. Örneğin, *Benim Adım Kırmızı*'ya gösterilen olağanüstü ilgi, kimi kitapların toplumca hemen benimsenebileceğinin ifadesiydi. Bakalım "Kırmızı" Türkiye'den çıktığı yolculuğunda nereleri nereleri dolaşacak, neler neler görecektir?

Padişahı kovduk.

Dünyanın en büyük düşmanından kurtulmuşçasına, okudukları şiirlerde “Padişahı kovduk,” diye bağırıyordu İstanbul’da, Ataşehir’de 23 Nisan’ı törenlerle kutlayan yedi-sekiz yaşlarındaki ilkokul çocukları. “Padişahı kovduk...”

Türkiye’nin cumhurbaşkanlarından hangisi artık “Padişahı kovduk,” der ki?

Günümüzde cumhurbaşkanlarımız, nasılsa bir kısmını koruyabilmesini becerebildiğimiz Osmanlı eserlerini yurtdışında belli başlı müzelerde iftiharla sergilettiriyorlar. Atatürk’e peygambermiş gibi taparcasına bağlandıklarını ifade edenler bile, Osmanlı’ya düşman gözüyle bakamıyor artık. Hanedan mensuplarına devletin bürokratları “Prensesim” diye hitap ediyor. Cumhuriyetin dış politikasının belirlenmesinde nice Osmanlı yaptırımlarına sahip çıkılmak isteniyor.

Türkiye, cumhuriyet öncesi tarihiyle barışma sürecini yaşıyor, eksikliğinin ihtiyacını duyuyor.

Ama aynı devletin ilkokullarının 23 Nisan törenlerinde, milyonlarca çocuk hazır ol vaziyetinde kurulmuş robotlar gibi hiçbir şey bilmeden ve anlamadan bas bas bağırılıyor, “Padişahı kovduk,” diye.

Bu törenlerin iyi niyet ve özveriyle yapılmasıysa daha da bir acı. Kendilerine göre birer devrim yapan Sovyet Rusya ve Nazi Almanyası'nda resmî ideolojiden bir dirhem saptığınızda mahvolmuşunuz. Oysa Türkiye'de kimse emretmiyor bir ilkokulun "beton bahçesine" birbirinden çirkin üç ayrı Atatürk büstünün yerleştirilmesini.

Üstelik 23 Nisan törenlerinde, 70 küsur yıl önce şeriatın esaretinden kurtulmuş okullardan beklediğimiz yaratıcılıktan, kültürden de tek bir emare yok. Fellini gibi bir yönetmen, kendisinden hiçbir şey katmadan, geçen hafta gördüğüm 23 Nisan törenini baştan sona filme almış olabilseydi, "en büyük Türk düşmanı" ilan edilmesi işten değildi.

Çocukların "askerleştirilmelerine" pek sempatiyle bakılmadığı, onların savaştırılmaması için yeni uluslararası normlar üzerinde durulduğu bir dünyada, Ataşehir'de ilkokul öğrencilerinin bir ağızdan Harbiye Marşı'nı söylemesi, ellerinde plastikten yapılmış silahlar, üstlerinde komando yazan üniformalarla yaptıkları gösteri, dünyada kutlanan tek çocuk bayramına sahip olmakla övünen bir ülkeyi kendi gözü önünde bile gülünç duruma düşürmüyor mu?

Ama düşürmediği, kendimizi aynada göremediğimiz şuradan da belli ki, 23 Nisan'da rujlu, makyajlı çocukların Brezilya müziği eşliğindeki samba gösterisi, sesi sonuna kadar açılmış hoparlörlerden kimsenin dinlemediği, çocuklara eziyetle ezberletilmiş kulakları tırmalayan Atatürk şiirleri, folklor kıyafetleriyle göbek havasını çağrıştırır danslar ve Amerikan tipi ponpon gösterileri de silahlı minik komandolar kadar doğal karşılandı bu görüntüleri kameralarıyla zapt etmek için birbirleriyle yarışanlar tarafından.

Belki de günün tek tesellisi, haykırarak şiir okuyan çocuklar dışında hemen hepsinin rahat ve güler yüzlü olmasıydı. Ama korkarım ki, her gün yukarıdakine benzer ayrı bir 23 Nisan görüntüsü veren Türkiye'de bu bayramı kutlama biçiminin değiştirilmesi, hiç de kolay olmayacak.

ÖĞRENCİ EYLEMLERİNİN GELECEĞİ

Önümüzdeki 25 yıl içinde dünyada üniversite öğrenci sayısının 160 milyonu aşacağı, eğitimin en büyük ve en çok gelir getiren iş kolu olacağı öngörülüyor.

Bugün üniversitede okuyanların çocuklarının, torunlarının çoğu, hatta belki hiçbiri üniversiteye gitmeyecek. Tahsillerini e-üniversitelerde internet aracılığıyla sürdürecekler. Bu tür eğitimin uygulamaları şimdiden başladı.

Aynı üniversiteye kayıtlı, dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmış öğrenciler, internet aracılığıyla hocalarına yazdıkları raporları yolluyor; onlarla telefonda konuşurmuşçasına tek tek ya da grup halinde tartışabiliyor, mektupla öğretimden çok farklı olarak interaktif eğitim programlarıyla karşılıklı etkileşimde bulunabiliyorlar.

Üniversite, 900 yıllık mazisinde ilk kez yepyeni bir yapılanmanın eşliğinde. Kuzey Amerika, Avrupa, Çin, Yeni Zelanda ve Avustralya'dan "U21" adı altında birleşen 18 üniversite, internet aracılığıyla ortak bir eğitim programı yürütmeye başlayacak.

16. yüzyılda yaşayan Leonardo da Vinci, 500 yıl sonra icat edilecek helikopter, tank ve denizaltıları kendi çizimlerinde öngörmüştü. Artık her şey o kadar çabuk değişiyor ki, bilim-kurgucular bile yaya kalıyor. Asimov, Arthur C. Clarke ya da

Philip K. Dick gibi 20. yüzyılın ünlü bilimkurgu yazarlarının hiçbiri, kendilerinin de kullanıcısı olacağı bilgisayar ve internet teknolojisini öngörememişti.

Yakın bir gelecekte üniversite eğitiminin binlerce öğrencinin bir araya geldiği kampüs ve binalardan, evlerdeki hatta belki de ceplerdeki ekranlara taşınacağı açık. Kim bilir nasıl toplumsal yansımaları olacak bu gelişmenin? Hele öğrenci eylemlerine... Üniversiteyi işgal yerine bilgisayarlar kapatılacak, siyasi protestolar sokaktan sanal aleme kayacak, öğrencileri dayakla, işkenceyle susturmaya çalışanların copları hedefsiz kalacak.

SHAKESPEARE 12 EYLÜL'E KARŞI

Ülkelerin dengesiyle oynandığında, kışkırtmalarla bölündüğünde, kültür ilk kurbanlardan biri. Sinema seyircisi azalıyor, şiir daha az okunuyor, müzeye daha az gidiliyor. “Ülkeme ne olacak korkusu” hepimizi öfkeli siyasete, sokağa, farkında olmadan şiddet ve provakasyonun tam göbeğine götürebiliyor.

Oysa kim düşünebilirdi 12 Eylül şiddetine Türkiye’de Shakespeare ile kafa tutulabileceğini?

Dönemin askerî rejimi, İstanbul Belediye Tiyatrosu sanatçılarını ülke için tehlikeli bulup onları memuriyetten men ederek işten atmaya başlayınca, Can Yücel’in çevirdiği, Başar Sabuncu’nun sahneye koyduğu Shakespeare’in *Bahar Noktası* oyununda, her kadrodan atılanın yerine başka bir oyuncu alınarak direnilmişti. Oyun nihayet sahnelendiğinde, perilerle cinlerin, eşeğe çevrilmiş aşığın, orman kraliçesinin ve kralının, marangozun, terzinin, dokumacının ve kalaycının sözleri, tiyatroyu doldurup taşıran seyircilerin kulaklarında özgürlüğün sesi olarak yankılanmış; bu duygu, İstanbul’un sokaklarına, evlere sessizce yayılmıştı.

O günlerde meydandan geçerken adımlarım beni Atatürk Kültür Merkezi’ne ve tesadüfen bir Bach konserine götürdü. Bach’ın bestelerinin üzerinden geçen bunca yüz yılda ülkeler,

imparatorluklar yok olup, yerlerine yenileri türerken; müzisyenler, müzikseverler, veba dememiş, savaş dememiş, nice totaliter düzenlerden geçmiş, onun eserlerini günümüze, Tak-sim'deki o acı dolu meydanın yanına kadar taşımıştı.

Bir gün dünyanın da sonu geldiğinde türümüz uzayda başka mekânlara yerleşirse bizden arta kalan, orada burada döktüğümüz kanlarımız değil, evrensel kültür mirasımız olacak.

12 Eylül'ü yapanlar en büyük bayrakların arkasına gizlenip "Biz Atatürkçüyüz," dediler, ellerinde Kuran, Müslümanlıklarını da eksik etmediler. İşkence yaptıkları hapisaneleri, askerî hâkimlerin kalem kırdıkları mahkemeleri, idam sehpaları, silahları, kelepçeleri vardı ama Shakespeare'in *Bahar Noktası* oyununu kaldırmaya, yasaklamaya cesaret edemediler.

SİGARAYI AY YILDIZLI TARAFINDAN TÛTTÛRMEK!

Subay, Asker, Memur, Emekli ve Umumiyetle Herkes İçin Modern Adabı Muaşeret adlı kitap İstanbul'da 1940 yılında basılmış.

İçinde “Üniversiteli kızın tuvalet muaşeretı”, “Şapka ile nasıl selam verilir?”, “Fayvoklok elbisesi”, “Askerleri takdim usulleri”, “Kimlerle kucaklaşılmaz?” ve “Neden Türk, millî muaşerette daha hassas olmalıdır?” gibi bahisler var.

Eserin yazarı Süheyla Muzaffer, “Millî Görgü” gibi bir konuya bir kitapta ilk kez yer verildiğini belirterek gerekçesini açıklıyor: “Türk milletinin tarihi, ezelden ebede seyreden büyük şerefli bir tarih olduğuna göre biz millî vazifelerimizde diğer milletlerin üstünde bir takım vecibelerle mahmul bulunuyoruz.”

Yazar, okurlarına sunduğu millî görgü kuralları listesinde içtiğimiz sigaradan konuştuğumuz dile kadar türlü davranışlarımızı da değiniyor. Örneğin, “Daima Türkçe konuşmak millî muaşeret icabıdır. İnsanların, mezhep ve din farklılıklarına güvenerek bir başka dile konuşmaları doğru değildir.” Ya da, “Sigaraların ay yıldız tarafından içilmesini tavsiye ederim.” “Kurban Bayramı gibi birtakım eski tarih artığı bayramlarda birbirini tebrik etmeyi ihmal etmeyenlerin, Cumhuriyet Bayramı'nda birbirlerini tebrik etmeyi vazife bilmeleri millî muaşeret icabıdır.”

Kitapta ayrıca gebe kadının dansa kaldırılamayacağından misafirlikte oyun tekliflerini reddetmemek ve mümkün olduğu kadar yenilmek gerektiğine kadar her vatandaşın uyması gereken görgü kuralları en ince ayrıntısına kadar belirtiliyor.

Bu tür kitaplar, ayakları üzerinde durmayı yeni öğrenmeye başlamış genç Türkiye Cumhuriyeti'ne özgü değil. Her ülkenin her dönemde kendine özgü o kadar çok adabı muaşeret kurallı var ki, kimi diplomatlar görevlerinde görgü kusuru etmemek için bu ince noktaları öğrenene öğrenene ömür tüketirler.

Kıyafet olarak da kendimize yakıştırdığımız, vazgeçemediğimiz ailelikler çok. II. Mahmut döneminde kafaları sarıklı yeniçeriler “Din elden gidiyor,” diye “gavurlaşmanın” alameti bildikleri fese karşı çıkmışlar. Bir yüzyıl sonra fes giyenler ayaklanmış “Din elden gidiyor.” diye; şapka giymemekte direnmişler. Günümüzün çağdaş polisleriye, kafalarında beyzbol şapkaları, “Din elden gidiyor.” diyen başörtülü kızlarla karşı karşıya. İslâm adına kimi kadınların sanki peygamberin buyruğuymuş gibi sahiplendikleri türbansa, 1920’lerde Hollywoodlu film yıldızlarıyla Parisli şuh kadınların modası.

Herkes kendi simgesinin kölesi. Aynı kıyafet, isteyene zulmü, isteyene özgürlüğü temsil edebiliyor.

Çıplak bile olsak asıl vazgeçemediğimiz üniformalar kafalarımızda.

EYÜP'TE ÖLÜ YARIŞMASI

Eyüp, Müslümanlar için İstanbul'un en kutsal yeri.

Buradaki mezarlıktan sorumlu olanlar, ABD pop ressamı Andy Warhol'un "İleride bir gün herkes on beş dakikalığına meşhur olacak," sözlerini kendilerine özgü bir şekilde yorumlamışlar.

Birileri Eyüp Mezarlığı'nın ölülerinin adlarını teşhir etmeye karar vermiş. Mezarlığı dolaşıp kendilerine göre orada yatan meşhurları teker teker tespit etmiş. Kocaman bir mermer taş, altın yazılı harflerle ölülerin isimlerini kazımışlar.

Meşhurları saptama görevlerini ifa ederken aralarında kim bilir nasıl konuşmalar geçmiştir. Ölüler üzerinde iktidar kurup "şu ölü meşhur, bu değil," diye bir bir yargılamışlar toprak altındakileri. Muhtemelen din ve devlet yetkililerinden oluşan bu heyetin elinde meşhurluk vasıflarının tek tek sıralandığı bir liste var mıydı acaba?

Ellerindeki listeye çarpı eksi işaretleri koyduktan sonra her ölü için toplam puan mı çıkardılar? Sırf puanların yeterli olmayacağını düşünüp "Benim ölüm seninkinden daha meşhur" türü tartışmalara girdiler mi? Yoksa Eurovision Şarkı Yarışması'ndakine benzer bir yöntem mi benimsediler?

Öldükten sonra kahramanların hainleştirildiğine, hainle-

rin kahramanlaştırıldığına sık rastlanan bir toplumda yaşadığımız göz önünde bulundurularak, arkalarını sağlama almak için meşhur ölülerin MİT raporlarını da incelediler mi?

Belli ki “Meşhur Ölüler Seçme Heyeti” birçok kıstas kullanmış. Altın yıldızlı isimlerdeki çeşitlilik bunu açıkça ifade ediyor. Mezarlığa çıkan yolun başlangıcındaki koca mermer taşa cihan pehlivanlarımızdan Hergeleci İbrahim’in adını da bulabilirsiniz, genç yaşta ölen ressam Avni Lifij’in de. *Tercüman* gazetesini yazarlarından Ahmet Kabaklı da orada, eski Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak da. İsimlerin tümüne bakıldığında Meşhur Ölüler Seçme Heyeti’nin özellikle bir konuda hemfikir oldukları gözume çarptı. Kutsal görevlerini “Kadının ölüsü meşhur olmaz,” doğrultusunda ifa etmişler. Tek bir kadın ismi yok altın yıldızlılar taşında.

Bu tür marazi uğraşlar, kutsal kitaplarda da yazdığı gibi “Bırakalım ölüler ölüleri gömsün,” sözlerini akla getirmiyor mu?

Türkiye'deki 12 Mart Cuntası'nın "Her an gelebilir," diye korktuğu komünizme karşı kullandığı en büyük kalkan Atatürk'tü. Başkent Ankara'nın göbeğinde, Kızılay'da o günlerde asılan kocaman tabelada, ona atfen şu yazı yer alırdı: "Komünizm her görüldüğü yerde ezilmelidir." Atatürk'ün gerçekten böyle bir şey söyleyip söylemediğinin kaynağını kimse gösteremedi. Ama o günlerde sormak da kimin haddine!

Devlet, Atatürk'ü komünizme karşı kalkan olarak kullanırken, aynı günlerde kimileri de Mustafa Kemal'in ardına sığınarak darbe yapma peşindeydi.

12 Mart'tan üç gün önce tutuklanana kadar, Mustafa Kemal'in Bolşevik görünümlü kalpaklı fotoğrafını kendilerine siper ederek Saddamvari bir Arap sosyalist tipi rejim kurmak peşindeydiler.

On yıl sonraysa bir başka askerî darbenin komutanları iktidarı ele geçirdi. Karşımızda bambaşka bir kılık ve imajla Atatürk vardı. Cuntanın başı Kenan Evren, başında Atatürk'ünki gibi Panama şapkası, kürsüden Kuran'dan ayetler okuyarak, "halkına" Atatürk'ün İslâmi kimliğini anlatmak için yola çıkmıştı.

Günümüzün Atatürk'ü ise onu devralanlar tarafından "Müs-

lumanlara" karşı cepheye sürülmüş. Cumhuriyet tarihinin farklı dönemlerinde Atatürk'ün Lenin, Hitler ve George Washington ile birlikte anıldığı da olmuştu.

Mustafa Kemal'den sonra imajıyla onun kadar oynanan bir diğer kişi de Nâzım Hikmet.

İkisi arasındaki benzerlik Türkiye Cumhuriyeti'nin değiştirerek yaşattığı düşmanlarının bir yansıması. Bugün Nâzım Hikmet'i vatan haini olarak anan devletin temsilcileri Moskova'daki mezarının önünde Fatiha okurken yanlarında getirdikleri fotoğrafçılara boy boy poz veriyorlar. Eskiden Nâzım Hikmet'in şiirlerini okuyanları katledenler, bugün parti kongrelerini onun şiirleriyle açıyor. Sovyetler Birliği'ne bağlı komünistler ise yıllardır gölgesine sığındıkları Nâzım Hikmet'i Moskova'da yok etmeye bile kalkışmışlardı.

Mustafa Kemal ve Nâzım Hikmet... Biz onları, kendimize en ciddi rolleri biçtiğimiz oyunlarımızda çeşitli imajlarla kuklalaştıraduralım, acaba hangisi öbürünün haline daha çok gülerdi?

İSTANBUL'DA BİENAL

İstanbul'da olmak, İstanbullu olmak değişmeye başladı.

Batılıların gözünde bu şehir, Osmanlı ve biraz da Bizansla haşır neşir olacakları, Doğu'nun gizemleriyle bütünleşebilecekleri bir yerdi. Buna Kapalıçarşı'da alışveriş, ezan sesi eşliğinde Türk kahvesi ve Boğaz turu eklediniz mi, alın size İstanbul. Onlar, şehrimize Doğu masallarını yaşamak heyecanıyla geliyor, buranın yazar ya da yönetmenine, İstanbul'un yerellliğini anlayabilecekleri bir dille yansıttıkları için ilgi gösteriyorlardı.

Batı'nın İstanbul'a ilgisi, Batı gibi olmayana odaklanmasına dayalıydı...

Son yıllarda İstanbul'a gelen Batılı, kendisini de buluyor.

Memnun olan da var, olmayan da.

Gece hayatı deseniz, *Newsweek* dergisine bu nedenle kapak olan bildiğim tek şehir İstanbul. Kimi, dünya şehirlerini turlayan Formula 1 otomobil yarışlarını seyretmek için burada. Dünya turizminde önemli etkisi olan Batılı eşcinsel erkekler için İstanbul vazgeçilmez yer. Buraya yaşamaya gelenler artık bohem bir hayatın peşinde koşanlar değil, Batı'daki işlerini, mesleklerini bu kentte sürdürenler. Son yıllarda İstanbul'u, Batı haritası içine asıl yerleştirense biri bitmeden diğeri başlayan uluslararası kültür festivalleri.

Yakın bir zamana kadar, “Türkiye’de operayı devlet bütçesinden destekleyeceğimize, kapatsak, ülkenin tüm seyircilerini Milano’da La Scala operasına yollasak, daha ucuza mal olur,” diyenler vardı. Daha yirmi yıl önce bile, ressamların eserlerini sergileyecek galeriler tek tük; klasik müzik konserleri ve bale, Cumhuriyet’in Batılılaşma projesinin ruhsuz bir devamı, caz ve hele rock, sanatçıların görünüş ve yaşam tarzları açısından ahlâki bir sorun diye algılandığından, kültürden çok polisin alanına girmektedir.

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı’nın maddi güçlülere rağmen yıllardır süregelen özverili çabaları sonucu artık bu şehirde de, istenildiği yaygınlıkta yerel seyircisini yaratmamış olsa bile, Batı’da kültür adına ne varsa, eş zamanlı olarak bulmak mümkün olabildiği gibi; bizim sanatçılarımızın da Batılılaşmaktan öte, evrenselleştiklerinin tanıklarıyız.

Bugünlerde 10.’su yapılan Bienal ile ilgili gazete yazılarından, televizyon programlarından sezdiğim, “Başardık, İstanbul Batı’nın da bir kültür markası oldu,” sevincinin bir tür sarhoşluk ve övünçle karışımı ise sanata karşı eleştirel tavır almamızı frenlemekte.

Hayatımda İstanbullular kadar Batı’dan gelen sanatçıları öven; önce defalarca, sonra da ayakta alkışlayan; mutlaka birkaç bis yaptıran seyirci görmedim. Bu geleneksel ev sahipliği sorumluluğumuzdan mı? Batılı sanatçılara, “Bakın biz sizi ne kadar iyi anlıyor, takdir ediyoruz,” demek isteyişimizden kaynaklanan aşağılık kompleksimizden mi? Ya da bu tür gösterileri özlemle beklediğimizden, coşkumuzun dile getirilmesinin ifadesi mi, bilmiyorum.

Ancak Türkiye’de sanat alanında birbirimizi çeşitli nedenlerden ötürü eleştirmemizin eksikliği, bienal gibi faaliyetlerde de ortada. Sergilenenleri sürekli övüyor, gördüklerimizi özetlemekle yetiniyor, en fazlası sanatçılarla söyleşiler yapıyoruz.

Ev sahipliği dışında bir şehrin sanata en büyük katkısı, onu benimsemesi kadar eleştirmesi de olmalı.

10. Bienal’in adı, “İmkânsız değil, üstelik gerekli: Küresel savaş ışığında iyimserlik.”

İşçi sınıfını yücelten, burjuvaziye yeren Sovyet totalitarizminin angaje sanatı yerine, bienalde de benzer kaygılardan kaynaklanan, ancak özgür olan bir sanat anlayışı hâkimdi. Sergide dile getirilen düzenin eleştirisinin sermaye sponsorluğunda yapılmasıysa, bence artık, kim olursak olalım, hangi sınıftan gelirsek gelelim, küreselleşmenin sorunlarını birlikte paylaştığımızın kaçınılmaz bir ifadesi.

Konuştuklarıma göre şimdiye kadar, belki Sao Paolo hariç, dünyada yapılan en siyasi bienal bu. Kûratör Hou Hanru'nun iyimserlikten kastettiği ise, '80'li, '90lı yıllarda kaybolan siyasi duyarlılık ve eleştirinin günümüzde yeniden canlanması. Ancak bienalde sergilenenlerin çoğu, estetik kaygısından uzaktı. Sanki çeşitli ülkelerden gelen dikkatli gazete okurları, anlık bir ilhamla sanata soyunup özellikle teknolojinin görsel olanaklarından yararlanarak dünyamızın kötüye gidişini ve bunun insana yansımaları farklı örneklerle sergiliyorlardı.

İstanbul Bienali'nde sergilenenlere verilen "Bunun neresi sanat?" tepkisi, günümüzde başka birçok ortamda da sorula sorula anlamını yitirmiş bir soru. Sanat yapmak amacıyla yola koyulduğumuz her ifade biçimimiz neden sanat olmasın? Bir şeyin sanat olup olmadığına karar verenlerden özgürleşmemiz, yapıtlarımızı çeşitlendirerek, onlara yeni boyutlar katarak zenginleştirmiyor mu?

Ama ben de bienalde gösterilenlere bakıp şu soruyu sormadan edemiyorum: Yapılan işlerin çoğu lisans öncesi bir sosyal bilimler öğrencisinin dönem ödevi anlayışıyla bile ele alınmış değildi. O zaman bienal kûratörleri, neden bu konularda hem bilgili hem de kritik yaklaşımı olan sosyal bilimcilerle, estetik kaygısı ve iş tecrübesi olan iç dekaratörleri ve görsel teknolojiye yetkin kişileri yeni eserler yaratmak üzere yan yana getirmiyorlar? Çok disiplinli bir sanat yaratma imkânı varken, çeşitli dallarda beceri sahibi kişilerin bir araya getirilmesiyle bunu gerçekleştirmek mümkünken, şu anda yapılanlar genellikle iyi niyetle yolunu arayan tecrübesiz yaklaşımlardan öteye gidemiyor. Üstelik bienaller aracılığıyla yaygınlaşan bu tür yaklaşımlar bir benimsendi mi, değişime direnen normlar oluşu-

yor. Yeni adına yapılanlar tutuculuğa dönüşüyor, kendi kale duvarlarının arkasında iktidar oluyor, sanat tekrara dönüşebiliyor. Eleştirenler yeniye anlamamakla, yeniye karşı gelmekle suçlanabiliyor.

10. Bienal'in bence çok olumlu bir özelliği ise kimi önceki küratörlerin tersine, İstanbul'u kullanmaması, İstanbul'u istismar etmemesiydi. Aya İrini, Yerebatan Sarnıcı, Aya Sofya gibi şehrin tarihî mekânlarının haddini bilmezlikle dekor olarak kullanılmasının yerine, 10. Bienal'in küratörü Hou Hanru seçtiği mekânlardan sergiyi izleyenlerin İstanbul'un çeşitli kapılarından bakmasını sağlarken, sanatkarlarla mekânları, birbirleriyle çatışan bir kavram kargaşasına sokmadı.

Kimileri İstanbul'u allayıp pullayıp, "şu kimliği, bu kimliği," deyip şizofrenleştirerek bir marka yapmak uğruna teşhir etme peşinde. Hanru'nun İstanbul'un ayağına basmayan yaklaşımı, bu şehrin kendine özgü kişiliğinin renkli bir ifadesiydi.

Umarım önümüzdeki dönemde Türkiye'nin kültür politikaları da, çeşitli festivaller aracılığıyla şehrimizde evrenselleşen sanat anlayışına, geleneklerimiz adına özgürlüğü kısıtlayıcı popülist alternatiflerle karşı gelmek yerine, son yıllarda paylaştığımız zenginliğin kitlelere yayılmasında öncü olur.

ABD'de kısa zamanda zengin olmak isteyenlerin yapabilecekleri en kârlı işlerden biri hapishanelere yatırım yapmak.

Kentucky Fried Chicken'in parasıyla kurulan, hisseleri New York Borsası'nda satılan hapishane işletme şirketi "Corrections Corporation of America"nın değeri 1 dolardan 42 dolara çıkarak Dow Jones borsa ortalamasına göre yüzde 936 yükselmiş.

Kapitalist düzende, koruyucu hekimlik anlayışı yerine, pahalı teknoloji ve ilaçlarla tedaviye öncelik verildiği gibi; toplumu cürüme neden olan koşullardan arındırmak yerine de, daha çok, daha büyük hapishaneler yapılıyor. Bu işin başını çeken ve nüfusuna oranla dünyanın en büyük mahkûm nüfuslarından birini barındıran ABD tutukluların sırtından nasıl para kazanılacağına örnekleriyle dolu.

Mahkûmların piyasa için yaptıkları işler arasında kot pantolon ve tişört gibi hazır giyim, uçak şirketlerinin müşterileri için yer ayırma işleri, telefonla pazar araştırmaları, satış, Microsoft ve Starbucks gibi şirketlerin mamulleri için ambalajlama bulunuyor.

"Çağdaş" bir kölelik sistemi kurulmuş. Köleler gibi, cürüm işleyenlerin önemli bir çoğunluğunun oy hakları ellerinden alınmış. Başkanlık seçimlerinde sırf Florida'da oy veremeyen ve

çoğu siyahi, bu seçimlerde Bush'u başkan yapan mahkeme oy sayımını durdurduğunda 500'den az bir oy farkı vardı.

ABD'de hızla gelişen "hapishane sanayii"nden pay alabilmek için yarış var. Bir bölgede fabrika açılması ekonomiyi canlandırabiliyorsa, hapishaneler de canlandırabilir. Birçok şehir kendi sınırları içinde yeni hapishaneler inşa edilsin diye birbirinden cazip teklifler veriyor. Büyük bir hapishanenin çöp ihalesini almak bile bol kazanç sağlıyor.

Tabii hapishane sanayiiyle köşeyi dönmek isteyenler bu işin uluslararası boyutlarını da göz ardı etmiyor.

İlk olarak 1970'li yıllarda ABD'de geliştirilen ve School of the Americas'da çeşitli dost ülkelerden gelen güvenlik güçlerine kullanımı öğretilen elektroşok ve "üstün" işkence aletlerini bugün imal edip pazarlayan en az 78 ABD şirketi var Uluslararası Af Örgütü'nün kayıtlarına göre. Son 10 yılda, çoğu Batı Avrupa'da olmak üzere 21 ülkeden başka şirketler de girmiş bu kârlı işe.

Ama diğer yandan, kendi hapishanelerine saldırıp onları yerle bir eden, mahkûmlarını katleden, onların açlık grevlerinde birer birer ölmelerine kayıtsız kalan bir Türkiye de var. Günümüzde devletin nesi varsa satışa çıkaran hükümet, bakarsınız yakında çağdaşlaşıyoruz diye Kentucky Fried Chicken şirketini Türkiye'de hapishaneleri işletsin diye çağırır.

Bilirkişiler “Hayır,” dedi.

Başsavcı “Hayır,” dedi.

Devlet durup dururken Hrant Dink’i mahkûm etti.

Türkiye’de yeniden bir hedef gösterildi.

Hükûmet bu sefer de neredeydi?

* * *

Hrant Dink’in öldürülmeden bir hafta önce “Ruh Halimin Güvercin Tedirginliği” adlı makalesinin sonunda yer verdiği, kendisini de inandırmak istediği şu sözleri daha ne kadar bu ülkede yaşayanların yazgısı olacak?

Olmaması için ne yapmalıyız?

“Yargılanmalar sürecektir, yenileri başlayacak. Kim bilir daha ne gibi haksızlıklarla karşı karşıya kalacağım?

Ama tüm bunlar olurken şu gerçeği de tek güvencem sayacağım.

Evet, kendimi bir güvercinin ruh tedirginliği içinde görebilirim, ama biliyorum ki bu ülkede insanlar güvercinlere dokunmaz.

Güvercinler kentin ta içlerinde, insan kalabalıklarında dahi yaşamlarını sürdürürler.

Evet, biraz ürkekçe ama bir o kadar da özgürce.”

Amsterdamlı Liesbeth 1978'den beri yılın birkaç ayını Teşvikiye'nin arka sokaklarındaki küçük dairesinde geçirir. Belçika'da tur rehberi ve psikolog. Türkiye'yi batıra batıra kafa bulduğumuz sofranın ertesi günü aynı masada, bu sefer onunla beraberim. Akşamdan kalma konuşmaları Liesbeth'le de paylaştıktan sonra otuz yıldır gidip geldiği İstanbul'da ona göre nelerin değiştiğini sordum.

Eskiden ne zaman Laleli, Sultanahmet civarına gitse, otobüse binse, mutlaka birkaç erkek kıcını eller, çimdik atar, kalabalık yerlerde arkasına dayanıp sürtünürmüş. Artık sokakta kadınların taciz edilmediğini, tersine Türkiye'de ilk yaşamaya başladığı yıllarda birlikte gezen kızlı erkekli gençlere rastlanmazken, şimdi el ele tutuşanlar, hatta öpüşenlerle karşılaştığını söyledi. "Ama," dedi, "Türkiye'de arkadaşlarımin istedikleri gibi giyinemediklerinde 'Kocam beni bırakmıyor,' demelerini de anlayamıyorum."

Liesbeth konuşmasını sürdürdü: "Eskisi gibi ter kokusu yok. Yalnız şu da dikkatimi çekmişti. Hollanda'da, ozon tabakasını deldiği için '80'li yılların sonunda fıs fışlı koltukaltı deodorantlarının kaldırılmasından hemen sonra bir baktım bunlar Türkiye'de piyasaya sürülmüş."

Arkadaşım geçenlerde su faturasını yatırmak için Ziraat Bankası'na gitmiş. "Eskiden bankaya gittiğimde terslenmekten korkardım," dedi Liesbeth, "Şimdi iyi davranıyorlar ama Türkçeleri garipleşmiş. Telefonda birisiyle konuşan memur durmadan 'okey, okey' dedikten sonra 'bye bye' deyip telefonu kapattı. Normal dost sohbetlerinde de insanlar İngilizce kelimeler kullanıyor, sürekli alışveriş yaptıklarıyla Türkçe konuştuğum halde benimle İngilizce konuşmakta ısrar edenler de az değil."

"Eskiden zenginler yazlıklarına giderdi. Şimdi orta halli insanlar, hem daha sık hem de daha uzun tatile gidiyor. Gazetelerde otel, tur reklamları çıkıyor. Bizim 15 dairelik apartmanımızın 12 dairesi şu anda tatilde. Ama bu arada hırsızlık da İstanbul'da iyice yaygınlaştı."

Liesbeth yeni yeni kitapçıların açılmasını, İstanbul'da satılan kitap çeşitlerini hayranlıkla anlatıyor. Geçen gün alışveriş için Nişantaşı'nda Makro'ya gitmiş, göz alıcı şekilde birkaç kitabın promosyonunun yapıldığı dikkatini çekmiş. Bir bakmış Hitler'in *Kavgam* kitabı. "Müşterilerin gözüne soka soka bu kitabın böyle tantanalı bir şekilde sergilenmesi İkinci Dünya Savaşı'nın mağdurlarına hakaret değil mi?" diyor Liesbeth, "Üstelik günümüzde 'Türkler Almanya'dan defolsun,' diyen ırkçıların başucu kitabına Türkiye'de bu rağbet niye?"

Aldıklarını olduğu yerde bırakarak Makro'dan çıkıp Migros'a gitmiş...

KİTAP NASIL OKUNMALI?

Önce “Neden kitap okunmalı?” diye sormalı. Sormalı ama kime?

Devlet, milletimizin mitlerini, kazanılan savaşları, kahramanlarımızın destanlarını önemser. Din adamları kutsal kitaplarında ısrar eder. İdeolojilerin demagoglarının okunacak kitaplar reçetesi vardır. Kitap, satılık bir nesne olduğundan –Coca Cola, kot pantolon, kaset gibi– bundan para kazananlar reklamlarıyla bize neden, hangi kitabı okumamız gerektiğini söylerler. Piyasadaki modayı takip edercesine kitap okuyanların kitaplıklarındaki kitaplar da pek farklı değildir birbirlerinden.

C vitamini gibi, jimnastik gibi kitabın da faydalı olduğuna inanırız. Düşünce bekçilerimiz bizi “zararlı” kitaplara karşı korumak için çırpınadursun, kimimiz yasak kitap okumaktan ayrı haz duyar. Anne babaların göğsü kabarır çocukları kitap okuduğunda. Metrolarda, otobüslerde kitap okuyanların sayısını, bir ülkenin gelişmişliğinin ölçüsü olarak kabul ederiz kimin ne okuduğuna bakmadan.

Schopenhauer kimilerinin aptallaşana kadar okuduğunu yazar. Ne kadar çok kitap okurlarsa o denli bilgi sahibi olduklarına, ayrıcalıklı olduklarına inanırlar.

En iyisi kendimize sormak neden kitap okuduğumuzu.

Okuduğum nice kitap var adını, yazarını, içindekileri hatırlamadığım. On binlerce yazar var, bir dönem tanınır gibi olmuş, zamanla unutulup gitmiş. Unutulacak yazarların unutulacak kitaplarıdır, okuduklarımızın, okuyacaklarımızın çoğu...

Şimdi düşünüyorum da, daha seçici bir okur olsaydım, herkesin okuduğunu okumasaydım, günün kitaplarını okuyarak günün okuru olma gafletine kapılmasaydım, klasikler kelimesine kanmayıp “kimin klasikleri” diye sorsaydım, kim bilir, bir Eskimo’nun karın türlerini, balıkçının balıkları tanıdığı gibi, ben de kendi dünyamı kurabilir, bana özgü kitaplarla dünyamı daha da zenginleştirebilirdim.

Her kitap alanın, okuyanın, kitap okumasını bildiğini söyleyemeyiz.

Kitabı okumaya başladıktan sonra, yeterince gayret göstermeyip, hitap tarzı, dili, alıştığımızdan çok farklı diye çabucak bıraktığımız kitaplar vardır. “Okunamayacak kitap yazmış,” diye yazarını küçümserken aslında biziz o kitabı okumasını bilmeyen, alışık dünyamızdan çıkıp yazarın alemine giremeyen. Bir de tam tersi hoşumuza gitmese de, yarım bırakılmaz inadıyla sonuna kadar pek bir şey anlamadan okuduğumuz kitaplar da vardır.

İngiliz filozofu Francis Bacon kitapları üçe ayırır: Tadımlık bile olmayanlar, bir çırpıda okunanlar ve hazmedilmesi gerekenler.

Geçenlerde Harvard Üniversitesi’nde bir derse dinleyici olarak katıldım. Öğrenciler önlerindeki metinden okumalar yapıyor, okuduklarını İngilizce’ye çeviriyorlardı. İstemesem bile dinleyici olmaya mecburdum. Metinler atalarımızın, bu topraklarda yaşayanların tarihi olduğu halde okuyabilmem mümkün değildi.

Öğrenciler, dedelerimin, nenelerimin mezar taşlarında adlarını bile okuyamayan benim durumuma göre ne kadar şanslıydılar. Önlerinde yepyeni bir ufuk açılacak, bir kültürü ve insanlarını birinci elden, kendi dillerinden tanıma fırsatına kavuşacaklardı.

Böylece çoğu Türkiye kökenli öğrenciler önlerindeki metni çözdükçe, ben de onlarla paylaştım Fatih Sultan Mehmet’in son zamanlarında hazırlanan Kanunname-i Al-i Osman’ı, Osmanlı Devleti’nin protokol kurallarını, dönemin suç ve cezalarını, devlet ricali için kullanılan resmî hitapları.

Ne var ki cumhuriyetin 80 küsur yılını arkada bırakmamıza rağmen çocukların okullarda seçmeli ders olarak bile, eski Türkçe diye tabir ettiğimiz yazıyı, alfabeyi öğrenmeleri mümkün değil. Türkçe’yi laiklikle, eski Türkçe’yi şeriatla bir tutma gafletinde olanların tutumu ibret verici. Bugün bile eski Türk-

çe'nin okutulmasını önermek, devleti içeriden ve dışarıdan yıkmak isteyenlerle suç ortaklığı olarak algılanıp mahkûmiyetle bile sonuçlanabilir.

Tarihiyle bu kadar övünüp tarihini bu kadar az bilen, tarihin dilini okumaktan, anlamaktan aciz, dilini bu denli yoksullaştıran başka bir ulus var mıdır bilmiyorum.

Annemle Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye uzun bir yolculuk yapmıştık. Üç gün sürdü tren yolculuğumuz. Annem yolda, aramızdaki başka türden bir demir perdeyi yıkmayı, bana eski Türkçe öğretmeyi önerdi. İşte, koca bir imparatorluğun, ailemin yazılı tarihiyle kucaklaşma fırsatı “Kolay,” diyor, “İki günde öğretirim sana.” Kompartımanda masamızın üstüne koyduğu bir kağıda kalemle yazarken “Elif,” diyor bana bakarak. Levant İlkokulu'nda birinci sınıfı bitirdiğimde okuma yazmayı sökmemiştim, onu da bir haftada annem öğretmişti. Reddettim. Annemin bildiğini, emeğini benimle paylaşmasını geri çevirmenin acısı dinmiyor, yaşlandıkça azıyor.

İranlı bir heykeltıraşla tanıştım. Ülkesindeki totaliter dinî düzenden kaçmış. İngiltere'nin küçük bir köyündeki ilkokulda resim hocası. Ayaküstü sohbet ederken benim Türkiye'den geldiğimi öğrenince yüz ifadesi değişti, eski bir dostuna bakarmış gibi baktı.

Çocukluğunda bol bol Aziz Nesin öyküsü okumuş. “Neredeyse her İranlı'nın bildiği bir yazardır,” dedi Aziz Nesin için.

İngiltere'nin bildik sessizliğine bürünmüş bu küçücük köyde Aziz Bey'i bulmak beni coşturdu. Yolun ortasında başladık birbirimize Aziz Nesin hikâyeleri anlatmaya. Ne kadar da iyi biliyor diye şaşırdım. Anlattıkları arasında benim bilmediklerim de var. Ya unutmuşum ya da hiç okumamışım. Karşılıklı hikâye anlatmamız sanki âşıkların atışmasına dönüştü. Bir o anlatıyor bir ben. Ama o daha ateşli. Sanki sonsuz bir hikâye dağarcığı var.

“Sayende Aziz Nesin'in yeni birkaç hikâyesini öğrenmiş oldum,” dedim. Muzipçe bir kakhaha attı. “Nereden biliyorsun, belki de anlattıklarımın hepsi onun hikâyeleri değildir,” dementin mi? Ben öylesine susup bakakalmışken ne demek istediğini açıkladı.

“Malum,” diye girdi söze, “İran, Şah zamanındaki totaliter

düzeninden Humeyni'yle birlikte yeni bir totaliter düzene geçti. İstibdattan kurtulduğumuzu zannederken kendimizi yeni bir cehennemde bulduk. Zindanlar doldu taşı. Aralarında bir sürü yazar da vardı. Kimi işkencelere alınıyor, kimi öldürülüyordu.”

İşte tam bu ortamda Aziz Nesin imdada yetişmiş.

İran'da bir tür çağdaş Nasreddin Hoca gibi Aziz Nesin. Hikâyeleri dilden dile dolaşıyor. Kendine özgü dili ve esprisiyle Türkiye insanının nasıl ezildiğini, aldatıldığını anlattığı öyküler İran'a da uygun. Hem uygun hem de o dönemde İran'da yazarlar ortaya çıkıp kendi ülkelerinde olup biteni dile getirmeye cesaret edemiyorlar. Onun için işin kolayını bulmuşlar. Rejimin ipliğini pazara çıkarmak, insanların ıstırabını anlatmak isteyenler kitaplarını gene yazıyor ama kitap piyasaya Aziz Nesin'in diye sürülüyor.

Yukarıda yazdıklarımı Almanya'da Aziz Nesin Vakfı'nı desteklemek amacıyla bir dernek kuran Türkolog Klaus Liebe-Harkort'a aktardım geçenlerde. O da şöyle bir not düşmüş yazımın altına: “Aziz Bey ile dünyada kitaplarının okunması üzerine konuşurken bir zamanlar İran'da bol bol okunan kitaplarının telif parasının çok az geldiğinden yakınmıştı. Ne yazık ki sağken bu sırrın nedenini öğrenememişti. Yoksa tahmin etmiş miydi?”

YAŞAR KEMAL'İN SANATI

Türkçe bilmenin şanslarından biri Yaşar Kemal'i kendi dilinden okuyabilmek.

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana romanı Ege'de bir adada geçer. Yunanlıların, nüfus mübadelesi gereği Türkiye'de terk etmeye mecbur kaldıkları evlerine, değirmenlerine, bağlarına yavaş yavaş yeni sahipleri yerleşir. Gidenler anılarıyla birlikte gider. Eski balıkçı teknelerinin, sahipsiz kalan kedilerin adları değişir. Yerlerini Şark Cephesi'nde Allahuekber Dağları'ndan dönenlerin, asker kaçaklarının, Fırat sularından Ege'ye gelenlerin yaşamları alır.

Nobel Edebiyat ödülü sahibi Ivo Andric'in *Drina Köprüsü* adlı romanındaki köprü de Yaşar Kemal'in Ege'deki adası gibi. Roman, Osmanlıların Bosna'da yaptırdığı bu köprünün tanıklığını anlatır. Bir kuşak için köprü, Osmanlı'ya isyan etmek isteyen Sırlara ibret olsun diye kazığa geçirilen Radisav'ı akla getirirken, bir başka kuşak, köprüye bakınca Drina'nın sularına atlayıp intihar eden gelin Fata'yı hatırlar. Köprünün altından akan sular gibi üstünde yaşananlar da üç yüz yıl boyunca birbirini unuttururcasına yitip gider.

Günümüzde savaşlar, iktidarlar, aitikler döner kapıdan geçercesine hızla yer değiştiriyor. Kahramanlar, Andy Warhol'un,

“Bir gün herkes 15 dakikalığına meşhur olacak,” lafını doğru-larcasına unutuluyor. Aynı evde yaşarken ülkesinin    kez isim değiştirdiğini görenlerin d nyasındayız artık.

Mazlumlar da hızla değişıyor. Kırk yıl önce ABD’de beyazlar-la aynı kapıdan geçmek istedi diye linç edilebilen siyahiler, bu-gün Mezopotamya’yı bombalayan, Irak’ta insanlığa karşı suç i -leyen ABD’nin yöneticileri ve askerlerinden.

Yaşar Kemal ve Ivo Andri ’in romanları geçmişimizi destan-laştırmaktan öte günümüz hızına bağışıklık kazandırıyor. Bize nasıl olduğumuz kadar, nelerin korunabileceğini hatırlatıyor.

Yeninin  abuk eskimesinin tersine, Yaşar Kemal’i önümüzde yüzyıllara taşıyacak olan da, destan geleneğinde “eski”yi yaşa-tabilmesinden de öte, dünyanın ortak mirası yapabilmesinde.

Yola çıktığında insan, kabına sığamıyor, “bir çocuk gibi şaşarcasına bakarak” gördükleri ve yaşadıklarıyla o denli dolup taşıyor ki, yol edebiyatı diye bir yazın türü geliştirmişiz.

Geçen gün İstanbul'da devlet dairesinin, “Faksla gelen yazılar zamanla solduğundan muteber değil, kendiniz gitseniz iyi olur,” demesi üzerine yola çıktık. Amaç, Aydın ve Akhisar nüfus müdürlüklerine varıp 1310 Ustrumca doğumlu annem Hacı Halim kızı Belkıs'ın aynı yılda iki ayrı anadan doğmamış olduğunu kanıtlamaya yarayacak belge alabilmek.

İşte çalakalem bir İznik portresi.

Gecenin herhangi bir saatinde sokakta gazete okuyabileceğiniz Avrupa başkentlerinden İstanbul'a gelince, İkinci Dünya Savaşı karartmasının yanlışlıkla hâlâ sürdüğünü sanabilirsiniz. İznik sokaklarıysa İstanbul'un yanında mağara karanlığı gibi.

“Müzeye nereden gidebilirim?” sorunuza önce candan bir “Merhaba”yla karşılık alınca, insan ilişkilerinde “çağdaş, pratik ve kestirmeci” yaklaşımınızın sizi ne kadar tek yönlü bir yolda seyrettirdiğini fark edip irkiliyorsunuz. Ama bir merhaba ile “insanlığınızın” hatırlatılmasının olumluluğu gene de yetmiyor İznik'te gördükleriniz karşısında sarsılmamanıza.

İznik'te 737 yılında yapılan bir toplantıda, iki asırdır yasak-

lanmış dinî tasvirlerin serbest bırakılmasına karar verilmiş. Bizans dünyası yeniden resimlerine, heykellerine, ikonlarına kavuşmuş. Her yer canlanmış, renklenmiş.

Ama İznik bugün pek öyle değil.

Akşam saat beş. Hava yeni kararmış. Etrafta tek bir kadın yok. Her gün dergi sayfalarında, televizyon ekranlarında görmeye alıştığımız; reklamlardan tanıdığımız; sinemaya, lokantaya giden, sokakta dolaşan kadınlı erkekli görüntüler İznik'in 20. yüzyılda yasaklanmış ikonları sanki.

Bir zamanlar Bizans'ın başkenti olan İznik'te 1997 yılında ana caddeden geçen tıklım tıklım dolu belediye otobüsü sadece başı örtülü kadın yolcu taşıyor. İçindeki tek erkek, otobüsün şoförü. Rastladığım tek kitapçıda ancak ders kitapları ve birkaç Reşat Nuri romanı var. Bu cumartesi akşamı kızlı erkekli gençlerin oturup konuşabilecekleri, eğlenebilecekleri tek bir yer yok. Azıcık bıyığı terlemiş delikanlılar, buraya ilk geldiğim 20 yıl öncesi gibi kahvede pişpirikte. Genç yaşlarına rağmen babaları gibi asık suratlılar. Selçuklular'a da başkentlik yapmış İznik'in arka sokaklarındaki birbirinden çirkin evlerden, 20 yıl öncesinden kartpostal olabilecek ancak bir-iki tane kalmış. Diğer yandan kaptıkaçtırlar, traktörler, yük dolu kamyonlar, üzerlerinde çeşit çeşit işletmelerin adları yazılı otomobiller İznik'in 20. yüzyılda artık her saatte açık dört kapısından vızır vızır işliyor. Ticaret harıl harıl.

"Hele ülke bir zenginleşsin, bundan demokrasi de, kültür de, insan ilişkileri de nasibini alır," diyenler var. Ama 20 yıldan sonra 20. yüzyılın bitmesine ramak kala İznik, belli ki daha zengin, ama eskisinden çok daha karanlık.

Bu yazıyı yazalı sekiz yıl kadar olmuş. İznik bugün nasıl, kadınlar daha mı özgür, bilmiyorum.

Devletimize cumhurbaşkanlığı da yapmış olanların dahil olduğu bir güruh, 4 Aralık 1945'te Zekeriya Sertel'in *Tan* gazetesine balyozlarla saldırdılar.

Ertesi gün basın, saldırganların bu eylemle Millî Şef İnönü rejimine sahip çıktıklarını yazıyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de Hitler'i destekleyen *Cumhuriyet* gazetesine karşı demokrasi cephesini savunan *Tan* gazetesi bir daha çıkmadı. Karı koca Serteller bir süre hapse atıldı. Sonunda yurtdışına gitmeye mecbur kaldılar. Avrupa'da kısa bir süre kaldıktan sonra, Nâzım Hikmet'in davetiyle Sovyetler Birliği'ne yerleştiler. Yağmurdan kaçarken doluya tutuldular.

Atatürk'ün Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nü yaptığı sırada "Çankaya basına sansür koymaz," demesi köşkte hoş karşılanmadığı için görevinden alınan, gene aynı Çankaya'nın İstiklal Mahkemeleri'nde, Halikarnas Balıkcısı'nın bir yazısını yayımlaması nedeniyle idama mahkûm edilip cezası Sinop'ta kalebentliğe çevrilen Sertel, Sovyetler Birliği'nde de "yoldaşların" katledildiği bir dikta rejiminin şiddetiyle tanıştı. 1965'te bir psikoloji kongresi vesilesiyle Moskova'dayken, yazarlar kampı Peredellkino'da anem Belkis Halim'le ziyaretine gittiğimiz Sabiha Hanım'ın, "Burada her şey var, hürriyet yok," dediğini hatırlıyorum. Yengem orada öldü. Dayım ve kızı Yıldız, Fransa'ya sığındılar.

Gurbete dayanamayan Sertel, bir gün “Yurdunda ölmek istiyorum,” diyerek İstanbul’a geldi. 85 yaşındaki dayım uçaktan iner inmez polis gözetiminde bir otel odasına tıklandı. Ertesi gün, “Ankara’ya gidiyoruz,” diye aldatılarak bindirildiği uçak, onu gerisin geri Paris’e götürdü. Dayımın aktardığına göre, hükümet, ülkesine dönmesini pazarlık konusu yapmış, Sertel’e komünizm aleyhinde bir kitap yazarsa yurda dönmesine “izin” vereceğini söylemişti. Yazdığı için ülkesinden olan Sertel, bu kez de yazmadığı için sürülmüştü.

Danıştay, Demirel hükümetinin kendisini yurda sokmamasını yasadışı bulunca Sertel nihayet Türkiye’ye dönebildi ve hemen solun ilgi odağı oldu. Paramparça solun parti başkanları, gençlik liderleri, eski tüfekler, yazarlar dayımın çevresini sardı. Ama umduklarını bulamayınca da Mehmet Ali Aybar dışında hepsi sırtlarını çevirdi. Sertel’in söyledikleri, onların sol adına yıllardır anlattıklarıyla, gizledikleriyle, inanmak istemedikleriyle bağdaşmıyordu.

YÖK çıktığında doçent olamama korkusuyla sol eğilimli yayınlarını jürisinden gizleyen bir meslektaşım, elimde Zekeriya Bey’in *Nâzım Hikmet’in Son Yılları* adlı kitabını gördüğünde, yolda taşırken ters çevirmemin daha uygun olacağını söylemişti. Gene o günlerde, benimle temasa geçen bir Türkiye Yazarlar Birliği’nden ünlü bir şair, psikolog olarak dayım hakkında yazacağım bir “deli raporunun” çevrelerince uygun karşılanacağını ve sol davaya güç katacağını belirtmişti.

Evimize pek çok aşağılama ve tehdit mektubu geldi Zekeriya Sertel adına.

Zekeriya Bey’in yaşam öyküsü, başkalarının bize, bizim de başkalarına, hatta kendimize uyguladığımız, tarihi bir sansür serüveni. Düşman bellediğimiz susturma girişimlerine başkaldıran bizler, kısıtlama bizden yana olunca ya susuyor ya da artık dogma olmuş düşüncemizin bizi körleştirmesine teşne oluyoruz. Türk solu bundan çok çekti. Bu nedenle kamuoyu nezdinde inandırıcı olamadı. Kendi yalanlarına kendi kandı.

Özgür düşünce ile takım tutmak bağdaşmıyor. Takım tutunca özgür düşünceyi yitiriyoruz.

Olacağı buydu.

12 Eylül ve YÖK'le birlikte Türkiye'de üniversite susturuldu. Akademik özerklik ve bilimsel özgürlük gasp edildi.

Üniversiteden istifa edenler kaleyi terk etmekle itham edildi.

Kalanlar, kaleyi korumak adına kapıkulu olmanın bedelini sineye çekti.

Kimi kanun emrediyor diye sakalını kesti, kimi profesör olabilmek için yayımlarını gizledi.

"Asmayalım da besleyelim mi?" diyen darbeci başına fahri hukuk doktorası verildi.

Yıllar geçti. Günümüzde pek çok şey değişti, kimi şeyler değişmedi.

Türkiye'de hâlâ bilimsel özerklik ve akademik özgürlük yok. Böyle bir talep de yok.

Üniversite, devleti denetleyen güçlerin emir kulu.

Hele bir ses çıkarsın, meclis kürsüsünden, hükümetten vatan hainliğiyle itham edildiğinde bile sineye çekiyor.

YÖK Başkanı, son seçim örneğinde gördüğümüz gibi, "şu olabilir, şu olamaz" diye fetva üstüne fetva verdi.

"Ne haddine!" diyemeyen üniversite sustu.

Diyelim ki, bunlar zamanında yaşanan bir kabustan arta kalan kalıntılar.

Şerif Mardin'in meslektaşları tarafından bir bilim kuruluşuna önerilen üyeliğinin, hem de üçüncü kez, reddedilmesine ne demeli?

Kuruluşun adı Türkiye'de bile pek bilinmez.

Şerif Mardin ise bilim çevrelerince dünyaca tanınır.

Mardin'in üyeliği bu kuruluşu onurlandırır. Üyeliğinin reddi, TÜBA adlı bu akademisyenler topluluğunu töhmet altında bırakır.

Bırakır mı?

Bırakacak mı?

Üniversitelilerin sessizliğine bakılırsa, bırakmayacak.

12 Eylül'de meslektaşlarının üniversiteden tek tek atılmasına seyirci kalanlar, bu sefer kendileri özgür düşüncüyü yargılamaya başlamış.

Mardin'in üyeliğinin reddedildiği oylamaya katılan bir profesör, "Gerekçe gizlidir, açıklayamam," demiş.

Hem ben yapmadım dercesine kendini temize çıkarıyor, hem de kararı meşrulaştırıyor.

Bilim adına, engizisyon mahkemesi benzeri böylesine ibret verici bir karar veren kuruluşun üyelerinin hepsi üniversite hocası.

Oylamada azınlıkta kalanlar, ilkeleriyle konumlarını bağdaştıramamanın ezikliğini yaşayanlar, bir zamanlar 12 Eylül'de de iddia edildiği gibi, kaleyi terk etmemek için mi seslerini çıkarmıyor?

Şimdi, üniversite yaz tatilinde.

Sesi aranıyor.

O kadar sessiz kaldı ki, sessizliği fark edilmez oldu.

Şerif Mardin'in eserleriyse ortada.

ÇİN BÜYÜKELÇİSİYLE HAVADAN SUDAN KONUŞMAK

Anketlere göre dünyada en çok konuşulan konu hava. Yoksa binlerce insanın o anda işkenceden geçtiğinin, siyasi gelişmelerin, zenginle yoksul arasındaki uçurumun büyüdüğünün farkındayızdır. Gene de değiştiremeyeceğimizi bile bile, havadan konuşuruz.

Havadan konuşmanın, boksörün gardını dik tutması gibi, kendimizi korumamıza yaradığını düşünenler çok. Hele kendimizi güvende hissetmiyorsak hem boş yere düşüncelerimizi belirterek düşman edinmeyiz hem de bizden farklı düşünenlere işimiz düşerse kendimizi onlardanmış gibi gösterip çıkarlarımızı kollayabiliriz.

Bir yemekte zamanın Çin büyükelçisiyle tanıştırıldığında, politika konuşmamak için, kendisine ülkesinde havanın nasıl olduğunu sormuştum. O yıllarda Birleşmiş Milletler'de Çin'i, Formaza adalarında diktatörlük kuran ve buyruklarını Washington'dan alan Tayvan hükümeti temsil ediyordu. Büyükelçi bana 40 yıldır ayak basmadığı Pekin'in hava raporunu verdi cevaben. Böylece havadan sudan konuşmakla da nasıl politika yapılabileceğinin çok çeşitli örneklerinden biriyle daha karşılaşmış oldum.

CNN'in hava raporlarında Türkiye'yi nereye yerleştirdiği de

ilginç. Ankara, Avrupa'nın vazgeçilmez bir parçası olduğumuz iddia ededursun, bu dünya televizyonu her gün Avrupa'daki hava durumunu verirken haritada Atina'ya kadar uzanıp oradan öyle bir sıçrar ki, kendinizi birdenbire Tel Aviv'de bulurdunuz.

İrkçiliğin bir göstergesi, kimi topluluklara eşit muamele etmemekten de öte onları yok saymaksa bunun çarpıcı örneklerinden birine de bol göç alan Batı Avrupa ülkelerinde rastlanıyor. Almanya'da yaşayan, Türkiye'den gelmiş insanların sık sık memleketlerine gidip gelmelerine; çoğunun burada toprağı, hepsinin ailesi olmasına rağmen. Almanya'daki hava raporlarında Türkiye'nin başlıca şehirlerindeki havayı bile öğrenmemiz mümkün değilken, Almanların 3-5 günlük tatilleri için gittiği Kanarya Adaları'ndaki havaya ilişkin, bilgilere ulaşmanız işten değil.

Milyonlarca insanın yok sayılmasına ilişkin başka bir çarpıcı örnek, yıllar önce *Milliyet* gazetesinin o zamanki başyazarının "Yılın ilk karı" başlıklı bir yazısıydı. Türkiye'nin kuş uçamaz kervan geçmez doğusu aylardır kar altında kıvranıyordu ama başyazar bir gün İstanbul'a kar düşüp de insanlar sokaklarda sevinçle kartopu oynayınca aşka gelip kalemine sarılmış böylece Türkiye'nin doğusunda yaşayanlar bir kez daha haritamızdan silinmişti.

Belki de asıl politika yapanlar en çok havadan sudan konuşanlar.

DOLMUŞ SOHBETİNDE CUMHURİYETİN YAKIN TARİHİ

Türkiye'den İtalya'ya turist götüren bir rehber anlatmıştı. Grubundaki İstanbullulardan biri Roma'da dolmuş olmadığını öğrenince İtalyanları küçümsemiş. Gittiğimiz yerleri kendi kültürlerimizle karşılaştırdığımızda, günlük hayattaki alışkanlıklarımızı bulamamanın hayal kırıklığıyla üstünlük kompleksine girebiliriz “adamların dolmuşu bile yok,” diye.

Gene de dolmuşun hayatımızda özel bir yeri var.

Dolmuş sohbetlerinin rengi nasıl da değişti yıllar içinde.

Türkiye'de köy kahvelerinin Demokrat Partili, Halk Partili diye ayrıldığı yıllarda bol bol politika konuşulur, Menderesçi ve İnönücüler açıkça fikirlerini beyan ederdi. Seviyeli bir üslup içinde geçen bu sohbetlerin ortasında “inecek var,” “müsaait bir yerde,” diyerek dolmuştan inen birisinin yerine bir başkası biner, gene de tartışma, yeni konuşmacılarla, kesilmemiş gibi devam ederdi.

27 Mayıs askerî darbesinin Türkiye'ye demokrasi getirdiği de söylenir ama bu, dolmuş tartışmalarına hiç de öyle yansımada. Başbakan ve iki bakan asılıp parlamentonun çoğu Bizans'tan kalma Yassıada'daki zindanlara atılınca, sohbetlere tek sesli totaliter bir düzen girdi. Bir yanda darbeyi göklere çıkaranlar, bir yanda da asker korkusundan susanlar.

Artık politik tartişmalarında daha bir temkinliydi dolmuş yolcuları. Giderek hayat pahalılığından, havaların soğukluğundan, uzak űlkelerdeki deprem ve sel felaketlerinden, futboldan konuşulur oldu.

'70'li yılların ortasından itibaren saę-sol diye ayrılan gűrűřlerin řiddete dűnűřmesiyle, konuřmaktan da korkulur oldu dolmuřlarda. Sohbetler, řofűrűn iktidarına teslim edildi. Őnűnde ani fren yapan arabaya sinirlenince onunla birlik olunuyor, inerken kapıyı sertçe vurup giden yolcunun arkasından konuřunca, řofűre koro halinde hak veriliyordu.

12 Eylűl rejiminde de korku vardı ama Őzal'la birlikte insanlar űzgűrlűklerine kavuřmuřçasına ceplerinde dolar tařıyabilmenin, serbestçe Amerikan sigarasının satılmasının keyfinde kaybolmuřlardı. Artık arabadaki politik sohbetlerin yerini dolar, ekonomi ve renkli televizyon dizileri almıř, sanki siyasi alanda sűyleyecek fazla bir řey kalmamıřtı.

Son yıllarda dolmuşlarda konuşmalarda insanlar birbirlerine değil, cep telefonlarına seslenir oldular.

Geçen gűn Bostancı'dan Taksim dolmuřuna binen, birbirlerini hiç tanımayan altı yolcu olarak, on dakika içinde isimlerimizi ve ilerleyen dakikalarda, o gűn yařadıklarımızı, neler yaptığımızı paylařtık; kimimiz evde bekleyenimizi, kimimiz adada gűrdűęű mimoza çiçeklerini ve kedileri, kimimiz bisiklet turunda tekerleęe sıkıřtırdıęı beyaz kařmir paltosunun bařına gelenleri... Meęer sohbet edebiliyormuřuz.. Sonuçta, birbirine yabancı olan insanların bu kadar kısa sűrede birbirleriyle kaynařmasına řařıran řofűrűn, bundan sonra eřlik edemeyeceęi için buruk ve řařkın bakıřları arasında, hepimiz aynı durakta inip Beřiktař'ta bir kafede soęuk birer bira içerek gecenin içine daldık.

Bulgar ekibi yağmurun altında sığındığımız dozerin yanından geçerken bize el sallayıp ayrıldı. Enkazın altından anne ve iki çocuğunu kurtarmaya çalışıyorlardı.

Depremi yedinci gününde birilerinin canlı çıkabileceğinden ümitler kesilmişken, Çeklerin kurtarıcı köpekleri aniden havlamaya başladı. Deniz kabuklu kumun çimentoya harç olduğu bir oyugun başında ses beklendi. Canlı var: Anne ve iki çocuk. Haber hemen yayıldı. Kurtarıcı ekip aranıyor.

Az ötede İsraililer var. En sıkı ekibin onlar olduğu söyleniyor. Deprem haberini alır almaz harekete geçip Türkiye’de tatil gelmiş vatandaşlarının izini bulmuş, onları enkazın altından kurtarmışlar. Malzemelerini toplamış, bayrakların çekilip marşların söylendiği törenlerini yapmış, İsrail’e dönmek üzere-
reler.

Yanlarına gidip yardım istedim. Resmî talep gelirse yardım edeceklerini söylüyorlar. Uzakta bir asteğmen buluyorum. Etrafında boş duran erlere oturduğu yerden seslenmekte, “Sakın ağaçların altından bir yere kımıldamayın. Karanlık basacak. Yoksa sizi bulamam.” İsraililerle konuşmaya kendisini yetkili görmediğinden, ısrarım üzerine cep telefonu ile komutanını arattırıyor. Yok. Kurtarma çalışmaları için saptanan hayali sını-

rın bir yanında yardım bekleyen anne ve iki çocuğu, diğer yanında tam teçhizatlı İsrail taburu. Birbirlerine kavuşmalarını sağlayacak yetkili yok.

Günlerdir kendi kısımlarında çalışmaktan bitap altı kişilik bir Bulgar ekibi var. Onlar harekete geçmeye karar veriyor. Ellerindeki imkânlarla anne ve çocuklarını kurtarma çalışmalarına başlıyor. On yedi yıldır Kanada'da yaşayan bir Türk mimar da aramızda. Aynı zamanda sualtı kurtarma uzmanı. Haberi duyar duymaz uçağa atlayıp gelmiş memleketine. O da kurtarmaya katılan mahallelileri yönetiyor. Saatler ilerliyor. İğneyle kuyu kazılıyor çökmüş binanın yedinci katına girebilmek için. Çocuk elbiseleri, bir leğen ve ayakkabılar çıkarılıyor açılan delikten. Çalışmalar durdurulup sessizlikte canlı sesi dinleniyor. Sonra devam. Bastıran yağmurdan herkes sıırıslıklam. Rüzgâr iliklerimize işliyor. Yorulan, ümidini kesen gidiyor. İlk sağlık müdahalesini yapmak için bekleyen gençler, kurtarmayı bekleyen tek tük gazeteci de gitti.

Saat sabah üç. Sekiz saat geçmiş kurtarma başlayalı. Yağmurun altında sığındığımız yerin yanından geçerken bize el sallayıp ayrılıyor Bulgarlar. Biz de onların peşinden molozlar arasında yolumuzu bulmaya çalışıyoruz karanlıkta.

Anne iki çocuğuyla birlikte kurtarılamadan arkamızda kaldı.

O gece Çınarcık tepesinde en çok duyduğum diller Çekçe, İbranice ve Bulgarca'ydı. Bizi bekleyen taksi şoförüyle Türkçe dertleştirdim İstanbul'a dönerken. Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın depremin ilk gününde telefonlarının çalışmadıklarını, deprem haberini alamadıklarını söylediklerinden bu yana bir hafta geçmişti.

Anadolu'da köylüye kaç çocuğun var diye sorulduğunda kız çocuklarını saymayanlar vardır. Tanrı'nın nimeti sayılan erkek çocuk doğar doğmaz koruma altına alınır. Kız kardeşleri evde o işten bu işe koşturulurken, erkek çocuk için hayat "Beş dönüm bostan, yan gel Osman"dır. Terlemesin, üşütmesin diye üstüne düşerler, düşer diye koşmasını, tırmanmasını engellerler. Büyüdükçe beceriksizleşir, büyüdüğüce tembelleşir. Elinden iş gelmediğinden kendine güvenini de yitirir. Güvensizliğini örtbas etmek için de iddiacının, palavracının teki olur.

Türkiye'de umumi yerlerde tuvaletlerin pisliğinden geçilmez, çünkü onları temizlemekle yükümlü annesinin biricik erkeği hiçbir zaman bu işi kendine yakıştıramaz. Bırakın tuvalet temizlemeyi, evlerinde misafirlerine bir fincan çay ikram etmeye bile yeltense, misafir hanımlardan biri ok gibi yerinden fırlayıp servisi yapar. Gözümüzün nuru pehlivanımız hareketsizliğinden giderek hantallaşır, yerinden kıpırdayamaz hale gelir. Çok korktuğu ezeli düşmanı köpekleri savuşturmak dışında bir taşı bile şuradan oraya doğru dürüst atamaz. Onun "boş" zamanlarındaki yeri sürekli açık olan televizyonun yanı başındaki içki sofrası, oyun masası, tavla sehпасıdır. Türk erkeği o denli beceriksizleştirilmiş, kadınlara o denli ba-

ğımlı kılınmıştır ki, günün birinde tasını tırağını toplayıp evden gidecek olsa, çamaşırlarını katlamaktan, bavulunu hazırlamaktan acizdir.

Kadın-erkek rolleri gibi, toplumun yerleşik âdetlerini, geleneklerini, beklentilerini kırmak, değıştirmek çok güç. Günümüz için bestelenen popülist şarkılar, bu yerleşik tutucu yanımıza hitap ederek erkek ve kadının katılmış rollerini pekiştiriyor.

İşte bugünlerde sözleri beynimize sirayet eden şarkılardan birkaç örnek:

“Aşk yollarının sahibi, gözleri mavili zalimim”

“Elimi sallasam ellisi; biri gider, biri gelir”

“Seni gidi fındıkkıran, yılanı deliğinden çıkaran, kaderim püsküllü belam”

Kadın erkeğe “zalimim” diye hitap ediyor, erkek kadına “belam” diye.

Bunları liste başı yapan erkek ve kadınlar olduğuna göre, fındıkkıran da bir, fındığı kırılan da!

Psikolog olarak Hacettepe Üniversitesi Hastanesi'nde staj yaptığım günlerde, psikiyatri polikliniğinin bekleme odasında aşağıdaki yazı duvarda asılıydı:

“Dünyayı değiştirmeye çalışacağına, kendini değiştir.”

Oysa 1960'lı yılların sonunda gündemde olan, Marx'ın 11. teziydi: “Filozoflar şimdiye kadar dünyayı yorumladılar. Mesele, onu yorumlamak değil, değiştirmek.”

Bugün olduğu gibi, o günün de bakış açısı düzene karşı gelen gençleri problemlili kişiler olarak görmektir.

Hep böyle olmamış mı?

İstenen, bireylerin düzene uyum sağlamasıdır. Uyumlu kişiler iyi insanlardır, uyumsuzlar problemlili. Düzenin dokunulmazlığı vardır.

Düzene karşı gelen uyumsuzlar, zaman içinde kendilerini düzenin temsilcileri olarak da bulabilir. Mustafa Kemal, Vladimir İlyiç Lenin, Nelson Mandela kendilerine hain, düşman ve terörist gözüyle bakan düzenleri yıkıp başa geçenlerden.

Ayşe Zarakolu gibi nadir kişilerin düzene karşı gelmesiye anbean farkında oldukları haksızlıklara dayanamamalarından kaynaklanıyor.

Olup bitenler karşısında nefes alıp vermesi kadar doğal bir

tavır takındı diye dikkatin odağı olmaktan mahcup bir insandı Ayşe.

İnsandan yana olduğu için onu yargılayıp defalarca hapse gönderenlerden mahcup.

Türkiye’de bizlerin bu denli sessiz, sağır ve anlayışsız olmamızdan mahcup.

Yayımladığı kitapların adalet adına yasaklatılmasından, okurlarının onları korkudan yakmaya kendilerini mecbur hissetmelerinden mahcup.

Uluslararası bir insan hakları ödülü almasın diye yurtdışına çıkışını kendisine fazla gören ülkenin temsilcilerinden mahcup.

Cenaze töreni en mahcup günlerinden biri olmalıydı. Bir yanda gönüllerini paylaştığı sevenleri, bir yanda devlet adına seferber ettirilen güvenlik güçleri. Binlerce insan bir tek onun için orada.

Diyarbakır’da adının bir çocuk parkına verilmesini yasaklayan devlet, bir gün mahcup olacak mı acaba?

Gündelik hayatımızda aynı sanatkârların aynı eserlerini izlemek kadar yorucu ve sıkıcı bir şey yok herhalde. Bir ressamdan, müzisyenden, yazardan beklediğimiz bize aynı kalıbı durmadan vermektense, kendisini yenilemesi.

Kendisini yenileyemeyen sıkılmaz mı kendisinden?

Beni de Türkiye'de son yıllardaki Nâzım Hikmet tekerlemesi sıkmaya başladı. Şairi, şarkıcısı, tiyatrocusu, dansçısı onun her bir şeyini sergilemeden duramıyor sanki. Nâzım Hikmet olmasaydı bu sanatkârlar ne yapacaktı diye sormadan edemiyor insan. Belki de onu aşamayacaklarını düşündüklerinden işin kolayına kaçıp kendi sanatlarını onunla bütünleştirmeye çalışıyorlar.

Gönül isterdi ki bir süre için sanatçılar kendilerine Nâzım Hikmet ambargosu koysun. Onun eserlerinden yola çıkacaklarına, bilinmeyen, unutulmuş kaynaklardan ilham alsınlar ya da tamamıyla kendilerinden.

Nâzım Hikmet gibi çığır açıcı sanatkârlar kendilerinden sonra gelenleri etkileri altına alarak farklı ifadeleri, sanatta yeni yollar aranmasını engellemiş olabiliyor. Türkiye'deki Nâzım Hikmet olgusu, ona sahip çıkmaktan, onu sevmekten ve siyasi bir mücadelenin simgesi yapmaktan da öte çeşitli sanatkâr-

ların, gece düzenleyenlerin kolayına da gelmeye başladı. Hatta kimileri için kârlı bir iş. Şairin neredeyse tişörtleri eksik.

Nâzım Hikmet ne kadar tekrarlansa da onu eksiltmek pek kolay değil belki ama Türkiye şair fakiri bir ülkeymiş gibi kolayca kaçılması da ibret verici.

V.

DAVA DÜNYALI OLMAK

TÜRKİYE'DEN DÜNYAYA BAKIŞ

Soracağım soru, ıstırabımın, infialimin ifadesi.

Bunca romancımız var. Neden hep Türkiye'yi yazarlar?

Biri cesaret etsin istiyorum. Mesela New York'u yazsın. Romanı New York'ta geçsin. New Yorklular, bir de İstanbullu bir yazarın gözünden kendi şehirlerine, insanlarına baksın.

Yüzlerce yazarımız var, yurtdışına giden, orada okumuş olan, oraya yerleşen. Hangisi gittiği yerde, gittiği yere ilişkin yazdıklarıyla tanınıyor? Bırakın tanınmayı, bir şey yazdı mı?

Yerellik içimize sinmiş.

İlle oralara gitmek de gerekmez.

Kafka, Amerika'ya adım atmadan yazdı, *Amerika* adlı kitabını.

Bu sadece Türklerin derdi değil. Kendini ezik gören her ülkenin yazarı böyle.

Yazmaması kabiliyetsizliğinden değil, ezikliğinden. Cesaret edememesinden.

Bir Amerikalı, İstanbul'da Abdülhamit döneminde geçen dedektif romanları yazabiliyor. Kitapları ödül de alabiliyor. Bir Türkün, bir Hintli'nin, "New York'ta geçen aşk hikâyesi yazsam," demeyi aklından bile geçirebileceğini tahmin etmiyorum.

Taranta Babu'ya Mektuplar, *Jakond* ve *Siyau* gibi eserler veren Nâzım Hikmet bir istisna Türk edebiyatında.

Bir yazar, tabii ki yerel kalarak dünyanın takdir ettiği edebiyat yapabilir. Ama ufkumuzu niçin daha geniş tutmayalım küreselleştiği söylenen dünyamızda.

Akademisyenlerimiz de farklı değil.

Tabii ki yurtdışında doktora yapan Türk Osmanlı tarihçisi de olabilir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yakın tarihimize düşmanca bakmamız nedeniyle, istisnalar dışında, iki kuşak ara verildi ciddi Osmanlı tarihçileri yetiştirmeye. Ama neden ABD tarihçisi olarak tanınmış akademisyenlerimiz yok?

Tabii ki yurtdışında doktora yapan Türkler, tezlerini Türkiye'ye özgü araştırma konularına ayırabilirler. Ama neden bir Türk Eskimolar'da aile yapısı üzerine bir tez hazırlamasın? Üniversite hatta lise, ortaokul, ilkokul hocalarımız neden öğrencilerini başka ülkeleri, başka kültürleri araştırmaya teşvik etmesin?

Batı'nın da Türkler'den, Hintliler'den ya da başkalarından beklentileri de kendi yerelliklerinde kalmaları. Onlar, dünyada istedikleri yerde istedikleri konuyu araştırarak, uzman kesilip kitap yazacaklar... Sana, ister Shakespeare uzmanı ol, ister klinik psikolog, bu konuları bilmek haddin değilmiş gibi, kendi ülkenle ilgili şeyler sormakla yetinecekler.

Sen de bu oyuna düşüp, bu beklentiyi gerçekleştirip, yerel türkülerinle sazı alacaksın eline.

Türk, Türk'ten başka bir şeyle ilgilenmezse, Türk'ün Türk'ten başka dostu niçin olsun ki?

Gazetede okudum. Batı klasiği çocuk kitaplarını basanlar kahr-
ramanları Türkleştirip İslâmlaştırmışlar.

Pinokyo'nun babası Gepetto, Galip Dede olmuş.

Neden olmasın? Alışığız.

Rum, Ermeni, Kürt köylerinin adı Türkçeleştirilir, uyum sağlarız. Bulgaristan'da Türklerin isimlerinin Slavlaştırılması-
nı, Ahmet'in Ahmedov olmasını ulusal sorun yaparken, ülke-
mizde Kürtçe isimleri yasaklarız. Hülleyle Türkiye vatandaşlı-
ğına geçen yabancı sporcuların, Marco'ların Mehmet, Nobre'le-
rin Mert olmalarınıysa Türklüğün, İslâm'ın zaferi, üstünlüğün
nün ifadesi diye kabul ederiz.

Kırılma noktamız Pinokyo imiş.

Sen bunca isim gaspına yıllarca göz yum, ondan sonra gel Pi-
nokyo'nun babası Galip Dede olunca, "bu kadarı fazla," diye
gazetelere haber yap.

Washington'dan öğrencilik yıllarımdan hatırlıyorum. Köpe-
ğin kendi mahallesini belirlemek için kokusunu oraya bura-
ya serpiştirmesi gibi, biz de yabancı olduğumuz bu şehirde bir-
çok ismi, Safeway süpermarketine Seyfi Bey demek gibi, Türk-
çeleştiriyorduk.

Yabancı isimlerini yerlileştirmek tabii ki Türklere has bir şey
değil.

ABD'ye yerleşen göçmenlerin ilk işlerinden biri adlarını değiştirmekti. Eski Amerikan filmlerinin jeneriğine bakın. Aralarında İtalyan, Leh, Yunan asıllı ya da Yahudi göremezsiniz. Hollywood'un isim fabrikası hepsini Anglo-Sakson isimleriyle giydirmiştir.

Ancak hem ABD'liler zamanla tekdüzelikten sıkılır oldu, hem de göçmenler egemen düzenin üniformalarından soyundular. Artık filmlerde oynayanların isimleri farklılıklarıyla dikkat çekiyor.

Belki Pinokyo'nun babası Gepetto'nun Galip Dede olmasına basının tepkisi artık bizim de isimlerde çeşitliliğe kapımızı aralamamızın işareti.

Yoksa Osmanlı'nın tersine, cumhuriyetle birlikte, dünyada yabancılara karşı en kapalı toplumlardan biri olduk. TC vatandaşlarını, yasalar önünde bile eşit tutmadık. Azınlıkların orduda subay olamaması, Almanya'dan gelen yabancı gelinlere Türkçe isimler verilmesi sıradan örnekler.

"Türkiye'de yaşayan her TC vatandaşı Türk'tür," diyenlerin kendi dediklerine inandıklarını hiç sanmıyorum. Yoksa beğenmedikleri isimleri yasaklamak, Türkleştirmek için bu kadar uğraşılır mıydı?

Üç üniversiteli genç Kuşadası'nda tatilde. Vakti kerahet olmuş, barlardan birinde oturup bira içmek isterler. Mümkün değil. Çünkü bu üç üniversitelinin her biri erkek ve gittikleri her yerde "Damsız Girilmez" yazısı var. Nihayet bomboş bir barda tek başına birasını içen bir erkek müşteriden cesaret alıp oturmak üzere içeri girerler. Nafile. Yollarını kesen garson bayansız içeriye giremeyeceklerini söyler. Peki, o tek başına içen erkek? Garsonun yanıtı hazır: "O yabancı."

* * *

Ege'de salaş bir kıyı lokantasında birkaç saat yemeğimize eşlik eden müziği dinledikten sonra 1900'lerin başında İstanbul'da söylenen şarkılardan oluşan bir kaset çalıyoruz. Yandaki masadan bir ses yükseliyor: "Zevkiniz tahammül edilir gibi değil. Üstelik karım da Alman."

* * *

Yıllardır Almanya'da çalışan bir Türk doktoru ile sohbet ederken sabah okuduğum bir gazete haberini paylaşıyorum. Türkiye'nin doğusunda PKK sempatzanı olduğu gerekçesiyle gözaltına alınan Alman bir kadın gazeteci bekaret testine tâ-

bi tutulmuş. Dostumun tepkisi, “Boşuna zahmet etmişler. Elin Alman’ı hiç bakire çıkar mı?” Arkasından da kahkaha.

* * *

Tokatlı bir yakınım geçenlerde kısa bir ziyaret için memleketine gitti. Sokakta tek başına yürüyor. Arkasında fareli köyün kavalcısını takip ediyorlarmışçasına bir sürü çocuk. “Yabancı”, “turist karı” diye bağrışıp çağrışıyor, orasından burasından çe-kiştiriyorlar.

* * *

Türkiye’ye gelen çokuluslu bir şirketin üst düzey yetkilisi bir sohbet esnasında ev sahiplerine İstanbul’da gözüne çarpanlardan bahsederken, mini etekle çarşafın bu şehirde birlikte yaşadığından söz ediyor. Batı’ya en güven verici görüntüyü vermek isteyen Türklerin tepkisi “Gördüğünüz çarşafli kadınların hepsi Arap.”

* * *

Uzun yıllar gazetecilik yapan Çetin Özbayrak anlatmıştı. Zamanın Finlandiya Cumhurbaşkanı Kekkonen, Türkiye’ye resmî bir ziyarette bulunuyor. Çankaya’daki görüşmeler bittikten sonra birkaç gün de İstanbul’da ağırlanıyor. Konuk Cumhurbaşkanı’nın zevklerinden biri balık tutmak. Yılların balıkçısı. Boğaz’da balığa çıkıyor. Devlet, yabancı konuğunu mahcup etmemek için Türk misafirperverliğinin örneklerine bir yenisini daha ekleyerek Deniz Kuvvetleri’ne bağlı balıkadamlar aracılığıyla Kekkonen’in suların derinliklerine sarkan olmasının ucundan birkaç kez çekirtip ucuna canlı balık taktırıyor.

ERMENİ KONFERANSI

Ermeni Konferansı tartışmaları, temel kavramlar üzerine cahilligimizi bir kez daha ortaya koydu. Devleti korumak adına yapılanlar Türkiye'ye "Geceyarısı Ekspresi" filmi kadar zararlı oldu. Meclis kürsüsünden üniversitelerin lanetlenmesinde hükümetin rolü ibret vericiydi.

Osmanlıca "münazara" kelimesinin Türkçe'de tek bir kelimeyle bir karşılığı olmaması, toplumumuzda temel kavramların gelişmemesinin vahim bir belirtisi.

Belki de münazarayla akademik toplantı arasındaki farkı bilmememiz bu nedenden...

Cehaletimize şaşmamak gerek. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'nin lise ya da üniversitelerinde, karşıt görüşlerin tartışıldığı münazara kulüpleri olsaydı bile, "Türkiye'de cumhuriyet yerine padişahın sembolik olarak devleti temsil ettiği anayasal monarşi, toplumumuzun dokusuna daha uygundur," gibi bir konu tartışılabilir miydi?

Olgunluğa ulaşmamış toplumlarda münazara olamayacağı, münazara konularının bile toplumun varlığına ve değerlerine tehdit olarak algılanabileceği açık. Vatikan ya da eski Sovyetler Birliği gibi totaliter toplumlardaysa münazaranın yeri hiç yok.

Üniversitede yapılan toplantılarda münazara yapılmaz, ko-

nu üzerine odaklaşılır. “Türkiye’de 12 Eylül döneminde Mam Askeri Cezaevi’nde Kullanılan Psikolojik İşkence Yöntemleri” üniversitede bilimsel bir toplantının konusu olabilir. Bu toplantının konuşmacılarının; işkence yöntemlerini, işkencecilerin eğitimini, işkence görenlerin psikolojisini incelemekle yetinmesi doğaldır. “İşkence yapılmadı”, “işkence yapıldı ama onlar vatan hainiydi”, “karşı görüş olarak Kenan Evren de toplantıya çağrılmalıydı” gibi yaklaşımlar toplantının konusu dışındadır.

“Türkiye’de 12 Eylül Döneminde İşkenceyle İlgili Devletin Tutumu” gibi, devletin tavrını, işkencenin nedenlerini, ABD’yle istihbarat alışverişini araştıran tebliğlerden oluşan başka bir konu da aynı derecede muteberdir.

Üniversite toplantılarında temel amaç, münazaranın tersine, tartışmak değil, öncelikle bilgi üretmektir. Ancak bilgi üretildikten sonra tartışmaya açılır.

Üniversite, ordu gibi, millî menfaatleri korumakla yükümlü bir kurum da değildir.

Üniversitenin Türkiye’de olduğu gibi YÖK kanalıyla devletle bütünleşmesi, kritik düşüncüyü susturarak bilimin gelişmesine ket vurduğu gibi, uzun vadede toplum ve devletin de aleyhine olduğunun vahim örnekleri tarihte çok görüldü.

Sabah oğlumuzu okula bıraktıktan sonra, çocuğum bir ülke, ülke de Türkiye olsaydı, ülke sahibi başka anne babalarla neler konuşurdum diye hayal kurdum.

“Çocuğum, Türkiyem hasta,” diye haykırdım, haykıracağım.

Öbür ülkelerin ebeveynleri konuşma fırsatı bile vermiyorlar bana. Hepsi kendi derdinin peşinde.

Hepsini korku sarmış.

Hepsi yabancılardan korkuyor.

Fransa, otomobilleri devirip ateşe veren göçmen gençlerden korunmak için sokağa çıkma yasağı ilan ettiklerini hatırlatıyor; İspanya, ölülerinin üst üste yığıldığı bombalanan tren istasyonlarını. Rus Çeçen'den korkuyor; İsrailli Filistinli'den, Çinli Uygur'dan, Amerika herkesten. Herkes Amerika'dan.

Vazgeçtim Türkiye'den söz etmekten.

Amma da üstüne düşüyormuşum çocuğumun.

Sanki yeni yürümeye başlamış da düşecekmiş gibi endişeleniyormuşum.

Düşse kalka olgunlaşmasına fırsat vermediğimden ne kadar da çok acil servise muhtaç bırakmışım.

Her seferinde çocuğumun hastalığını abartmış, ayakta tedavi yerine birbirine zıt, birbirinden cahilce tedavi yöntemleri-

nin tantanasında, ateşini yükseltip yoğun bakımın kapısını çalmışım.

Mahalledeki arkadaşları kötüdür, zararlıdır diye onu komşu çocuklardan ne kadar da uzak tutmuşum.

Onu her aşırı cereyandan koruyayım derken ne kadar kendisine güvensiz büyötmüşüm.

Anladım ki analı, babalı büyüün derken çocuğumun bir gün anasız babasız kalacağını düşünmesine bile fırsat tanımamışım.

Ülkemizde yaşatmadığımız “yabancı” yokluğunda, birbirimizi düşman bellememizden utandım.

Oğlumuz akşam eve döndüğünde yanında, yolda çöp tenekesinde bulup kurtardığı, orası burası kırılmış, mahşer gününde çalacağı borusunu yitirmiş İsrail’in alçıdan bir heykelini getirdi.

TÜRKLERİN İLKLERİ

Bir köpek, önceden geçmiş olduğu yollara tekrar geldiğinde dikkatle aradığı idrarının kokusunu bulunca nasıl bir duygu ya da güven içinde hissediyorsa, yabancı diyarlarda dolaşanlar da kendisinden bir şeyler arıyor. Böylece gittiği yerlerin kültürüne karşı da kendisini köreltmış oluyor. Örneğin bir İngiliz, bira; Türk, taharetlenme musluğu; Amerikalı, İngilizce; Pakistanlı, başka bir Pakistanlı; Avustralyalı ise olabildiğine uzanan insansız bir ufuk arıyor.

Dünyanın her tarafında kendimize tanıdık şeyler bulmanın başka bir yolu ise tarihte bir şeyleri ilk yapanlar olduğumuzu ve böylece o gördüklerimizin bize ait olduğunu anmak. Örneğin Iskoçlar buhar makinesi gibi sanayi devrimine yol açan birçok buluşun kendilerinin olduğunu her fırsatta tekrarlar; Hintliler “0” sayısını bulmuş olmalarının hazzını New York’ta alışveriş yaparken bile hisseder; Malezyalılar “orangutan” sözcüğünün kendi dillerinden dünyaya yayıldığını söylemekten kıvanç duyarlar. Bu ve benzer simgeler sayesinde “Bu da bana ait,” diye içten içe böbürlenerek bakarız dünyaya.

Geçenlerde küçük bir tarama yaptım. Türklerden dünyaya yayılan kimi ilkler üzerine. Pantolon (ata daha iyi binebilmek için), ay çöreği/croissant ve kahvehane (Viyana muhasa-

rası ve Budapeşte zaptının sonucu), bombalanmak (Trablus-garp'ta İtalyan Hava Kuvvetleri tarafından 1911'de tarihte ilk hava bombardımanına maruz kalan devlet olmak) ve Çin'de Tang hanedanının kayıtlarına göre 7. yüzyılda ayaklarının altına bağladıkları geyik boynuzlarıyla buz üstünde kaymak.

Bir tanıdığımı, Marine Corps adıyla bilinen ABD deniz piyadelerinin ilk savaşlarını Tripoli'de Osmanlı'ya karşı verdiklerini söylediğimde nihayet kafama dank etti, yurtdışında Türk adından söz edilmesine ne denli düşkün olduğumuz...

DEVLET KİMDEN KORKAR?

Annem anlatmıştı.

Çocuk ağaca tırmanmış, bindiği dal ağırlığından kırıldı kırılacak. Annesi seslenir, “Dal kırılırsa ne olabileceğini düşündün mü?” Zeka testlerinde şöyle bir soru vardır: “Sinemada yangın çıktığının farkına ilk sen vardın. Ne yapmalısın?”

Aklımda bir de şu sözler var: “Türkler kendilerini çok ciddiye alırlar, işlerini ise hiç ciddiye almazlar.”

Demokrasi kültürü olmayan yerlerde, anne, “Düşeceksin!” diye yaygarayı basınca çocuk korkusundan ağaçtan düşer; sinemada “Yangın var!” diye haykırınca insanlar panikte birbirlerini ezer, kurtuluş yollarını tıkarlar. İşlerini ciddiye almayıp kendilerini ciddiye alanlar, otoriter tavırlarıyla etraflarına saldıkları bulaşıcı korkuyla toplumlarda kendiliğindenliği yok ederler.

Demokrasi kültürünün olmazsa olmazı, korkusuz bir toplum.

Vatandaşın devletten korkmaması.

Oysa asıl devletin vatandaşından korkabileceğini, korktuğunu düşünmeyiz.

Boston’da, ABD’nin İran’a karşı girişebileceği bir savaşı konu alan bir toplantıda, Noam Chomsky şu örnekle devletlerin vatandaşlarından korkusunu vurguladı:

Vietnam Savaşı döneminde ABD Başkanı Johnson, Hindistan'da asker sayısını artırmak isteyince, Pentagon, üniversitelerde, savaş karşıtlarına karşı kullanılacak yeteri sayıda askerimiz kalmaz gerekçesiyle, Başkan'a talebinin sakıncalı olduğunu bildirir. Devlet sırrı olarak halktan gizlenen yukarıdaki bilgi, o yıllarda Elsberg adlı bir kişi tarafından çalınıp *New York Times*'ta "Pentagon Papers" adı altında basılmasaydı, haberimiz olmayacaktı.

Devlet sırrı, düşmandan çok, vatandaştan korkulduğu için gizlidir.

Türkiye'de demokrasiye muhtıra verenler kadar, Meclis de milletten korkmuyor mu? Yoksa Ankara'da iktidarlar yirmi küsur yıldır 12 Eylül Cuntası'nın anayasasına sahip çıkar mıydı? Yargı, yasama ve yürütmeyi tek elde toplamaya yeltenen bir iktidarın demokratik içtihamı reddi, milletten korkmanın, kuvvetler ayrılığından kaçmanın ifadesi değil mi?

Ya biz?

Meclisteki koltuklarını millete karşı koruyanlar tarafından demokrasi adına sürdürülen oyunda, tribünlerdeki yerlerimizden birbirimize karşı taraf oluyoruz.

Biz onları ciddiye aldıkça, onlar da kendilerini ciddiye alıyor.

Bizler korku kültürlerine özgü, ilkesizliğin vesayetine sığınıp yolumuza devam ettikçe, devletin arkasına sığınanların bizden korktuğunu aklımızdan bile geçirmiyoruz..

İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde katıldığım bir toplantıda dinleyiciler arasında Osmanlı hanedanından bir hanım vardı. Ankara'dan gelen yüksek düzey bir devlet görevlisi toplantıda bulunmaktan memnuniyetini belirttikten sonra, "Bir Osmanlı prensesiyle tanışmanın da eşsiz bir şeref olduğunu," belirterek hanedan mensubunun oturduğu yere doğru başını saygıyla eğerek konuşmasını bitirdi.

Aynı toplantıda konuşan bir Osmanlı tarihçisi de, önceden hiç yapılmadığı halde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yıl birdenbire Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. yılını kutlamasına dikkati çekti. Gerçekten geçmiş yıllarda kimse İmparatorluğun 690., 695. yıllarından ya da 700. yılına bir sene kaldığından bahsetmediği gibi, Cumhuriyet'in Osmanlı'yı böylesine sahiplenmesi de nispeten yeni bir olgu.

Tersine Fuad Köprülü'nün eserlerinde belirttiği anlayış doğrultusunda cumhuriyetin ilk yıllarında "yeni" bir tarih yazılarak Osmanlı hanedanının öyküsü Orta Asya'dan gelen Türklerin ulusal tarihi ile değiştirilip garip bir perspektife oturtulmuştu. Zaten Cumhuriyet, hanedanı sınır dışı ettikten sonra Osmanlı geçmişine düşmanca tavır aldı, kültür mirasının çökmesine, yağmalanmasına önayak oldu.

Bugün, yeni yeni onarmaya başladığımız çeşmeler, sebil-ler ya da konaklar sanki bir zelzeleden yıllar sonra keşfedilen öksüz çocuklar... Senelerdir terk edilmiş halde görmeye alış-tığımız bu yapılara birdenbire bayramlık elbiseleri giydirmeye başladık.

Proust, kitabı, mezar taşlarındaki isimlerin çoğunun okun-maz hale geldiği bir kabristan olarak tanımlar. Tarih de öyle. Ancak tarihçiler şu ya da bu nedenle seçtikleri mezar taşlarını o anda kendi yaşadıkları ortamın belirlediği yeni yeni alfabeler-le okuma peşinde.

Cumhuriyet'in artık Osmanlı geçmişiyle yeniden tanışma olgunluğuna geldiği söylenebilir. Hanedan mensubu önünde ne yapacağını bilmediğinden ona "Prensesim" diye hitap eden devlet bürokratinin davranışı yeni yol almaya başladığımız bu süreçteki şaşkınlığımızın bir ifadesi.

Tarih, zaman içinde yeniden algılanmaktan öte günün poli-tik ihtiyaçlarına göre de belirlenebiliyor. Bugünden düne nasıl bakacağımızı büyük ölçüde egemen düzenin var olma gereksi-nimleri ve ona karşı alınan tepkiler belirliyor.

Türkiye'de egemen güçler kendilerini hangi aynada görmek istediklerinin şaşkınlığı içinde. Bir dünyaya dev aynasından ba-kıp "biz çok milletli, çok dinli, çok dilli Osmanlı'nın torunla-rıyız," diyorlar, bir Türkiye'de yaşayan herkesin aynalarında-ki görüntüsünün aynı olduğunu, hepimizin Türk olduğunu id-dia ediyorlar.

Görüntülerimizin aitliklerinin tartışılacağı, gölgelerimi-zin çiftleşebileceği dünyamızda kim olduğumuzu anlayabil-menin bir yolu da kendimizi düşman bellediklerimizin yerine koymak olmalı.

BÜYÜKADA'NIN BEYRUTLAŞMASI

“Desene,” dedi arkadaşım, “Büyükada Beyrut olma yolunda.”

Adanın Maden semtinde bu yaz açılan iki yeni tesisten söz ediyorduk.

İdeolojik ya da sınıfsal birlikteliğin marjinalleştirildiği ABD egemenliğindeki yeni dünya düzeninde, 20. yüzyılda asgari ortak değerler çerçevesinde anlaşıp bütünleşen cemiyet toplumu 21. yüzyılda cemaatler tarafından parçalanmakta.

Dünyanın her yeri gibi Büyükada'da da yaşayanları ilgilendiren, çözüm bekleyen ortak sorunlar var. Özellikle kışın, burası bir mahrumiyet bölgesi. Şehirle ulaşım asgari noktada. Gerekli sağlık hizmetleri deniz aşırı Kartal'da. Türkiye'de sosyal ve ekonomik adaletsizliğin belki de en çarpıcı örneği Büyükada'da. Bir yanda Nizam ve Maden'de konaklar, bir yanda en sefil Güney Amerika varoşlarından daha da tüyler ürpertici faytoncuların konutları ve mahallesi. Iskele gibi tarihi eserlerin “akıllı bilet” gişeleri uğruna tahrip edilmesi, bir zamanlar tüm ada halkını besleyen bostanın yok edilip atıl kalması ve cılızlaşan bir kültür yaşamı.

Yazının başında sözünü ettiğim Ada'da, Maden'de bu yaz açılan iki yeni tesis hem dünyadaki gelişmelerin buraya yansımaları hem de acaba Beyrutlaşmanın bir başlangıcı mı?

Bir tesisin halk arasında adı “Küçük İsrail”. Deniz kıyısında ki bu yere ancak Museviler üye olabiliyormuş. Etrafı yüksek duvarlarla, duvarların üstü tel örgülerle çevrili. Her yerde gözetleme kameraları, korumalar. Belediye tarafından bilmem kaç yıl için kiralanmış. Az ötede gene deniz kıyısında Orman Bakanlığı’na bağlı plaj ve lojmanlardaysa “Küçük İsrail”in yeni bir komşusu var. Burası da devlet tarafından İslâm değerlerini koruyup geliştirmeye, kadınların erkeklerden ayrı denize tesettürlü girebileceği bir kampa bilmem kaç yıllığına kiralanmış.

Günümüzde, ilericilik kisvesi altında Batı’dan esen rüzgârın etkisiyle, devletin yerini sivil topluma terk etmesini, cemiyeti var kılan kurumların çökertilmesiyle karıştırıyor olabilir miyiz? ABD’li “Türkiye uzmanı” Graham Fuller’ın *Radikal*’de çevirisi yayımlanan yazısına (“Turkey’s Strategic Model-Myths and Realities”) bakılırsa belki zaten istenen de bu: Devleti cemiyetsizleştirerek Türkiye’yi cemaatleştirmek.

Türkiye ve birçok ülkede böyle bir yöneliş çağdaşlık adına teşvik edilirken, dünya imparatoru bir ulus-devlet olarak ABD’yi başarılı kılan ise tam tersi: Bünyesinde barındırdığı çeşitli dil, din ve ırktan cemaatleri tek bir ideolojide birleştirmek, onları güçlü bir cemiyetin bireyleri olarak devşirmek.

İLKELİ İLKESİZLİKLER ÜLKESİ

Taraf tutmayandan hoşlanmayız.

Meraklıyız taraf tutmaya. Tek başımıza, kendi fikirlerimiz doğrultusunda konuşmaya cesaretimiz yok. Devleti, iktidarı karşımıza alacağımızı bile bile toplu halde düşüncelerimizi açıklıyor ama tek başımıza sessiz kalıyoruz. Aktif vatandaşlık diye bir mefhumumuz henüz gelişmedi. Sokağa çöp atıp, tükürene sesimizi çıkaramıyoruz. Arkamızda mutlaka birileri gerekiyor: Bana arka çıkacak, benim gibi düşünen, benimle aynı tarafta olan.

Böylece konunun özü kayboluyor, ortada bir tek taraflar kalıyor.

Yıllar önce Türkiye’de basın günlerce sağcının aydından sayılıp sayılmayacağını tartışmıştı. Aydın dediğin solcu olmalıydı. Tartışmada garip olan aydının sağcı olup olamayacağı değil, aydın tanımının bir tarafa aitiklikle değerlendirilmesiydi.

Bize yol göstermeye soyunanlarda aranan en önemli vasıf taraf tutmaktansa tutarlı olmaları değil mi?

Apo’nun idamına karşı çıkıp Adnan Menderes’in asılmasını onaylayıp, Küba’da idam mangalarına nezaret eden Che Guevara’ya kahraman gözüyle nasıl bakılabilir ki?

Fransa’da ırkçılığa, aşağılanmaya, ikinci sınıf vatandaşlığa

karşı göçmenlerin ayaklanmasını “Oh oldu!” diye karşılayanların, Türkiye’de azınlıkları “Herkes Türk” diye yok saymaları takım tutmamızdan kaynaklanan bir ilkesizlik, tutarsızlık değil mi?

“Adama ne yapılıyor” yerine, “adam kimlerden” diye bakıyoruz.

Ancak taraf olunca sesimizi çıkarmak, hiç sesimizi çıkaramayacağımız günlere davetiye çıkarmaz mı?

Ancak taraf olunca sesimizi çıkarmak, bizi döner kapıdan geçme hızıyla ilkelerini değiştirenlerle aynı konuma düşürmez mi?

Toplumca her devrin adamı olmakta üstümüze az ülke var.

DÜNYA'DAN TÜRKİYE'YE BAKIŞ

Yurtdışı medyasından Türkiye’ye bakmak lunaparkın aynalar odasında dolaşmak gibi.

Her ayna başka bir Türkiye gösteriyor. Ancak lunaparklardaki aynalı odaların giriş ve çıkışlarında, insanı olduğu gibi gösteren ayna da vardır. Belki cehaletten, belki işlerine gelmediğinden ve kim bilir başka hangi nedenlerden, bu aynayı Türkiye’nin yüzüne tutmuyorlar, tutmak istemiyorlar. Gazetelerden, televizyondan, dünyada da olup biteni izleyenler, Türkiye’yi çarpık aynalardan görüyor.

“Türklere yedi düvel düşman” ezberini tazelediğim zannedilmesin. Dünyamızın aynalar odasında herkes var. Belleğimizin, bildiklerimizin, her yerde, her konuda çarpıtıldığı bir dünyada yaşıyoruz.

Batı medyası Türkiye’yi yeni keşfetmeye başladı. Yakın bir zamana kadar tek bir yabancı gazetenin burada bürosu bile yoktu. Şimdi ortalık kerameti kendinden menkul Türkiye uzmanlarından geçilmiyor. Türkiye o kadar az tanınıyor ki, en seçkin gazeteler bile memleketin başkentini İstanbul biliyor.

Az tanınan bir ülkenin çarpık imajlarının yerleşmesi kolay. Hele o ülke Türkiye gibi, Batı’nın kimliğini oluştururken asırlardır “öteki” diye baktığı; bizdeki askeri darbelerin, insan hakları ihlallerinin de bu önyargıları doğruladığı bir ülke ise.

Türkiye'nin çarpık görüntülerine o kadar alışıldı ki, bizi olduğumuz gibi gösteren aynaların eksikliği bile hissedilmiyor. Hatta, artık Türkiye'de bizler bile, zaman zaman kendimizi bu çarpık aynalarda görür, bu çarpık aynaların görüntülerine kendimizi uydurur olduk.

Onlar, darbe yapan cuntacılarımızı överek dergilerine kapak yapıp "Türkiye'yi kurtardılar" mı diyorlar, biz de seviniyoruz "Batı askerlerimizi övdü" diye.

Onlar, "Türkiye, İslâm dünyasında laikliğin beşiği" mi diyorlar, biz de "Evet öyleyiz" diye kendimizle iftihar ediyoruz. "Türkiye İslâm ülkesidir" mi diyorlar, "öyleyiz" diyoruz.

Ressam arkadaşım Altan Adalı, "En zoru kendi portreni yapmaktır, yalan söylediğini hemen anlarsın" demişti. Kendimize başkalarının gözünden baktığımız sürece, ne onlar bizi anlayabilecek, ne de biz, yüzümüze tuttuğumuz aynalarda kendimizi görebileceğiz.

Ankara'dan tanıdığım arkadaşlarım evlendikten sonra Kanada'ya yerleşmişti.

Birçok karı-koca gibi onlar da ne zaman arabayla bir yere gitseler kapışırlar, sinirden yollarını kaybederler.

Gene böyle bir kavgada Toronto'da yollarını kaybetmişler. Arabayı durdurup, "Sağa sap demiştin", "Hayır, sen ilerden demiştin" diye tartışırken trafiği tıkamışlar. Yandaki arabanın şoförünün "You Turks" diye bağırması üzerine arkadaşım, "Allah aşkına," demiş kocasına, "Türkiye'den geldiğimizi nereden anladı?"

İngilizce'de "hindi" ve "Türkiye" kelimelerinin aynı olmasından, aptallık yaptıklarında kendilerine "turkey" denmesinden alınanlar sadece arkadaşlarım değil.

Zamanın Türkiye Cumhurbaşkanı Özal da ülkesinin bu "aptal" kuşla anılmasından alınmış olacak ki, Türkiye'nin "Turkey" diye çağırılmasını aklı sıra kaldırmıştı. Hükümet mensupları, "I am from Türkiye" demeye başladı. "Ankara, Turkey" antetli kâğıtlar imha edilip "Ankara, Türkiye" diye yenileri bastırıldı.

Peki, yılbaşlarında afiyetle yediğimiz bu kuş Türkiye adıyla birlikte nasıl anılır olmuş?

Yeni Dünya, 1492’de Kristof Kolomb ile tanıştığında, kuşumuzun adı Mayaların dilinde “uexolotl”dir. Bugün nesli tükenmeye yüz tutan yaban hindisi, insan korkusu nedir bilmediğinden avlanması kolay bir hayvanmış. Kendisine “aptal” denmesi insanları düşman görmemesinden kaynaklanıyor. Sömürgeciler, üç-beş hindiyi Avrupa’ya götürmüş. Kolomb’un Hindistan’ı keşfettiği sanıldığından ve ilk ayak bastığı yerlere de Batı Hint Adaları denildiğinden, Avrupa ülkelerinde bu kuşlara hint horozu (coq d’Indie), hint kuşu (gallo d’India) gibi isimler takılmış.

Peki, Türkiye’nin “hindi” olması?

İngilizler, Noel sofralarında baş tacı ettikleri bu kuşun benzeri “çulluk”u ilk olarak Levanten tüccarlardan aldıklarından Türklerin memleketinden geldiğini sanırlar. İngiltere İmparatorluğu’nun yayılıp Kuzey Amerika’yı sömürgeleştirmesiyle bir zamanların “euxolotl”i, İngilizlerin “turkey”si olarak Amerika’ya geri döner.

Bu gidiş gelişler, isim değiştirmeler karşısında Japonlar da çok şaşırmış olacak ki kuşa “yedi yüzlü” anlamına gelen “shichimencho” adını vermişler.

Bu arada bizler de, kuşu eti bol olsun diye asırlardır devşirerek öyle şişirmişiz ki, artık bir baba hindi ancak insan elinin yardımıyla çiftleşebiliyormuş.

Geçen sene Fransa'da McDonald's'ı bombalayan kişi küreselleşme karşıtlarının kahramanı oldu. Hamburger, Coca Cola gibi ürünler Amerika'nın yemek yiyişimizden eğlencemize kadar hayatımızı altüst etmesinin, kültür emperyalizminin simgesi.

Lakin hayat değişiyor. Millî değerleri koruduğu iddiasındaki sağcı da, anti-emperyalist solcu da aynı kuyrukta bekliyorlar "Big Mac"lerini yiyebilmek için.

'60'lı yıllarda başlayan işçi göçüyle birlikte Almanya'ya döner kebabı tanıtan Türkler de artık Mc Donald's'ta çalışanların kıyafetlerini örnek aldıkları dükkânlarında "McDöner" satıyorlar. Oysa gene Almanya'da, McDöner öncesi günlerde, Kassel'de yaşayan Türklerin bir Türk pidecisine, geleneklerinden koptu diye kızdıklarını hatırlıyorum. Alıştığımız kıymalı, yumurtalı pidelerin yanı sıra birini de ananaslı yapıp, adını "Hawaii pidesi" koymasını Türklüğe yakıştırmamışlar, başka birkaç "çokkültürlü" pidenin mönüye girmesiyle de çoğu dükkâna uğramaz olmuştü.

İçilecek, yenecek, giyilecek şeylere yakıştırdığımız anlamlar ilginç olduğu kadar şaşırtıcı ve gülünç de olabiliyor.

Kuran'ın İngilizceye ilk çevirisi 1000 yıl kadar beklemiş. *The Alcoran of Mahomet* adıyla 1649'da basılıyor ama dağıtılma-

sı azıcık gecikmiş. İngiltere’de iktidarda Cromwell’in devrim konseyi var. Kralı yeni asmışlar. Türkiye’den alışık olduğumuz askerî darbeler gibi onlar da her şeye karışıyor. Noel kutlamalarını bile yasaklıyorlar. Kuran’ı basan matbaacıyı da bir süre gö-zaltına alıp dağıtımını engelliyorlar. Belki kitabı okuyunca İngilizler birdenbire Müslüman olur, hatta arkasından da Osmanlı gelip ülkeye el koyar diye korkanlar var.

Bugün ABD neyse, o günlerde de Köprülüler’le birlikte gü-cüne tekrar kavuşan Osmanlı da o. Ve de zamanın kültür em-peryalisti.

İngiltere’deki ilk kahve de buraya Kuran’ın gelişinden üç yıl sonra 1652’de açılmış.

Karşı çıkan çıkana; günümüzde McDonald’s’a olan tepkiler solda sıfır kalır. Zamanın kaynaklarına göre, “İngiliz halkının, çirkin Türk büyücüsünün içine gizli maddeler koyduğu kahve-nin etkisiyle, Protestan inancını terk edeceğinden” korkulur. “Kahve içenler Türklere benzemeye başlayıp, içtikçe esmerle-şirler,” der uzmanlar. “İngilizler maymunlaşmaya başladı” di-ye yazar birisi, “Barbar Kızılderili tütününden sonra şimdi de Türkün kahvesi.”

İnsanların keyfini engellemek akıntıya karşı kürek çekmeye benzer. Kahveden yana olanlar ağır basar. Kimi Londralı kah-veciler kafalarına türban bağlar, kapılarının önüne de “Turk’s Head” diye levha asar. İngiltere’nin Osmanlı’ya aşağılık komp-lexsi o raddeye varır ki, kahvenin cinsel kudreti arttıracağına da inanıldığından Türk erkeği örnek gösterilir. İngilizlere kah-ve şöyle lanse edilir:

“Türkiye’nin genellikle her tarafında kahve içilir. Dünyanın hiçbir yerinde bu Doğu bölgesinin sünnetli centilmenleri kadar arzulu ve becerikli olanları yoktur.”

Osmanlı İmparatorluğu ilk yüzyılları boyunca Avrupa’ya elçi göndermeye bile tenezzül etmez; buralara bir Osmanlı padişahıysa ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru gider.

İmparator III. Napolyon, Kraliçe Victoria, Kral Leopold, Kaiser Wilhelm ve İmparator Franz Josef, Sultan Abdülaziz’i, 1867’de ayrı ayrı saraylarına davet eder. Ancak davet ulema arasında sorun yaratır. Osmanlı’nın egemen olduğu topraklar “Dar-l İslâm”, Avrupalıların, yani Hristiyanların toprakları ise “Dar-l Harp” olarak telakki edilmektedir. Padişah, kendi toprakları dışında olan Avrupa’ya ayak bastığında savaşmaya mecburdur.

Ulema uzun bir süre işin içinden çıkamaz. zmse, kurnazca olduğu kadar endişe verici.

Bugün de Türkiye’de yapıldığı gibi sorun kökünden halledilmeyip, ilkelerle yüzleşmek yerine pragmatizmin cevvalliğiyle “idareten” bir çözüm bulunur. Padişahın aykkabılarına özel bir bölme yapılıp içine toprak yerleştirilir ki, gittiği yerlerde düşman toprağına ayak basmasın.

Hristiyan Avrupa için de “teki” hep İslâm’ın temsilcisi Osmanlı İmparatorluğu olmuş. Üstelik Osmanlı’dan önce daha 11. yüzyılda ilk Haçlı Seferleri’nde Kudüs’e varabilmelerinin

yolu Selçuklu Türkleriyle savaştan geçiyor. Bugün, aradan bin yıl geçmiş olmasına rağmen, ortak düşman mefhumu hâlâ birçok Avrupa dilinin günlük deyimlerinde yaşatılıyor.

Fransızlar'ın panayırlarında kafasına üç top atıp devirmeye çalıştıkları bezden bebeğin adı "Tete de turc" (Türk kafası), İtalyan anneler çocuklarını "Mamma li Turchi" (Anne, Türkler geliyor) diye korkutuyor, Shakespeare'in *Macbeth*'inde cadılar kazanlarındaki iğrenç karışma bir de Türk burnu atar, Dorebelia'nın "İnebahtı Savaşı" tablosunda Türkler'in bir kısmı şeytan suratlı ve kuyruklu.

Türkiye'de de, çokkültürlü Osmanlı geçmişiyle övünülmesine rağmen, Müslüman olmayan vatandaşlarımızdan günlük yaşantımızda hâlâ "gavur" diye söz ederiz.

Farklı kültürlerden gelip önce yan yana, zamanla bir arada yaşayanların uzun vadede yeni ortak kültürler yarattıkları unutulmamalı. 21. yüzyılda Avrupa'da doğup birlikte büyüyen gençlerin de, kendilerini geçmiş yüzyıllardan kalma bir "öteki"ne göre tanımlamaları artık söz konusu değil. Irkçılar tersine inansa da, farklı kültürlerden gelenlerin Avrupa'da bir arada yaşayabilecekleri çoktan kanıtlandı.

Gündemdeki sorun yeni Avrupa'da kimsenin ikinci sınıf vatandaş olmaması, herkesin birlikte bir kültür evriminden geçmesi.

Geçenlerde *İngiltere’de İslâm* diye bir kitap çıktı.

Zamanın padişah ve kraliçesi 16. yüzyılda mektuplaşarak birbirlerinin esirlerinin iadesini kararlaştırır. Ancak Osmanlı Padişahı’nın çekincesi vardır. “Ey kraliçe tebaandan İslâm’ı kabul edenleri iade etmem, onlar artık senden sorulmaz” der. Kraliçenin benzer bir şart koşması mümkün değil, çünkü esir düşen Osmanlıların din değiştirmesi diye bir olay yok. Kitap, İslâm’ın cazipliği karşısında İngiliz din adamlarının nasıl telaşlandığını, kiliselerdeki vaazlarını nasıl gözden geçirip değiştirdiklerini yazıyor.

Osmanlı, zamanın en güçlü devleti. Dini İslâm. “Üstünlükleri dinlerinden mi geliyor?” diye bir komplekse kapılıyor Hristiyanlar. Tıpkı birkaç yüzyıl sonra kendi yıldızları yükseldiğinde İslâm’ı ilkel görmeleri gibi.

İngiliz kilisesinin kendi doktrininden nasıl şüpheye düştüğü, ancak 500 yıl sonra tarih kitaplarına geçmiş.

Belki zamanında olağan sayılabilecek bir olayı kimse önemsemediğinden, belki de resmî tarih böyle bir konunun yazılmasına ters baktığından.

Ama şimdi bu bilgiden yola çıkıp alternatif tarihler yazılabilir. Bizans’ta resimlerin kiliselerden kaldırılıp putların kırılma-

sı, İslâm'ın bu imparatorluğu küçültüp dize getirdiği 8.-9. yüzyıllara denk geliyor. Avrupa'da Protestanlığın ortaya çıkıp kiliseyi şatafatından sadeleştirmesi ve kulla Tanrı arasında papazın rolünü azaltması da gene Osmanlı'nın en güçlü yıllarına rastlıyor.

Acaba Bizans'ın "ikonoklazmi" ve Avrupa'nın Protestanlığı'nın çıkış nedenlerinden biri de Hristiyanların "İslâm'da bir keramet var" diye kendilerini darmadağın eden düşmanlarının dinine özenip ibadetlerini sadeleştirmeleri, Osmanlılar gibi güçlü olabileceklerine inanmaları mı?

Tarih okumanın en büyük keyfi belki de her türlü yoruma açık olması. En acı yanı ise yok sayılması. Her gün gittiğiniz okulunuzdaki tarih derslerinde, eğer Kürtseniz adınızdan, kültürünüzden tek bir kelimeyle bile söz edilmediğini düşünebiliyor musunuz?

Osmanlı İmparatorluğu günlerinde sarayın aşağıladığı Türklerin konumu da pek farklı değildi.

Bugün birbirimizi daha iyi anlayalım diye Türkiye'de okullarda Yunan tarihi, Yunanistan'da da Türkiye tarihi okutulmaya kalkışılrsa?...

Tarih okuma alışkanlığımız, en çok sahibi olduğu otomobilin reklamlarını izleyen tüketici davranışından farksız: "Bizimki iyidir."

Shakespeare'in *Macbeth* oyununda üç cadının kazanlarındaki iğrenç karışıma bir de "Türk burnu" katmaları günümüzde adlarının Batı'da anılmasına son derece duyarlı olan Türklerin dışında pek kimsenin dikkatini çekmeyebilir. Batı'dan bize ulusça ya da ferden gösterilen herhangi bir ilgiye ayarlamışız "antenlerimizi". Sevinebiliriz, sövebiliriz ama önemsiyoruz. Kimi ülke ve kültürlerinin böyle bir derdi yok. Umursamıyorlar bile başkalarının dediklerini.

Oysa Shakespeare'in "Türk burnu"ndan söz etmesi hiç de sıradan bir tesadüf değil. Ancak o otlu, sakatatlı klasik cadı karışımına yazarın beklenmedik bir şekilde Türk burnunu eklemesi, 16. yüzyıl İngiliz seyircisinin "biz" ve "öteki", "iyi" ve "kötü", "dost" ve "düşman", "Hıristiyan" ve "Müslüman" diye dünyaya baktığını sananlar için aldatıcı bir kimlik hatırlatması.

Bristol Üniversitesi'nden Mark Hutchins'in bir incelemesine göre Shakespeare'in dönemindeki İngiliz tiyatrosunda oynanan oyunlarda Türklere bin kusur atıf var. Türklerin ön planda ya da başrolde olduğu oyunlar altmış kadar. İngiliz tiyatrosunun altın çağında anlamlı bir yeri olan bu eserlerin belki bir kısmı zaten unutulmaya mahkûmdur, bir kısmı ise deği-

şen Türk imajı ile birlikte önemini ve seyircisini yitirdi. Bazı-
larının adları: *Timurlenk 1, 2* (Marlowe, 1587), *Türklerin Mu-
hammedi ve Yunanlı Hiren* (Peele, 1594), *Türk* (Mason, 1607),
Türk'e Dönen Hristiyan (Daborne, 1610), *Kızgın Türk* (Goffe,
1618), *Cesur Türk* (Goffe, 1619), *Büyük Türk Osmond* (Car-
lell, 1622).

Dikkat edileceği gibi oyunların isimleri, Edward Said'in, Ba-
tı'nın Doğu'ya bir bakış biçimi olarak sunduğu "ben" ve "öteki"
kategorilerine, yani Batı'nın Doğu'yu aşağılamasına uymuyor.
Uyması da beklenmemeli, çünkü onun *Oryantalizm* kitabında
Osmanlı olgusunu kaale almayan görüşleri hem daha sonraki
hem de çok sınırlı bir dönemle ilgili. Ama insan bir görüşü be-
nimseyip dünyaya o gözle bakmaya şartlanınca nice zenginlik
ve çeşitlilik de görülmez oluyor.

20. yüzyılda ABD ve Sovyetler Birliği diye ikiye ayrılan dün-
ya, 16. yüzyılda da Osmanlı ve İspanya diye ikiye ayrıldığın-
da pek adı geçmeyen İngiltere'nin "Türk" imajıyla çelişkili bir
ilişkisi vardı. Bir yandan "Türk erkeği gibi kudretli" olma adı-
na Londra sokaklarında günümüzün McDonald's'larına ben-
zer şekilde birbiri adına "Turk's Head" isimleriyle kahvehane-
ler açılıyor, Osmanlı'nın ortak düşman İspanya'ya ve Katolik-
lere haddini bildirmesinden medet umuluyor ama bir yandan
da Müslümanlığa, Hristiyanlığın, yani uygarlığın baş düşma-
nı diye bakılıyordu. Buna rağmen, Nabil Matar'ın *İngiltere'de
İslâm (1558-1685)* kitabından da öğrendiğimiz gibi çeşitli ne-
denlerle birçok İngiliz din değiştirip Müslüman oluyordu (to
turn Turke).

Başkaları bizi nasıl görüyor diye merak ettiğimizde elimiz-
deki malzeme, benim de yukarıda bulup çıkardığım gibi, hep
Batı'dan.

Tarih boyunca bu denli haşır neşir olduğumuz Rusların, baş-
ka komşularımızın ya da Endonezya ve Çin'in hakkımızda ne
düşündüklerini merak etmezken, hem onları aşağılamış oluyo-
ruz hem de kendimizi.

Ne zaman Türkiye'de bir üniversitede Türk-Arap ilişkileri ta-
rihi kürsüsü kurulur, ne zaman ki "Balkan edebiyatında Türk

imajı” gibi bir çalışma yapılır ve karşılaştırmalı edebiyat denince akla Batı yazınından başka şeyler de gelir, ne zaman ki insanın “kültür ve görgüsünü artırması”nın kendi ülkesinde de mümkün olabileceği anlayışı devlet bürokrasisi ve üniversitelere yerleşir, işte belki o zaman Batı’ya aşağılık, Doğu’ya üstünlük kompleksimizden kurtulmaya başladık diyebiliriz.

Sovyet film yönetmeni Dziga Vertov sinemanın öncülerinden sayılır. Batı sinemasının, senaryolu film çekme yaklaşımına karşı çıkmasıyla ünlü. Önce çeşitli görüntülerin çekilmesi, sonra da yönetmenin bunları birleştirerek anlamlı bir bütün yaratmasından yana. Bu anlayışla çektiği, geçenlerde İstanbul Film Festivali'nde de gösterilen "Kameralı Adam" filmi sinema tarihinin başyapıtlarından sayılıyor. Sovyetler Birliği döneminde ülkesi dışında adı pek duyulmayan Vertov'u bugün Batı alemi yeni keşfetmekte.

Vertov'un son gördüğüm "Lenin İçin Üç Şarkı" filmi Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki benzerlikleri hatırlattı.

Bu iki ülke, yüzyıl boyunca birbirine düşman politik kamp-larda olmalarına rağmen, biri partinin, diğeri de ordunun ağır bastığı güçlü devlet rejimlerini benimsemiş.

Totaliter bir kurum olarak YÖK'ün örneğin, eski Sovyetler Birliği'ndeki üniversite yönetiminden farkı yok. Bir üniversite için olmazsa olmazı, özerklik ve özgürlüğü hiçe sayan ikisinde de esas olan, amaçlarında da açık seçik belirttikleri gibi, devlet ideolojisinin bayraktarlığı.

"Lenin İçin Üç Şarkı" filmi birkaç isim değişikliğiyle Türkiye için yapılmış olabilirdi.

Filmde, kulağıımıza önce bağlama sesi geliyor, ardından Türkçe acıklı, ağlamaklı bir türkü.

İlk görüntü, sımsıkı tuttuğu başörtüsünün arasından ancak birkaç parmağını görebildiğimiz bir kadın. Altyazı: “Yüzüm kapkaranlık bir hapisanedeydi. Kır kır, cehalet içinde yaşıyordum.”

Bir sonraki görüntü. Yıkık dökük bir camide namaz kılanlar. Altyazı: “Ama gerçeğin ışığı parıldamaya başladı. Lenin’in gerçeği.” Borazan sesleri. Ekranda izciler, borazancının peşinde.

Görüntüler art arda değişiyor. Çarşafli kadın örtüsünü savurup gülücükler içinde yüzünü açıyor.

Bir sonraki görüntü. Aynı kadın bir binanın girişinde, kapısında “Türk Kadınlar Kulübü” yazısı. Kadın içeri giriyor. Masada kitaplar. Hepsinin kapağında “Lenin”. Altyazılar: “Onu ne gördük, ne de sesini duyduk, ama babamızdı, hepimizin. Karanlıkları aydınlık, çölleri bahçe yaptı. Bize her şeyini verdi, aklını, kanını ve kalbini.” Vertov bu filmi 1924’te çekmiş.

Geçenlerde Antalya Devlet Balesi’nin İstanbul’da bir gösterisine gittim. Perde açıldı. Sahnede çarşafli kadınlar, ellerinde tesbih cübbeli erkekler. Hepsi sandalyelerine tünemiş, boş boş sallanıp duruyorlar.

Kızlardan biri çarşafını savurdu. Altında frak, boynunda papyon kravat. Ardından diğerleri de soyundu ve çarşafını çıkartmamakta direnen son kız da ikna edildikten sonra hep birlikte dans etti kızlı erkekli fraklı gençler. Son olarak sahneyi boydan boya kaplayan devasa bir pano indi dansçıların ortasına. Üstündeki yazı Atatürk’ün gençliğe hitabesi.

Vertov’un filminin bir sahnesinde Türkçe konuşan Sovyet subayı “Nişan al,” diye komut verir silah kullanmasını öğrettiği kadın kahramanımıza. “Aldım,” der kadın.

Tarihin tahterevallisinde kimileri devlet adına dinden kurtulmak istemiş, kimi de din adına devlet olmak. Türkiye, aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık misali, ikisi arası gidip geliyor.

AMERİKALI TÜRKİYE'NİN AVRUPALI VATANDAŞLARI

Trafik düzenlemesinden işkence yöntemlerine, barajların yapımından üniversitelerde okutulan kitapların seçimine kadar neredeyse her şeyimiz ABD'de kısa bir süre eğitilmiş uzmanlarımızın elinde. Çoğunun ABD geçmişi olan Türkiye'nin cumhurbaşkanları, başbakanları, generalleri, polis müdürleri ve profesörleri, Avrupa'yı ancak geç yaşlarında resmî sıfatlarıyla yaptıkları ziyaretlerinde öylesine bir görme fırsatı bulurlar. Son yıllarda turistik turlarda da Avrupa'yı öylesine görenler var.

Türkiye'nin egemen güçlerinin özgeçmişi ABD ağırlıklı iken, ülkemiz işçisi ve köylüsüyse Avrupa'yı tanır.

Devlet tayfası kısa bir süre için ABD'de bulunmuş birkaç yüz bin kişiyken, diğerleri birkaç kuşaktır Avrupa'da yaşayan milyonlar.

Ne var ki, ulusal algılamamızda "ABD'li Türkler" uygar; "Alamancı Türkler" Anadolu'nun, geriliğin, gericiliğin temsilcileridir. Bülbül gibi Almanca konuşan bir Türkün anadilini İstanbul değil de, herhangi bir Anadolu şivesiyle konuşması hahal kırıklığına neden olur.

Oysa Avrupa'ya göç, cumhuriyet tarihinin büyük kısmını sıkıyönetim ve askerî idare altında geçiren Türkiye insanına çok farklı bir ortamda yaşama olanağını tanıdı. Avrupa'daki ikin-

ci sınıf vatandaşlığına ve ırkçılığa rağmen Türkiye'deki gibi iki büklüm olup el  peceğine, haklarını arayabileceğı, hapse girmeden düşüncelerini a ıklayabileceğı, okullarda anadilinde eğitim g rebileceğı, vatandaş olmadığı halde yerel seçimlerde se ebileceğı, se ilebileceğı bir toplumun insanı oldu.

Türkiye'nin "Amerikancı" egemenleriyse bu insanları görmezlikten geliyor, onlardan bir şey öğreneceklerine kendi kof yönetimlerinin Avrupa'daki "lobi"si olmalarını istiyorlar.

İstanbul'da, gözü kulağı Amerika'da olan yeni özel  niversiteler pe  pe e kurulurken, Avrupa'daki    milyona yakın bir toplumun beyin gücünü yansıtacak, oradan yeti mi  eleman getirecek tek bir  niversite kurulmaz Türkiye'de. Fikri bile garip gelir egemen düzene. Oysa, Avrupa'nın yeni yöneticileri, hukukçuları, işadamları, siyasetçi, aydın ve sanatk rlarının bir kısmı, artık giderek seslerini duyurmaya ba layan bu insanlar arasından da çıkıyor.

Türkiye'nin bir Avrupa  lkesi olduğunu söyleyen "Amerikalı" devlet tayfamız Avrupa'daki Türkiye'ye sırtını dönmüş.

LONDRA'DA TÜRKLER

Londra'da açıldığı ilk ayda "Türkler 600-1600" sergisini ziyaret eden 80.000 kişiden biri de bendim.

Herhalde dünyada Türkler gibi bu kadar çok farklı dine sahip başka bir topluluk olmamıştır. Türklerin Gök Tanrıları var. Türkler şaman. Türkler Budist, Ahura Mazdacı, Manikeist, Nestoryan Hristiyanı ve Müslüman. Dünyada bu kadar uzun bir göç silsilesi sonunda, kendilerini gene ilk baştaki isimleriyle çağıran başka bir topluluk olmamış.

Orta Asya'da Uygurların kurduğu imparatorluğu, Selçukluların İran'da ve sonra Anadolu'da kurdukları imparatorluklar ve Timurlular takip ediyor, sergi Osmanlı ile sona eriyor. Doğudan batıya göç ettikçe, gittikleri yerle kaynaşıp gittikleri yerleri kendilerine kaynaştırdıkça Türklerin yüzleri, kıyafetleri, dilleri, dinleri değişiyor ama 600'den başlayıp günümüzde de süregelen uzun bir serüvenin ilk başında kendilerine Türk diyenler sonunda da Türk diyor.

Serginin başlıca sorunu bu uzun göç serüvenindeki sürekliliği, Türkü Türk yapan unsurları, binbir güçlükle bir araya getirilmiş nesnelerde görememek. Göçler sonucu Türkler, müzik ve mutfaklarında, dillerinin yapısında, edebiyatlarında, zamanla ilgili kavramlarında, neye gülüp neden korktuklarında nele-ri korudu? Neleri değişti?

Sergi, Batı'nın Türkleri tanımasından da öte, bizim kendimizi keşfimizin sergisi. Gerek Osmanlı uleması gerekse cumhuriyet aydını çeşitli nedenlerle geçmişini hiçe saydı, geçmişini kötüledi, son zamanlarda da Güneş Dil Teorisi gibi safsatılar üretti ya da tersine kimi zaman geçmişine ilgiyi ırkçılıkla karıştırdı. Ama sergide nelerin sunulmadığı, kimlerden söz edilmediği düşünülürse, "Türkler 600-1600" adı aldatıcı olduğu kadar yanıltıcı. Başka Türk ya da Türkî uygarlıklar, tarihte hiç olmamış gibi davranılmış. Kültürümüzü zenginleştirecen daha çok şey var. Hindistan'da Tac Mahal'la doruk noktasına ulaşan Muğhullar, Mısır'da kölelikten iktidara gelen Memluklar, Karadeniz'in kuzeyinde Yahudi imparatorluğu kuran Hazarlar'ın sergide adı bile geçmemesi kûratörlerin her şeyi alelacele bir araya getirdiği intibaanı veriyor.

Güney Amerika ve Uzakdoğu'dan sonra çağdaş Batı aleminin Türkleri keşfinin eşiğindeyiz. Önümüzdeki yıllarda Türk mutfağının, edebiyatının, müziğinin, sinemasının her yerde ilgi odağı olacağına şüphem yok. Yeter ki, yalanlarımızla yaşamaktan vazgeçip kendimizi olduğumuz gibi göstermekten çekinmeyelim.

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞÜN ÇIKMAZ YOLU

Batı Avrupa'ya 1960'lardan sonra büyük işçi göçü başladı. Sayıları milyonları aşanlar birçok ülkede yok sayıldı. Max Frisch'in deyiimiyle "işçi çağırdık, insanlar geldi" olgusuna, işçi çocuklarının okula başlamasıyla farkına varıldı.

Göçmenler için zamanla iki zıt politika uygulanır oldu: Sağ hükümetler asimilasyondan, sol hükümetler çokkültürlü bir toplumdan yana oldular.

Asimilasyon yanlıları kısa zamanda göçmen politikaları yerine göçmen polisinden yana ırkçı tavır aldılar.

Çokkültürlülük gettolaşmaya neden oldu.

Farklı cemaatlerin iç içe yaşamasını desteklemek yerine, Güney Afrika'da siyahlarla beyazların ayrı ayrı gelişmesini öngören apartheid türü politika uygulandı. Hollanda'da futbol oynayan genç Türklerin Hollanda takımlarına girmeleri yerine, sadece Türklerin oynadığı ligler teşvik edildi. Televizyon programları ülkedeki çeşitli kültürleri yansıtır her-kese hitap etmek yerine, Faslıların, Türklerin kendi dillerinde kendi televizyon, radyo programlarını yapmaları desteklendi. Göçmenler kapalı cemaatler içinde gündelik yaşamlarını yürütür oldular. Aralarında köktenci, şoven akımlar güçlendi. Ana vatanlarıyla bağlarının sürekliliğini sağlayan uçak-

larla ucuz ulaşım ve çanak antenlerle iletişim kolaylıkları bu eğilimleri pekiştirdi.

Bugün Batı Avrupa, göçmenleriyle bir arada yaşayamama krizinin eşiğinde.

Avrupalılar göçmen politikalarının iflasını kabul etmekten se sorunu göçmenlerde, göçmenlerin kültür ve dinlerinde arıyor. Irkçılık kurumsallaşıyor. ABD Başkanı'nın kabinesinde bile çok sayıda göçmen ve azınlık mensubu yer alırken, Avrupa'da tek bir göçmenin meclise girebilmesi, bunca yıl sonra bile olay oluyor.

Asimilasyoncu baskılarla, herkesin kendi kültürünü koruyup geliştirmesini engellemek ne kadar totaliterceyse, çokkültürlülük adına kapalı cemaatlere destek verip, ortak uygarlığının oluşmasına set çeken politika ve köktenci aidiyetler de ibret verici ve tehlikeli.

İki Dünya Savaşı'na neden olan Avrupalılar farklı diller ve dinlerden insanlarla bir arada yaşamaya henüz alışmadı.

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de “azınlık” sözcüğünün itici, aşağılayıcı bir anlamı var.

Onlar, Lozan Antlaşması’nda yabancıların dayatmasıyla koruma altına alınıp, bu topraklarda Türklerden uzun geçmişleri olmasına rağmen, şüpheyle baktığımız “buralı” olmayan insanlar.

Avrupa’ya işçi olarak gitmeye mecbur kalan milyonlarca Türk, Almanya gibi ülkelerde “ikinci sınıf vatandaş” muamelesi görmeye başlayınca, Türkiye de tanıştı azınlık olmanın ibret verici yüzüyle.

İnsan seyahat ettikçe azınlık olmanın ince boyutlarıyla karşılaşılıyor.

– Almanya’nın Bremen şehrinde çöp olarak atılan ev eşyalarının toplandığı gün, mahalleden mahalleye değişir. Evlerini, komşularının çöpe attıkları eşyalarla döşeyen dört Türk öğrenci, işi bedavaya getirdiklerinden memnun, komşuların “İşte, çöpçü Türkler” demelerinden tedirgin. Bir akşam Bremen’in başka bir mahallesinde atılan televizyon, bilgisayar, yatak gibi eşyaları toplayıp karanlıkta sessizce evlerine taşırlar. Çöp atma sırası mahallelerine gelince de komşuların dikkatini çekebilmek için bağırışıp çağırışarak, bir gün önce topladıkları eşyaları çöpe atarlar.

– Stockholm’de bir uluslararası psikoloji toplantısı sonrası beş altı kişi sokakta yürüyoruz. Önümüzdeki kaldırımda, kıyafetlerinden Afrikalı oldukları anlaşılan iki zenci bize doğru geliyor. Grubumuzdaki ABD’li zenci psikolog onları görür görmez, sırf onlar da kendisi gibi zenci olduğu için, uzaktan “merhaba” diyor. Birbirlerini hiç tanımayan bu insanlar geçerken karşılıklı selamlaşıyorlar.

– Birkaç ay sonra Tokyo metrosundayım. Her ne kadar Türk kökenimden ötürü burada kendimi Asyalı hissetsem de vagon- da çekik gözlü olmayan tek kişi benim. İki durak sonra metro- ya sarışın bir beyazın binmesiyle göz göze gelip başımızı eğerek, birbirimizin halinden anlarcasına selamlaşıyoruz. Sokak- ta, metroda, Japonlar kesinlikle kimseyle göz teması kurmaz- ken, beyazlar sürekli selamlaşıyor. Tokyo’dan Hindistan’da Mumbai’a gittim. Burada beyazlar birbirlerinin yüzüne bile bakmıyor.

– Çin’de Nushu adında üçüncü yüzyıldan beri konuşulan bir dil var. Yirmi yıl öncesine kadar “bilinmeyen” bu gizli di- li erkekler tarafından evlerine ve cehalete mahkûm edilen köy- lü kadınlar yaratmış. Asırlar boyu içlerini günlüklerine dök- müş, erkeklerin anlamadığı bu dil aracılığıyla birbirleriye giz- lice dertleşmişler.

– Martha’s Vineyard Adası, Boston yakınlarında. ABD’nin özellikle doğu yakasında yaşayan “elit” tabakanın yazlık evleri- nin bulunduğu bir yer. 16. yüzyılda buraya İngiltere’den yerle- şen 12 aile arasında yapılan akraba evlilikleri sonucu adada sa- ğır ve dilsiz bir nüfus oluşmuş. Ama gündelik yaşamlarında ne dışlanmışlar ne de “özürlü vatandaş” olmuşlar. Buraya dışarı- dan zenginler yerleşene kadar adada neredeyse herkes çift dil- li. Sağır olan, olmayanlar birbirleriyle kâh İngilizce konuşuyor kâh işaret diliyle.

Yukardaki örneklerde olduğu gibi tarihte kimin azınlık olup olmadığı son derece göreceli.

Dünya nüfusun yarısını oluşturan kadın bile yaşadığı düze- nin yapısına göre azınlıktan sayılabiliyor. Marksizm gibi, ezi- lenleri birleştiren ideolojilerin çekiciliğini yitirdiği günümüz-

de, insanlar, ancak azınlık olabilirse seslerini duyurup haklarını elde edebilirlermiş gibi garip bir anlayış türedi.

Yüzyıllar boyunca emperyalizm gücünü insanları “böl-yönet” politikasından almıştı. Günümüzün egemen düzeninde insanlar kendilerini bölmekle meşgul.

PSİKOLOGLAR IRKÇI MI?

Leipzig Genetik Araştırma Enstitüsü Direktörü Volkmaar Weiss, "Almanya'da Türk çocuklarının zeka düzeyi Almanlar'dan düşük," dediğinden ırkçılık yapmakla suçlandı.

Weiss'in açıklamasını, Türk çocuklarının zeka testlerinde Almanlar'dan düşük puan aldığını belirten Berlin Hür Üniversitesi rektörü de desteklemiştir. Konu, bu kişilerin ırkçı olup olmadığından öte asıl olarak zeka testlerinin tarihsel işlevi ve toplumdaki rolüyle ilgili.

Aşağıda yazdıklarım 1984'te Meksika'da toplanan Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde verdiğim bir tebliğin özeti. * Bugün de durum aynı.

Sorun zeka testlerinin bizzat toplumsal işlevinde ve bu testleri geliştirenlerin ideolojisinde yatıyor. İlk zeka testlerini geliştiren ve uygulayan "bilim adamlarının" bu konuda görüşleri ibret verici.

20. yüzyılın başlarında ABD'de göçmenlere zeka testi veren Prof. Goddard, onların genellikle geri zekalı olduğunu saptar. Goddard'a göre Yahudilerin yüzde 83'ü, Macarların yüzde 80'i,

(*) Vassaf, G., "Psychological Tests and the Third World: From a Test Moratorium to a New World Culture", *Cross-Cultural and National Studies in Social Psychology* içinde (ed.) R. Diaz-Guerrero, North Holland, 1985.

Rusların yüzde 87'si geri zekalıdır. Geri zekalıları listesi içinde Türkler de vardır. Princeton Üniversitesi'nde benzer sonuçlar bulan Prof. Brigham da şöyle yazar:

“Kuzey Avrupalılar idarecidir, aristoktattır. Güney Avrupa'dan gelenler ideal birer köle. Test sonuçları Yahudilerin de zeki olmadığını göstermektedir.” Bu sözlerin sahibi Prof. Brigham, ABD'nin Üniversitelerarası Giriş Sınavı Sistemi'nin (College Boards) başına getirilir.

Göçmen “sorunu” ABD meclisinde o yıllarda şöyle tartışılır:

“Doğu ve Güney Avrupalıların zekası düşük olduğundan bunların Amerika'ya girmesi kısıtlanmalıdır. Genellikle Yahudilerden oluşan bu grubun tekstil sektöründe çalıştığı ve Yahudilerin sendikalarının ülkemizdeki en radikal sendikalar olduğu unutulmamalıdır.”

Batı Avrupa dışından gelen göçmenlerinin sayısını zeka testleri sonuçlarına göre kısıtlayan ve yakın zamana kadar yürürlükte olan ırkçı ABD Göçmen Kanunu, 1924 yılında mecliste kabul edilir.

Son olarak ilk kez ABD'de uygulanan ve bugün hâlâ Türkiye dahil dünyanın birçok ülkesinde kullanılan Stanford-Binet zeka testini Stanford Üniversitesi'nde geliştiren Prof. Terman'dan bir alıntı:

“Meksikalılar, İspanyol asıllılar ve zencilerin zekası düşük olup gerilik, bu ırklarda kalıtsal olan bir özelliktir. Eğer devletimizi ona layık olanlar için korumak istiyorsak zeka geriliği olanların nüfusunun artmasını engellemeliyiz.”

Aradan bir yüz yıl geçti. Şimdi de Berlin Hür Üniversitesi Rektörü Prof. Dieter Lenzen şöyle diyor: “Türk çocuklarının IQ'su (zeka puanı) Almanlardan düşük.”

Tarihi dönüşümler, darbeler, işgaller sonucu olurdu. Eski alfabeler, takvimler, ölçü birimleri bir yana atılır, düzenin altüst olmasıyla dostla düşman da değişirdi. İşte Fransız ve Sovyet devrimleri. Artık kansız, yumuşak geçişlerle yeni düzenler kurabiliyoruz.

Yeni Avrupa, küçük küçük önerilerin yüz binlerce yasaya dönüştürülmesiyle oluşturuluyor. Ancak, savaşlar sonucu çizilmiş sınırların kâr maksimizasyonu uğruna ortadan kalkması sorun teşkil etmezken, yeni yaşam biçimlerine yönelik girişimler farklı kültürlerle tosluyor.

Bugün Avrupa'ya yön veren egemen güçler haklı olarak Avrupa'yı insan haklarına saygılı bir topluluk olarak gösterirken, öte yandan orada yarım asra yakındır yaşayan milyonlarca “yerleşik göçmeni” yok sayıp seçme, seçilme, serbest dolaşım gibi en temel demokratik haklarını tanımamak niyetindedir. Yazacakları tek tip tarih kitaplarında kendi geçmişlerine “ne şiş yansın ne kebab” mantığıyla bakarken, bir tür çalışma kampı olarak gördükleri göçmen gettolarını da sürdürmek gayretindedir.

Oysa heterojen bir toplumda birlik, çeşitli ulusların özelliklerini, tarihini yok sayarak değil; tersine, birinin kahraman bil-

diğini, diğerinin niçin ve nasıl düşman saydığını öğrenmekle sağlanabilir. Kendilerine ancak başkalarının da gözüyle bakabilenler çokkültürlü bir toplumu sahiplenebilir.

Avrupa, ABD'ye karşı dayanabilmek uğruna kurduğu birliğine hâlâ eski dünyanın ayrılıkçı mantığıyla bakarken, zencileri genelkurmay başkanı yapabilen ABD'nin gölgesine düşmüş olmayı da bir türlü kendine yediremiyor. Oysa gün gelir, zamanında Mısır'a köle olarak getirilen Memlukların bu ülkenin başına geçtikleri gibi, bir Türk de Almanya'nın başına geçip şansölye olur.

İngiltere'nin güneyinde bir plajda Mehmet Ali Aybar'ın *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* adlı kitabını okuyordum.

Az uzakta güneşlenen bir kadın seslenerek yanıma gelip kitabın hangi dilde olduğunu sordu. Sohbet ettik. Akşamüstü almaya gelen kocasını tam tanıştırıyordu ki, karısının takdimini yarıda kesen adam, "Ben kelime toplarım," dedi ve İstanbullu olduğumu öğrenince sordu: "İngilizce'de Türkçe kökenli kaç kelime var?" Cevabı kendisi verdi hemen. Saydığı üç kelime-den birisi "köşk" idi. İkincisini hatırlamıyorum, üçüncüsü şaşırttı: "Boş." Cümlede kullanımı şöyle: "You are talking bosh." Yani, "boş konuşuyorsun". Oxford sözlüğüne göre bu kelimeye İngilizce'de ilk defa 1834'te rastlanıyor.

Almanca'ya "şal" kelimesi Osmanlılar'dan gitmiş. Zamanında halkının yüzde 75'i Müslüman olan İspanyolların "ole" sözcüğü "Allah"tan geliyor. İspanya gibi Arap egemenliğinde yaşamış Katolik Maltalılar tanrılarına "God" yerine "Allah" diye hitap ediyor. Köşk, şal gibi kelimelerin, tıpkı futbolun (football) Türkçe'ye girdiği gibi bir ülkenin dilinden diğerine nasıl aktarıldığını anlamak mümkün de, "boş konuşma"nın Türkçe'den İngilizce'ye hangi yollarla geçmiş olabileceğini hâlâ merak ederim.

Türklerin boş konuştuklarına yönelik aşağılayıcı bir gönderme olduğunu sanmıyorum. Yoksa Doğu'yu; öteki, rakibi, düşmanı bilmiş Batı dillerinde zaten Türk husumeti açık açık ifade edilegelmiş.

Edward Said, Batı'nın Doğu'ya yaklaşımını kapsamlı bir şekilde ele alır. Batı emperyalizminin tırmanmasıyla oryantalizm bir aşağılama, Doğu'yu Batı'nın önyargılarıyla görmesi anlamına gelir. Ama şu hikmete bakın ki, kelimenin tarihçesini düşünce, bambaşka bir geçmiş çıkıyor.

Feodalizmden çıkarken Afrika'nın ucundaki Ümit Burnu'nu aşıp Doğu'nun zenginliklerine varmaya çabalayan Avrupalı tüccarların korkusu okyanuslarda seyreden teknelerinin yolunu kaybetmesi, doğuyu bulamaması. Latince kökenli dillerde herkes şaşırınca “doğuyu kaybediyor”: Fransızca-desoriente, İspanyolca-desorientado, İtalyanca-disorientato. Buna tek istisna Portekizce'de; onlar kuzeyi kaybediyor: Desnortado. Herhalde, zamanın en iyi denizcileri Magellan, Vasco de Gama ve arkadaşları, rotalarını ancak geceleri Kuzey Yıldızı'nı bulduktan sonra çizebildiklerinden.

Yunanlılar da diğer Akdenizliler gibi doğuyu kaybediyor, ama onların doğusu Anadolu'dan öte değil. Yunanlı için “doğuyu kaybetmek”, Anadolu'yu yitirmek anlamına geliyor (apoprosanatolismos). Yunanca'da şaşkın olma haline de “asrosanatolistos” (Anadolusuz) deniyormuş. İtalyanlar ise Trabzon'u yitirme halinde şaşkınlaşıyor. Cenevizlilerin Trabzon'u Bizans'a kaybetmesi, zamanında büyük bir şok yaratmış İtalya'da. Şokun etkisi dillerinde hâlâ sürüyor: “Ho perduto la Trebizonda.”

Geliyoruz tekrar bugüne. O gün plajda tanıştığım kelime toplayıcısı Bernard Freedman'ın, tıp deyimlerinin kökenine ilişkin *Just a Word, Doctor* kitabında belirttiği gibi, artık Batı psikiyatrisinde şaşkınlık arz eden klinik vakalar için kullanılıyor doğuyu kaybetmiş kişi anlamına gelen “disoriented” sözcüğü.

Peki, Doğulular ne diyor kaybolunca? Rus ve Japon arkadaşlarıma sordum. Onların dillerinde benzer bir deyim yok. Batı'yı kaybetmiyorlar mesela. Aynı Türkler gibi düpedüz yollarını kaybediyorlar, o kadar. Feleğimizi şaşırmak yetiyor bize.

ASYALI SUADİYELİLER, AVRUPALI KASIMPAŞALILAR

Rivayete göre Namık Kemal, Londra'daki ünlü İngiliz kütüphanesine girmek için fiş doldurmaktadır. Memleketini "Osmanlı İmparatorluğu" olarak belirtir. "Olmaz," der memure, "O memleketiniz değil, imparatorluğunuz. Hangi millettensiniz?" Namık Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun milletler kavramına uygun olarak "İslâm" yazar. Gene olmaz. Millî şair düşünür, sonunda "Türk" yazar, okuma odasına girer.

"Kimlik sorunu" denilen tartışma almış başını gidiyor.

Klinik psikologların peynir ekmeği olan bu sözler, artık gazetecisinden ressamına kadar herkesin dilinde. Ele avuca gelmeyen bir kavram olduğu için atış serbest. Hele Sakallı Arif gibi kimilerine göre "Doğu'ya giden bir tekne içinde Batı'ya koşuşturanların" yaşadığı Türkiye'de.

Günün modası bu tartışmalara kapılınca, kendimize, dünyaya başka türlü bakamaz oluyoruz. Oysa bu ne idüğü belirsiz, kaypak ve soyut "kimliklerimiz" dışında bizi etkileyen çok ama çok somut şeyler de var dünyamızda. Fakat felsefeye ve kin ekici politikacıların kimlik efsanelerine öyle kapıldık ki, doğal aidiyetliklerimizi görmezlikten geliyoruz.

Akdeniz insanının ne kadar canlı, İskandinavların sakın, içine kapanık oldukları hepimizin malumu. Ülkelerinde dolaş-

maya gerek yok; Fellini ve Bergman'ın filmlerindeki insan tiplerini karşılaştırmak yeter. İşin garip tarafı bu insanların memleketlerinin doğasının, ruh halleriyle tam çelişki içinde olması: Hırçın Kuzey Denizi'nin kıyısında yaşayan insanlar sakın, Akdeniz'in sakın sularının koylarına kurulmuş farklı din, dil ve ırklardan balıkçı köylerinin insanları heyecanlı. İskandinavya'da iklimi tanımlamak için kullanılan sıfatlar Akdeniz insanına denk düşerken, Akdeniz doğasının tanımları da sanki kuzeyin insanı için.

Buna karşın kıyılarımızdaki balıkların renkleriyle kıyafetlerimiz birbirini tutuyor. Kızıl Deniz'in rengarenk balıklarıyla çevresindeki Afrikalı kabilelerin birbirinden göz alıcı kıyafetlerini düşünün. Ya da Japon Denizi'ndeki balıklarla samurayların benzerliğini. Kuzey Denizi'nin balıkları da gene insanlarına benziyor; kül yutmuş gibi bembeyaz.

Yaşadığımız ülkenin biçimi bile düşüncelerimizi etkileyebiliyor.

Şili gibi sicime benzer, uzunlamasına bir ülkenin insanı hareket serbestisini “aşağı” ve “yukarı” olarak düşünmeye alışmışken; ABD'li yazar Jack Kerouac özgürlüğünü “Route 66”da enlemesine yaşar. Üstelik yön belirten sözcüklere sınıfsal farklılığımızın, ırkçılığımızın yükü de biner. ABD'li, “doğu”lusuna yönetici sınıf olarak bakarken, Türkiye'nin yöneticisi “doğu”lusunu aşağılar. İngiltere'de egemen sınıf güneyde yaşadığından Londra'nın ötesine kuzey derler.

Ama bu tür tanımlamalardan yola çıkıp İstanbul'da Suadiye'de yaşayana “Asyalı”, Kasımpaşa'da oturana da “Avrupalı” diyen çıkacağını sanmıyorum.

KÖPEKLER VE ÇİNLİLER GİREMEZ

Londra'da Victoria ve Albert müzesinde "Doğu ve Batı'nın Buluşması: 1500-1800" adlı sergiye gittim.

Konu, Osmanlı'nın Bizans İmparatorluğu'nu sona erdirmesiyle Batı'nın, Hindistan, Çin, Japonya gibi ülkelerle deniz üzerinden ticaret yolları kurmasıyla başlayan ilişki.

Batı'nın Doğu'dan alacağı çok, satacağı pek yok.

Avrupalılar doğru dürüst don giymeye 17. yüzyıl sonlarından itibaren Hindistan'dan aldıkları pamuk sayesinde başlamış. Çin'in liman şehri Kanton'da, tek bir mahallede yaşamalarına izin verilen Batılı tüccarların oturdukları yere verilen isim "Barbar Evleri". Ticaret o denli dengesiz ki, İngilizler açıklarını Hindistan'da yetiştirdikleri afyonu, savaş zoruyla Çin'e satarak kapatmış. Afyon savaşı sonrası Şanghay'ın en iyi mahallelerini işgal eden İngilizler, Çinlilerin kendilerine "barbar" demesini haklı gösterircesine girişe "Köpekler ve Çinliler giremez" diye tabelalar asmış.

Hindistan'dan pamuk, Çin'den porselen, Japonya'dan lake ve birçok yerden baharat alan Batı'nın, Doğu'ya en büyük ihracatı silah. Bir de Hristiyan misyonerleri.

Zaman değişti.

İstatistiklere göre Batı Avrupa'ya yerleşen Çinliler "ölmü-

yor". Doğan çok, ölen yok gibi. Ölenlerin bir şekilde yok edilip, kağıtlarıyla başkalarını gizlice getirdikleri sanılıyor.

İngiltere’de, Çinlilere devletten para alan işsizler arasında rastlanmıyor. Onları mahkemelerde de görmüyorsunuz, hastanelerde de. Alışverişlerini kendi dükkânlarından yapıyor, Çin’de yaşıyormuşcasına işlerini kendi aralarında hallediyorlar. Lokantalarında her yemeğe bir numara verme sistemini icat etmişler, yaşadıkları ülkenin dilini öğrenmeye gerek kalmaksızın, para kazanıyorlar. Başka ülkelerin yoksul göçmenleri gibi sokakta fuhuşla para kazanan Çinli kadınlara da rastlanmıyor.

Çin, kendi vatandaşlarına karşı dünyada insan haklarını en çok çiğneyen, acımasız, totaliter bir ülke konumunda. Ama yurtlarından uzak yaşamaya mecbur kalanları, Londra’da ya da başka bir ülkede, elçilikleri önünde, ülkelerini protesto ederken de göremiyorsunuz. Dünyamızı daha yaşanılır kılmak için yapılan girişimlerde, tartışmalarda, çeşitli sivil toplum ve barış hareketlerinde de Çin ya da Çinlilere rastlanmıyor. Çinliler, 20. yüzyılda iki kez Dünya Savaşı başlatan, Ortadoğu’dan çıkma üç tek tanrılı dinleriyle iki bin küsur yıldır birbirlerini geçimsizlikten kıyıp öldürenlere, bugün de, her zamankinden çok barbar, kendi geleceklerineyse dünyanın yeni egemenleri olarak bakıyor. Kendilerine “köpek” dendiğiniyse unutmadılar.

Le Monde Diplomatique'den bir haber.

Dünyanın en zengin üç insanının toplam varlığı tüm ülkelerin dörtte birinin millî gelirinden daha yüksek.

Haberin can sıkıcılığı gerçeğin bizi sarsmasından değil. 20-30 yıl öncesine göre bu haberleri artık pek kimse ırgalamıyor.

ABD'nin üç ulusal kanalında ana haber bültenlerini seyredenler 1970'te yüzde 60'dan, 1998'de yüzde 24'e düşmüş. 1987 yılı boyunca *Time* dergisinin Amerikan baskısında kapağından verdiği uluslararası haberlerin sayısı 11, 1997'de dünya olaylarına ayırdığı kapak sayısı bir.

Bu tür istatistiklerin tutulmadığı Türkiye'de görüntü daha çarpıcı.

Televizyon ve basının dünya haberi anlayışı yabancıların Türkiye hakkında ne dedikleri, Diana'nın ölümü gibi sansasyonel olaylar. Biz, dünyanın Türkiye'yle ilgilendiğini sanırken dünyada olup biten hakkında pek bir şey bilmiyoruz.

Denemek isterseniz herhangi bir Avrupa ülkesinin gazetesini alıp Türkiye'nin önde gelen gazetelerinden birinin birinci sayfasıyla karşılaştırın. Birinci sayfa, dünyada olup biten en önemli haberlerin yer aldığı sayfa ise bizim gazetelere göre Türkiye, dünyanın en önemli ülkesi. Hatta Türk gazetelerinin birinci sayfasında dış haber bile bulmakta zorlanabilirsiniz.

Ancak Batı basını da magazinleşti.

Belki Soğuk Savaş bittiğı, eskisi gibi taraf tutulmadığı için.

Belki bilgi çağının getirdiğı olanaklarla insanlar yeni yeni ilgi odakları keşfettiğinden.

Belki de giderek meşruiyetini yitiren egemen düzende etkilerini yitiren insanlar, yakın çevrelerinde olup bitenle ilgilenmeyi tercih ettiklerinden.

ÜLKELERİN AŞAĞILIK KOMPLEKSLERİ

Türkiye’den bir grup üniversite hocası dostumla ’70’li yılların sonunda Beyrut’ta Arafat’ın ziyaretine gitmiştik.

FKÖ lideri konuşmamızın bir noktasında, masasında duran sūrahinin altına bir bilye yerleştirip, “Bakın,” dedi, “koca sūrahi nasıl oradan buraya sallanıyor. Bilye, Filistin. Sūrahi, Ortadoğu. Filistin sorunu çözülmeden dünyanın bu bölgesinde ne barış olabilir ne de istikrar.”

Sığınak gibi bir yerdeydik. İsrail uçakları her gün Beyrut’u bombalıyor, Filistinliler verdikleri her şehitle davalarını kazanmaya bir adım daha yaklaştıklarına inanıyor, anneler bu inançla çocuk doğurmaya teşvik ediliyordu.

Arafat’ın dedikleri bugün de geçerli.

Ancak geriye bakıyorum da, konuşmasında adını koyamadığım, beni rahatsız eden bir şeyler hissetmiştim. Filistin’in önemini vurgularken, ses tonu ve gözlerinin ifadesiyle bundan iftihar ediyor, kendine pay çıkarıyor gibiydi. Filistin bir Yemen ya da diyelim Katar olsa pek de “önemli” bir ülke olmayacaktı. Ama Filistinliler de bu denli ıstırap çekmeyecek, kanlı çatışmaların mağduru ya da tarafı olmaktan kurtulmuş olacaktı.

Özetle, çektikleri acılardan ötürü önemli olmak, övünülecek bir şey olmamalıydı.

Ülkeler, tarihlerinin belirli dönemlerinde insanların yaratıcı gücünden, güzelliğinden, o denli boşaltılmış olabiliyor ki, dünyaca ünlü kiralık katillerinden, deprem gibi doğal afetlerden ve savaşlardaki konumları dolayısıyla adlarının geçmesinden garip bir haz duyanlar oluyor.

Irak savaşı öncesi Türkiye’de gazetecisi, siyasetçisi, devlet adamı, üniversite hocası, futbolcusu, meyhanecisi, muhtarı ülkenin artan öneminden bahseder oldu. Hepsi Türkiye’nin barışa değil savaşa nasıl katkısı olabileceğinden söz ediyordu. Türkiye önemsenecek, borçlar ertelenecek, dünya gücümüzden, savaş tecrübemizden yararlanacak diye övünüyorlar, seviniyorlardı.

Geçenlerde uçağa binmek için arkamda sıra bekleyen birkaç İngiliz, ülkelere karşı yıllardır savaşan İrlanda Kurtuluş Ordusu’na para akıtan Amerikalıların 11 Eylül’de başlarına geleni hak ettiğini birbirlerine anlatırken, gayet memnun görünüyorlardı.

Savaşlar kaçınılmaz olabilir. Savaşlardan aşağılık komplekslerimizi tatmin etmekse ibret verici.

ERMENİ-TÜRK İLİŞKİLERİNDE “ÖTEKİ”

Bu yazı Türk ve diasporada Ermeni toplumlarının birbirlerini algılamasında psikolojik boyutlarla sınırlı.

Düşüncelerim, son aylarda Boston’da dinleyici olarak katıldığım toplantılarda edindiğim gözlemlerimden kaynaklanıyor. Edindiğim intiba, katılanların millî maça çıkarcasına taraflaşmaları.

Diasporada yaşayan Ermeniler kendilerini soykırım mağduru olarak algılıyor. Öyle ki, 1915’i yaşamış gibi, “Ermeni soykırımından sağ kalan ikinci kuşak mensubuyum” diye kendini tanıtanlar var. Neredeyse, herkesin ailesinin kaybı olduğundan, mağduriyet duygusu din gibi, kültür gibi, Ermeni kimliğinin özelliği.

Özellikle yeni kuşak Ermeniler, inkârcı konumlarından ötürü, günümüz Türkiyesi’nde yaşayanları soykırım sorumlusu olarak algılıyor. Türkler o kadar güçlü ki, kendilerini asırlardır yaşadıkları topraklardan ettikleri gibi, soykırım tasarısı çıkarması için ABD yönetimine bile isteklerini dayatabiliyorlar.

Ermenilerinin kendilerini mağdur gördükleri bu ilişkide Türkleri yerleştirdikleri konum, Türklerin de kendilerini mağdur görmelerine taban tabana zıt.

Balkanlar’dan savaş ve bir tür soykırımla sürülen, emperya-

lizmin Anadolu topraklarını çok gördüğü Türkler, ulus-devletlerini kurarak yok edilmekten kurtulabilmiş, Osmanlı'nın düşmanlarıyla işbirliği yapan Ermenilere kendilerini arkadan hançerleyen düşman diye bakagelmışler.

Ölesiye bir nefretle tanışmak, geçmişten bihaber yaşayan yeni kuşak Türkleri Ermenilere karşı cepheleştirdi.

Türkiye'de konuyu ilk defa akademik bir ortamda gündeme getirmek isteyenler toplantılarını bile yapamadan, meclis kürsüsünde hükümet sözcüsü tarafından vatan haini ilan edilip, bu konuda yazanlar da Türklüğe hakareten yargılanınca; Türkiye'de kamuoyunun, 1915 konusunun açılmasını bile, iç ve dış düşmanların memlekete saldırısı olarak algılaması pekiştirildi. Buna, Ermeni diasporasının dünya basını ve parlamenterleri üzerindeki maddi ve siyasi güçlerinin etkisi de eklenince, Türkler kendilerini köşeye sıkıştırılmış mağdur konumunda hissediyor.

Husumetin giderilmesi iki ulusun insanlarının ilişkilerine bağlı. Soğuk Savaş'ın en kritik günlerinde bile, Sovyetlerle Amerika'da, halkların kardeşliğinden söz edilirken, Türk-Ermeni ilişkilerinde böyle bir anlayışın slogan düzeyinde bile olamaması, ibret verici olduğu kadar, herkesin kendisini mağdur, her mağdurun kendisini haklı görmesinden kaynaklanıyor. Mağdurların acılarını teşhir edercesine ısrarla sergilemesi, ıstırapların dile getirilmesini propaganda sıfatına indiriyor.

Gün, her iki toplumun nezdinde, "öteki" nin insancılaştırılmasını bekliyor.

Bazen birbirimize ne kadar çok benzediğimize, bazen de ne kadar az benzediğimize şaşıyorum.

Dört bin yıl önce yazılmış Mısır aşk şiirlerindeki duygular günümüz pop şarkılarından da dile getiriliyor. Hint destanı *Mahabarata* ya da İzlanda sagalarındaki savaşları ve iktidar kavgalarını okuyunca insanın aklına kaçınılmaz olarak tarihin bir tekerrür olduğu tezi geliyor.

Diğer yandan her bireyin kimseye benzemediği açık seçik ortada. Kendimizin bile günden güne ne kadar farklı olabileceğimize şaşabiliyor, Heraklitos'un "Aynı nehirde iki defa yıkanılmaz" sözünü çeşitli vesilelerle kanıtlıyoruz.

Bir Dostoyevski romanını tekrar okuyuşumuzda, hem kendimizin hem de okuduğumuzun farklılaştığını görüyor, tarih diye bir şeyin olmadığını, tarihin ancak farklı yorumlarının olabileceğini söylüyoruz. Sokrates'in "Kendini tanı" demesinden çok daha önceden beri süren arayışımızı, günümüzde bilim kurgu ürünlerine benzeyen aletleriyle nörologlarımız sürdürüyor.

Biz kendimizi tanımaya çabalayaduralım, kurumlar bizi ille bir şeye benzetmekten yana. Bu, ailede, evlilik ilişkilerinde de öyle, devlet ve dinlerin iktidarlarını giysilerimizin rengine kadar egemen kılmalarında da.

Çokkültürlülüğüyle tanınan Osmanlı İmparatorluğu'nda ayrı milletlere mensup kişilerin giymesi zorunlu kıyafetlerin yanı sıra, Boğaz'daki yalıların renkleri bile sahibinin Yahudi (siyah), Ermeni (kırmızı), Rum (kurşuni) ya da Müslüman (her renk) oluşuna göre değişmiş.

Kimse zorlamasa da birbirimize benzemekte ısrar ediyoruz.

Sevgililer ilk tanıştıklarında aynı renkleri, kokuları, yazarları ya da dondurmaları sevmekten bahtiyar oluyor. Birbirlerinde ki farklılıklarla yeni yaratacakları dil ve dokunuşlarla karşılıklı zenginleşmek yerine adeta ikizleşme peşindeler.

Bizleri markaların, ideolojilerin, kahramanların ya da inançlarımızın tüketicisi konumuna düşüren de, bu eğilimimize boyun eğmemiz. Bir yandan dizginlenemeyen merakımızla türümüzün genetik yapısıyla uğraşıp uzayın sonsuzluğuna tereddütsüzce dalarken, bir yandan da genellikle başkalarının üzerinde iktidar kurmasına yol açan aidiyetliklerle çeşitliliğimizi bile marjinalleştiriyoruz.

İktidarlardan ihtimamla koruduğumuz marjinal aitliklerimizde bile kendimize başka başka üniformalar yakıştırıyoruz.

Özgürlük adına nice iktidarlar kurduk gönüllü köleleri olduğumuz.

Çin ve Hindistan uygarlıkları karşısında Avrupa tarihi yakın zamanlara kadar sivrisinek vızıltısı gibiydi.

Fransız tarihçisi Braudel'in dünya uygarlıkları kitabına bakıyordum. Hindistan'a ayırdığı yer önsöz uzunluğunda. Avrupa demokrasisinin beşiği olarak bilinen eski Yunan gibi İndus Vadisi'nde de zamanında kent cumhuriyetleri kurulmuş. Kitapta yok.

Müslümanların 1000 yıla yakın süren uygarlıklarına, esirlerin kurduğu Türk-Afgan kökenli Yeni Delhi sultanlıklarına ve onları müteakiben Hindistan'a yayılan Ekberli, Babürlü Moğol İmparatorluğuna ise kitapta şöylesine değiniliyor.

Şaşmamak gerek. Tarih yazımında herkesin kendi tarihi daha önemli.

Rönesans'ın gerçekleşmesinde Araplarla birlikte kilit rol oynayan Bizans uygarlığı Avrupa tarihinin üvey çocuğu. Ortaçağ kitaplarında bu Hristiyan ama Doğu İmparatorluğu'na lütfen yer verilirken, Batı Avrupa köylerinde olup bitene yüzlerce sayfa ayrılır.

Batı benmerkezciliğini Batılı olmayanlar da benimsemiş.

Dünyanın dört yanında Batı'nın sömürgeleştirdiği, Hristiyanlaştırdığı kültürlerin seçkinleri, "kimliklerini" Batı'nın özgeçmiş ve kültürünü benimseyerek sürdürmüşler. Cezayirli

psikiyatrist Frantz Fanon'un deyimiyle aydınlar başta olmak üzere, sömürge ülkelerinin insanları "beyaz maskelere" bürünmüşler.

Oryantalizm adlı kitabıyla Batı'nın Doğu'ya bakışını eleştiren Edward Said, bir anlamda bu beyaz maskeli kültürün tepetaklak edilmiş bir ürünü. Yazılarında ne Avrupa'nın dünya sahnesine çıkmadan önce Doğu'dan nasıl etkilendiğine değinir ne de anne-babasının da uyruğu olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisinden olmayanları algılayış tarzına. Said'in dünya görüşü Avrupa egemenliğine tepkisiyle sınırlıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin entelektüel tarihine de "beyaz maskeli"lerin tiyatrosu olarak bakmak mümkün. Ancak Türkiye sömürge olmadığından aydınları da tek tip maske takan, örneğin Fransızlaşan bir Cezayirli ya da İngilizleşen bir Mısırlı değil de, daha çok kendi kendilerine davetiye çıkardıkları bir maskeli balonun misafirleri.

Binbir çeşit maskeyi taka çıkara artık kendi yüzümüzü bile tanıyamayacak durumdayız.

1970'li yıllarda Sofya'da uluslararası bir edebiyat toplantısında Türkiye'den gelen bir şairden ülkesinin klasik şiirinden bir örnek vermesi istenmiş. "Bizim klasik şiirimiz yoktur" diye keşip atmış şair.

Ne yapsın?

Divan şiirini sırf liseden mezun olabilsin diye sözlükle okumaya, sufi edebiyatına gerici tekkelerin işi diye bakmaya talim ettirilmişse ne yapsın? Türkiye'de aydının kendi yüzünün neye benzediğini unutmaması her şeyimizde geçerli.

Fransız ve Sovyet devrimlerinin olay ve şahsiyetlerini bir zamanlar ezbere bilen, ülkesini her yorumlayışında Batı'yla karşılaştıran Türkiye aydını, neden yüzlerce yıl ortak bir geçmiş paylaştığı Çin, Moğol, Afgan, Arap, Hint ve İran tarihlerinden bu denli bihaber, kendi doğusuna bu denli ilgisizdir? Bu uygarlıklara ilişkin kaç kitap vardır kitaplığında?

Belki birbirine sırtını dönmüş iki Türkiye –biri dinine, tarihine imanla bakan, geçmişin küllerinde kıvılcım arayan yobaz şöven bir Türkiye; diğeri sırtını Doğu'ya ve geçmişine çe-

virmele çağdaş olduğunu sanan aynı derecede şoven başka bir Türkiye– bazen birbirleriyle sürtüşerek, bazen birbirlerini hiç kaale almayarak sürüp gidecek.

Her şeyi değiştirip yeni şeyler yaratmanın cesareti geçmişle kucaklaşamadıkça, bu topraklardan kendine özgü kayda değer bir kültür de çıkmayacak.

Önüne gelen dünyamızdaki kültür çatışmasından söz ediyor. Dikkatten kaçan, bu çatışmadan söz edenlerin kültürden ne kadar az nasiplendiği.

Keşke çatışan kültürler olsaydı.

ABD'li Fukuyama'nın, sosyalizmin çoküp kapitalizme yenik düşmesiyle tarihin bittiğini; Huntington'un da uygarlık çatışmaları dönemine girdiğimizi açıklamasından bu yana, yoksulluk türümüzün kaçınılmaz hali olarak kabullenilir oldu (Sömürgecilikten ve kölelikten nasibini alan Afrikalıları başta olmak üzere dünya nüfusunun üçte biri!).

Geçtiğimiz yüzyılda Batı'nın dünyaya bakışındaki cehaletini, hiç olmazsa akademisyenleri kabul etmiş, sosyal bilimlerde, özellikle antropolojide başka uygarlıklardan ilkel, vahşi diye söz etmek yerine farklılıkları vurgulamaya başlamıştı.

Kültürler çatışması trenine binilene kadar... Şimdi herkes kendi kültürünü üstün görmekte. Hele din ve bayrakla kültür birleşti mi, kültür çatışmasından çok, kültürsüzleşme başladı demektir.

Avrupa, başka uygarlıklara göre tarihsel olarak çokkültürlülüğe yabancı.

Binlerce yıl bir arada yaşadıkları Yahudiler bile farklı dönem-

lerde İspanya, Fransa ve İngiltere'den topluca sürüldü, Almanya'da soykırıma uğratıldı. Sömürge ilişkisi dışında, yakın zamandaki ekonomik göçlere kadar, Avrupa'nın başka dilden, dinden, renkten insanlarla bir arada yaşama tecrübesi olmadığı gibi, onlara tepeden bakmayı da kültüründe içselleştirdi. Batı'nın cehaletinden kaynaklanan vurdumduymazlığın ekonomik egemenliğiyle birleşmesi, dünyanın çeşitli yerlerinde eziklikle örtülü ibret verici bir kültür şovenizmini provoke ediyor.

ABD'nin de, Batı uygarlığıyla birlikte anılan insan hakları ve uluslararası hukuku son yıllarda fütursuzca yok sayması, birçok ülkede bu şovenizmi körükler oldu.

Ama Batı'nın kültür cehaletinin kökleri daha derinlerde.

Geçen hafta Boston'da, ünlü çelist Yo Yo Ma'nın İpek Yolu projesinin kapsamında Azerbeycan'dan gelen *Leyla ve Mecnun* operasından bir uyarlama seyrettim. Gazel ve makamın Batı musikisindeki yolculuğu huşu içinde izlendi, ayakta alkışlandı. Gelenler o güne kadar ne böyle bir müzik duymuşlardı ne de böyle bir destana aşinaydılar.

Sıradan bir Azerbeycanlı ya da İranlı *Leyla ve Mecnun*'u neredeyse ezbere bilir. Bu destan dünya Müslümanlarının ilk akla gelen eserlerinden. Ne var ki Hindistan, Endonezya, Mısır ya da Türkiye'de yüz milyonlar *Leyla ve Mecnun* gibi *Romeo ve Juliet*'in de ne olduğunu bilirken, dünyada metrekare başına en çok doktoralı insan düşen Boston'da bile, Doğu'nun bu ikilisi tanınmıyor. Harvard Üniversitesi'nin dünyanın en zengin kütüphanelerinden Widener'da Fuzuli'nin bu eserinin İngilizcesi'nin tek kopyası var; Nizami'nin ise hiçbir kopyası yok.. Var olan kopya da Can Yücel'in babası Hasan Ali Yücel'in Millî Eğitim Bakanı'yken verdiği destekle çevrilmiş.

Romeo ve Juliet'in sahipleri *Leyla ve Mecnun*'u tanımazken ortada bir kültür çatışması değil, olsa olsa cehalet var.

Eyfel Kulesi Paris'in, Big Ben Saat Kulesi Londra'nın, Hürriyet Abidesi New York'un, Golden Gate Köprüsü San Francisco'nun, Opera Binası Sydney'in, soğan kubbeli kilise Moskova'nın simgesi. Hangi şehir aklımıza gelirse gelsin hepsinin simgesi bina, heykel, kule, köprü gibi bir şey. Buna tek istisna İstanbul.

İstanbul yıllardır simge arayışında. Bunun için reklam şirketlerine bile sipariş veriyor günümüzün akli evvel idarecileri. Lale mi olsun, Kız Kulesi mi? Boğaz Köprüsü mü? Sultanahmet ya da Süleymaniye gibi camiler, Topkapı gibi saraylar ve Aya-sofya da var aday olarak.

Oysa şehir kurulur kurulmaz simgesiyle buluşmuş, onu sikkelerine basmış. Nasıl cumhuriyetin simgesi paralarında Atatürk resmiyse, Byzantium'un simgesi de palamut. İlk Bizans sikkelerinde palamut var. Bazen tek, bazen çift, bazen de bir yunusla birlikte.

Sikkelerin öbür yüzündeki imparator, tanrı suretleri geçici; biri gidiyor, biri geliyor. Augustus yerine Tiberius, Apollo'nun yerine Artemis geçiyor ("Ebedi Şef" in yerine geçen "Millî Şef"

(*) Gündüz Vassafl'n "Uçmaktakere Balıklarının İlkokullar İçin Kısa Boğaz Tarihinden" adlı öyküsünden.

İnönü'nün iktidarı devralınca para ve pula Atatürk'ün yerine kendi resmini koydurtması gibi).

Kalıcı olan palamut.

Byzantium'un Sarayburnu'nda kurulmasının nedeni palamutlar. Romus ve Romulus'u emziren kurt Roma'nın simgesi ise palamut haydi haydi bu şehrin sembolü. Üstelik herhangi bir efsaneye değil, gerçeğe dayanarak.

Balıkçılık, Byzantion'un en önemli gelir kaynağı. Şehrin hokkabazları, medyumları, büyücüleri gibi ünlü olan balıkçılarından, Aristo bile söz eder *Politika* adlı kitabında. Romalı tarihçi Strabon da şöyle yazar: “Karşı kıyıdaki Khalkedonlular (Kadıköylüler), fazla uzakta olmamalarına rağmen, bu zenginlikten pay alamamaktadırlar, çünkü palamutlar onların kıyılarına yanaşmaz.” (Khalkedonlular da Herodot'un yazdığı gibi “körlüklerinden” değil, Heybeli'deki bakır madenlerine yakın olmak için yerleşmişlerdir bu kıyıya.)

Haliç'e “Altın Boynuz” denmesinin nedeni de palamutlar. Başka bir Romalı tarihçi Plinius: “Asya yakasındaki Khalkedon yakınında, dipten yüzeye doğru suyun arasından parıldayan şahane beyazlıkta bir kaya vardır. Palamutlar bu kayayı birden karşılarında görünce her zaman ürkerler. Sürü halinde dosdoğru karşı taraftaki Byzantion Burnu'na (Haliç'e) yönelirler. Buranın ‘Altın Boynuz’ olarak anılmasının nedeni de palamutun şehrin bir numaralı gelir kaynağı olmasındandır. Sonunda tümü Byzantion'da yakalanır.” Palamutun Haliç'e girince elle bile yakalandığını söylerler.

Şehrin en belirgin sembolü olan palamut binlerce yıl sonra cumhuriyet Türkiye'sinde ancak rakı ve balık edebiyatında anılır olmuş. Palamutun dramını şu mısrasıyla belki de en iyi Orhan Veli dile getirir: “Rakı şişesinde balık olsam.”

Sikkelerdeki palamut sembolü unutuladursun başka bir Byzantion sikkесinin sembolü günümüze kadar gelip Türk bayrağına yerleşivermiş: Hilal ve yıldız motifi bundan iki bin yıl önce kullanılan Byzantion sikkelerinde de var. O dönemde bu simge ay tanrıçası Hekate'ye ait.

KİMİN BAYRAĞI EN YÜKSEKTE?

Bayrak fabrikatörlüğünün ne kadar sağlam bir iş olduğu aklı-
nızdan geçti mi?

Sopa üstünde bir bez parçası galeyana getiriyor hepimizi. İlk bayraklar Mısır ve Çin'den kalma. Haçlı Seferleri'nde Arapla-
ra özenen şövalyelerle Avrupa'ya geçtiği sanılıyor. Bir bayrak yarısıdır gidiyor. Dünya küçülüyor denmesine rağmen New York'ta Birleşmiş Milletler'in gönderlerinde, İstanbul'da turis-
tik kebabçıların vitrinlerinde, askerin savaş oyunlarındaki bay-
rak sayısı hızla artıyor.

Bayrağa tavrımız ülkeden ülkeye değişiyor.

İngiltere ile Türkiye arasındaki farka bakın. İş milliyetçili-
ğe gelince iki ülkenin birbirinden eksik tarafı yok. Ama ilkinde bayrak kahve fincanından dona kadar akıl almayacak yerlerde kullanılırken, Türkiye'de Bayrak Kanunu var. Heybeliada'da sı-
cak bir öğle vakti bayrağın altında yatıp uyudu diye, tarihe ge-
çen 3-1'lik Macaristan "zaferini" sağlayan futbol millî takımı-
nın seçicisi Eşfak Aykaç'ın büyük oğlu Çakıl, bana nasıl hapse-
dildiğini anlatmıştı.

Artık bayrak bilimi bile var. Veksillologlar bayrak tarihi ve sosyolojisi ile uğraşıyor. Annemizin yüzü kadar aşına olduğu-
muz bayraklarımızın gerçek geçmişini anlatıyorlar bize.

Bazı ülkeler “ilhamlarını” Osmanlı İmparatorluğu’ndan almış bayraklarını tasarlarken. Arnavutluk bayrağındaki çift başlı kartal, Türklere karşı bağımsızlık için savaşan kartal oğullarının lideri Iskender Bey’in Bizans’tan esinlendiği arması. Yunan bayrağındaki dokuz şerit, halkı Osmanlı’ya karşı birleşmeye çağıran “Eleutheria i thanator” (ya özgürlük ya ölüm) sözlerinin dokuz hecesine tekabül ediyor. Düşman bildikleri Türk bayrağının ay yıldızıysa ilk Bizans sikkelerinde yer almış. Kanadalı gezginler ise sırt çantalarına isfendan ağacı yapraklı bayraklarını ilâştirir; milliyetçiliklerinden değil, kimse kendilerini ABD’li zannetmesin diye.

Devletsiz bayraklarımız da var. Beyaz bayrak, barış ya da teslim olmayı simgeler. Siyahı korsanlar kullanmış tarih boyunca; şimdi anarşistlerin bayrağı. Devrimin rengi kırmızı, İslâm’ın yeşil. En ürkütücüsü sarı bayrak; “buralara gelmeyin bulaşıcı hastalık var” demek için kullanılıyor.

Beethoven’ın 9. Senfonisi eşliğinde dalgalandırılan Avrupa Birliği bayrağının arkasında Türkiye var: Avrupa Konseyi Bayrak Komisyonu bir Müslüman ülkesi ve konsey üyesi Türkiye’nin itirazı üzerine Hz. İsa’nın çarmıha gerilişini simgeleyen haçlı bir bayraktan vazgeçip şimdi kullandıkları bayrağı benimsemiş. Oysa Türkler gömülürken tabutlarının hangi bayrağa sarılacaklarından emin değil. Kimi yeşil bayrakla Müslüman, kimi kırmızı bayrakla Türk olarak taşıyor kabristana.

Ancak dünyanın her yerinde çokuluslu şirketlerin bayrakları gönderlerde en yüksekte dalgalanıyor bugünlerde.

MİLLİYETÇİLİK MİNDERİNDE AMERİKALILARLA TÜRKLER

Türkiye'nin milliyetçi gözlükleriyle dünyaya bakmaya şartlananlar, kendilerini dünyada "en milliyetçi biziz" diye bilenler, bu konuda hiç de geri olmayan Amerikan milliyetçiliğinin farkında değiller.

Zaten milliyetçiliğin özünde kendini dev aynasında görmek yok mu?

Bayrağını, toprağını dünyada en çok seven ülke bizmişiz gibi kendi kendimize pompaladığımız bir imajımız var. Buna örnek millî maçlarda, göğüslerini parçalayıp, karşı takımın taraftarlarına meydan okurcasına mutlaka onlardan daha yüksek sesle İstiklal Marşı'nı söyleyenler. Londra'da bir millî maç öncesi Türklerin stadda açtığı "Buraya ölmeye geldik" pankartına İngiliz basını anlam verememişti.

Türkiye 1950'li yıllarda Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın özenddiği "Küçük Amerika" olamadı ama milliyetçilik konusunda ABD'yle benzerliklerimiz çok. Hatta milliyetçilikte geride kaldığımızdan hayıflananlar çıkarsa şaşmam. Zira, âdettir Amerika'da yerel takımların oynadığı beyzbol maçlarında bile oyun başlamadan millî marş söylenir. Yerel beyzbol ligini kazanan takımlarına "Dünya Şampiyonu" demeleri ise bizde "bir Türk dünyaya bedeldir"ın karşılığı olmalı.

Bundan 30 yıl kadar önce Almanya'da Ford fabrikasına karşı Avrupa'nın en büyük grevlerinden biri yapılmış, Türk işçileri mitinglerde, yürüyüşlerde ön safta yer almıştı. Dikkati çeken, bir Amerikan şirketine karşı Avrupa'da yapılan işçi grevinde Türklerin kocaman Türk bayrakları eşliğinde yürüyüşe katılmalarıydı. Ama bayrak deyince asıl Amerikalılara dünya dar geliyor. Uzaya gidip aya ayak bastıklarında ilk iş orada olmayan rüzgârda dalgalanıyormuş görüntüsünü verecek biçimde imal ettikleri bir Amerikan bayrağını dikmek oldu.

Gene de bayrak konusunda iki ülke arasındaki fark gündüz gece gibi.

Türkiye'de Bayrak Kanunu var, bayrağa saygıda kusur edenlere mahkûmiyet kapısını aralayan. Amerika'da ise bayrağı yataklar çarşafı ya da iç çamaşır yapmanız, dilerseniz yakmanız ifade özgürlüğü kapsamında.

Gelmiş geçmiş binbir ulusun, binbir farklı şekilde söylediği bir marş* da şöyle:

*"Kahraman evlatlarım
Bayrak için savaşın
Onları bez parçası
Gerçek bizimki.
Renklerimiz dalgalansın evlatlarım
Zafer özgürlüğün, Tanrı haklının yanında"*

(*) James T. Fields (1817-1881).

DÜNYA BAŞKANI KİM OLMALI?

ABD dünyanın en güçlü ordusuna, en güçlü ekonomisine sahip. Bildiğini okuyor. Uluslararası hukuk, çıkarlarına denk düşerse geçerli. Ekonomisi hapsi rınca, dünya nezle oluyor. Şu ya da bu şekilde hepimiz hegemonyası altındayız.

Bu politika Bush yönetimine özgü değil. ABD'nin, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, başkan kim olursa olsun, çizdiği yol bu.

Seçilen her yeni başkanla ABD imaj değiştirir. "Belki bu sefer hepimiz için daha iyi olur," diye hüsrarla sonuçlanan bir umut yayılır. Yeni suratlarla bildik düzen devam eder.

Mesele bu ülkenin politikasını değiştirmesi, hepimizin sahiplendiği evrensel ilkelere yönlendirilmesi. ABD demokrasi yolundan çıkıp rejim hoyratlaştıkça, Amerikan düşmanlığı, farklı ülkelerde farklı şekilde tezahür eden milliyetçilikler, köktenci akımlar körükleniyor. Amerikan düşmanlığı Çin, Rusya, Suudi Arabistan, İran gibi totaliter rejimlerde insan hakları ihlallerini, evrensel ilkelerin çiğnenmesini gözden kaçırmamıza neden oluyor.

Dünya öyle bir noktaya geldi ki, ABD'de demokrasinin esenliği ABD'lilere bırakılmayacak kadar önemli.

Hem kendi ülkeleri hem de daha yaşanabilir bir dünya için bize ihtiyaçları var.

Amerika dünyaya egemen. Amerikalılar dünyadan bihaber.

Eğer bu ülkenin başkanlık seçimleriyle ilgileniyorsak, ki ilgilenmeliyiz, dünya sesini duyurmalı.

Başkanlık seçimlerine ilgimiz Hollywood filmlerini, ABD basket liglerini izleme edilgenliğinden öteye gitmedikçe, savaş-tan barışa, insan klonlanmasından uzayda yaşama kadar geleceğimizi, gözümüz kapalı, birilerine teslim ediyoruz demektir.

Amerika'da Amerikalılar kadar söz sahibi olmanın yollarını aramalıyız dünyamızın geleceği için.

Uygarlığımızın evrensel ilkelerini benimsiyorsak, ezilmişliğimizin aşağılık kompleksinden etkilenen ulusal ve dinsel aitliklerimiz, dünya vatandaşlığına atılacak adımlarımıza engel teşkil etmemeli.

Beyzbol ABD'nin millî sporu. Her Ekim ayında yaptıkları turnuvanın galibini dünya şampiyonu ilan ederler. İkinci Dünya Savaşı'nı, Japonya'ya attıkları iki atom bombasıyla sona erdirip ülkeyi işgal ettikten sonra, Japonlara beyzbol oynamasını da öğretmişlerdi. Bu sene Japonya, ABD mahalli liginin ilk maçına Tokyo'da ev sahipliği yaptı.

Japonların, kendilerini katledip ülkelerini işgal edenlerin millî sporunu bu denli benimsemiş olmaları, günümüzde pek kimsenin ilgisini çekmeyecek kadar sıradan bir olay.

Batı'nın kültürel değerlerini dünyaca içselleştirmeye alıştık. Eskiden “kültür emperyalizmi” diye adlandırılan fenomen günümüzde gönüllü edilgenliğe dönüştü.

Birçok ülke gibi Türkiye de, siyasetten kültüre kadar gönüllü tutsaklığımızın sayısız örnekleriyle dolu.

Gençliğimde, Batı bize “NATO ülkesi” der, biz de kendimizi öyle bilir, çeşitli iç ve dış provakosyanların da ortalığı birbirine katmasıyla, sol-sağ diye çatışırđık. Birbiri ardına kapatılan “Müslüman” siyasi partilere Batı sesini çıkarmaz, hatta tasvip ederdi. Şimdi *New York Times*'ın neredeyse sözcülüğünü yaptığı ABD'nin öncülüğünde Batılılar bize “Müslümansınız” demeye başladı. Biz de, Batı'yla birlikte, gündemimizi değıştirdik.

Devlete karşı demokrasi ve özgürlük mücadelesi din üzerinden verilir oldu.

Türkiye'ye çağdaş sömürge görüntüsü veren Batı'ya gönüllü tutsaklığımızı o denli içselleştirdik ki, kültürel yaşamımızda da sorgulamıyoruz. Bir yazarımızın kitabı Batı'da herhangi bir ülkenin diline çevrilsin, gazetelerimizde habere, yazarlar arasında kıskançlığa vesile oluyor. Ama aynı eser Çin'de, Hindistan'da tanınsın, umurumuzda değil. Soğuk Savaş yıllarında kimi sol yazarlarımız, Sovyetler Birliği güdümündeki Asya Afrika Yazarlar Birliği davetleriyle farklı adresler bulmuşlardı. Sovyetler çöktü, ilgi kesildi.

Belediye başkanlarımız Batı ülkelerinde kardeş şehir aramaya düşkün. Üniversitelerimiz de farklı değil. Hocalarımız, Doğu, uygarlık yüzü görmemiş gibi, her fırsatta kapağı batı ülkelerine atmaya meraklı. Üstelik mimarisiyle, edebiyatıyla, tarihiyle, yemeğiyle, müziğiyle sınırlarımızın doğusu, kültürümüzün de bir uzantısı. Akademisyenlerimizin, aydınlarımızın merak ettikleri, öğrenecekleri hiçbir şey yok mu doğumuzda, doğumuzdaki üniversitelerde? Ya müzelerimiz? İlgi alanları Batı'yı bize tanıtmak üzerine yoğunlaşmış. Bir Picasso sergisi geliyor, serginin reklamlarıyla Türkiye'de yer yerinden oynuyor. Komşumuz İran, kaç bin yıllık kültürüne rağmen, şeriat denilince ya da "ABD saldıracak mı, saldırırsa bizden yardım isteyecek mi?" diye akla geliyor. Batı bizden istedi diye, neredeyse övünerek, Afganistan'a asker yollamayı, Irak işgali için lojistik destek vermeyi de akıl ediyoruz etmesine.

Batı dostlarımızın, doğu düşmanlarımızın yaşadığı yer mi?

Washington'da yağmur yağdığında şemsiyelerimizi açtığımızdan, ABD başkanları, ülkelerimizdeki politikacılardan daha da çok hayatımızı etkiliyor. Bu nedenle, dünyada herkes bir anlamda ABD vatandaşı. Orada olup bitenlerle ilgilenmeli. Ama edilgen tüketiciler olarak değil, düşüncelerimizle aktif katılımcılar olarak. ABD'nin dünyayı etkilediği gibi, dünya kamuoyu da ABD için önemli. Ilgimizse, televizyonlarımızdan Hollywood'un Oscar Ödülleri törenlerini, Chicago Bulls'un basket maçlarını izleme düzeyinde.

Mesele Batı'ya karşı çıkmak değil. Özellikle özgürlük ve insan hakları konusunda din ve devletin ayrışmasında, Batı'nın da oluşmasında kritik katkısı olduğu evrensel dünya kültürümüzü birlikte sahiplenilebilmek. ABD'ye mesafe alma gayretinde, totaliter ideolojilerin, dinî ve milliyetçi provakasyonların tuzagına düşmemek.

Türkiye, Batı'ya bağımlılığında, edilgenliğinde, aşağılık kompleksinde başka birçok ülkeden farklı değil. Farkı, iç çekişmelerinden kurtulup, evrensel değerlerin benimsenmesinde öncülük yapması olabilir.

Dünyada yeni oluşan dengeler açısından Türkiye kritik ve belirsiz bir noktada. Türkiye'yi Rusya, Çin ya da İslâm cephesinde görmek isteyenler de var, Vatikan'ın yoldaşlık yaptığı Avrupa-ABD cephesinde görenler de.

Ben ne Türkiye'yi, ne de kendimi, herhangi bir cepheleşme de taraflardan biri olarak görmek istemiyorum. Ne de iki ipte oynayan cambaz olmasını.

Tarafların hepsi çıkarlarıyla, sermayeleriyle, birbirleriyle pazarlıklarıyla, yoksulu yoksullaştıran, zengini zenginleştiren yaşam tarzlarıyla, mevcut dünya düzenine sımsıkı bağlı. Kurulmakta olan ittifaklar bizi dünyalı olmaktan, dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlarla uğraşmaktan alıkoyuyor.

Hele yeni kuşaklar tarihten yeniden hortlatılan dinî çatışmaların ne tarafı ne de kurbanı olmayı hiç mi hiç istemiyorlar. Ne var ki meşruiyeti çökmüş bir dünya düzeninin getirdiği açlık, sefalet ve adaletsizlik, nice genci bu çatışmalarda saf tutsunlar diye provoke edenlerin işini kolaylaştırıyor.

Dünyamıza ailiğimizizin yolunu kesen, "ille şu ol", "bu ol" diye bize çeşit çeşit kimlikler biçen, haklı ve haksızın yol göstericiliğinde Tanrı'yı da alet ederek hadlerini aşanlar o kadar çok ki.

Geçmişin tecrübesi adına geçmişin hatalarını çok tekrarladık.

Avı, tarımı, teknolojiyi, hep yaşlılar aktardı gençlere.

Oysa bugün, türümüzün tarihinde ilk kez yaşlılar gençlerden öğrenmenin arifesinde.

Türkiye, Batı'ya bağımlılığında, edilgenliğinde, aşağılık kompleksinde, başka birçok ülkeden farklı değil. Farkı, iç çekişmelerinden kurtulup evrensel değerlerin benimsenmesinde dünyaya öncülük etmesi olabilir.

Yeni oluşan dengeler açısından kritik ve belirsiz bir noktadayız. Türkiye'yi Rusya, Çin ya da İslâm cephesinde görmek isteyenler de var, Vatikan'ın yoldaşlık yaptığı Avrupa-ABD cephesinde görmek isteyen de.

Ben ne Türkiye'yi ne de kendimi, bu cepheleşmenin taraflarından biri olarak görmek istiyorum; ne de iki ipte oynayan cambaz olmasını...

Kurulmakta olan ittifaklar, bizi dünyalı olmaktan, dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlarla uğraşmaktan alıkoyuyor.

Hele yeni kuşaklar, tarihten hortlatılan dinî çatışmaların ne tarafı ne de kurbanı olmayı istiyorlar. Ne var ki, meşruiyeti çökmüş bir dünya düzeninin getirdiği açlık, sefalet ve adaletsizlik, çatışmalarda saf tutsunlar diye nice genci provoke edenlerin işini kolaylaştırıyor.

Geçmişin tecrübesi adına, geçmişin hatalarını çok tekrarladık.

Avı, tarımı, teknolojiyi hep yaşlılar aktardı gençlere.

Oysa bugün, türümüzün tarihinde ilk kez, yaşlılar gençlerden öğrenmenin arifesinde.

"Gündüz Vassaf düş gücünün avukatı, düz yazımın en özgür ruhlu kalemi..."

ORHAN PAMUK



İLETİŞİM 1317
ÇAĞDAŞ TÜRKÇE
EDEBİYAT 176

ISBN-13: 978-975-05-0596-6



9 789750 505966